

Treball de Fi de Grau

Títol

Consuelo Álvarez Pool, *Violeta*, periodista davant la Primera Guerra Mundial a les pàgines del diari *El País*

Autoria

Ana María Sánchez Pérez

Professorat tutor

Teresa Ferré Panisello

Grau

Comunicació Audiovisual	
Periodisme	X
Publicitat i Relacions Públiques	

Tipus de TFG

Projecte	
Recerca	X

Data

01/06/2021

Full resum del TFG

Títol del Treball Fi de Grau:

Català:	Consuelo Álvarez Pool, <i>Violeta</i> , periodista davant la Primera Guerra Mundial a les pàgines del diari <i>El País</i>		
Castellà:	Consuelo Álvarez Pool, <i>Violeta</i> , periodista frente la Primera Guerra Mundial en las páginas del diario <i>El País</i>		
Anglès:	Consuelo Álvarez Pool, <i>Violeta</i> , journalist facing the First World War on the pages of the newspaper <i>El País</i>		
Autoria:	Ana María Sánchez Pérez		
Professorat tutor:	Teresa Ferré Panisello		
Curs:	2020/21	Grau:	Comunicació Audiovisual
			Periodisme
			Publicitat i Relacions Públiques
			X

Paraules clau (mínim 3)

Català:	Primera Guerra Mundial, dona periodista, neutral, <i>El País</i>, lliurepensament
Castellà:	Primera Guerra Mundial, mujer periodista, neutral, <i>El País</i>, librepensamiento
Anglès:	First World War, woman journalist, neutral, <i>El País</i>, freethinking

Resum del Treball Fi de Grau (extensió màxima 100 paraules)

Català:	Aquest treball té com a objectiu analitzar els articles que Consuelo Álvarez Pool, àlies <i>Violeta</i> (1867–1959), va escriure a la secció “De la Guerra” del diari <i>El País</i> durant la Primera Guerra Mundial, des de la seva perspectiva de dona lliurepensadora, en un context on Espanya es va declarar “neutral”. A més, per entendre i justificar la seva obra i donar a conèixer els fonaments i els valors que van forjar el caràcter d’aquesta pionera del periodisme, es presenta una aproximació biogràfica a través d’una selecció dels gairebé 1000 articles que va publicar en aquest mitjà entre 1904 i 1920.
Castellà:	Este trabajo tiene como objetivo analizar los artículos que Consuelo Álvarez Pool, alias <i>Violeta</i> (1867–1959), escribió en la sección “De la Guerra” del diario <i>El País</i> durante la Primera Guerra Mundial, desde su perspectiva de mujer librepensadora, en un contexto donde España se declaró “neutral”. Además, para entender y justificar su obra y dar a conocer los fundamentos y los valores que forjaron el carácter de esta pionera del periodismo, se presenta una aproximación biográfica a través de una selección de los casi 1000 artículos que publicó en este medio entre 1904 y 1920.
Anglès:	This work aims to analyse the articles that Consuelo Álvarez Pool, alias <i>Violeta</i> (1867–1959), wrote in the “De la Guerra” section of the newspaper <i>El País</i> during the First World War, from her perspective as a freethinking woman in a context where Spain declared itself “neutral”. In addition, to understand and justify her work and to make known the foundations and values that forged the character of this pioneer of journalism, a biographical approach is presented through a selection of the almost 1000 articles that she published in <i>El País</i> between 1904 and 1920.

Índex

DEDICATÒRIA.....	3
INTRODUCCIÓ.....	4
MOTIVACIÓ I JUSTIFICACIÓ DE L'OBJECTE A ESTUDIAR.....	5
ESTRUCTURA DE LA RECERCA	6
MARC TEÒRIC	7
LA PREMSA ESPANYOLA DURANT LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL.....	7
CONTEXT COMUNICATIU I LEGISLACIÓ VIGENT	10
LA FIGURA DELS CORRESPONSALS.....	14
PIONERES DEL PERIODISME A L'INICI DEL SEGLE XX.....	15
METODOLOGIA.....	18
HIPÒTESIS I PREGUNTES DE RECERCA.....	22
VIOLETA ES PRESENTA.....	23
CONSOLIDACIÓ DELS VALORS DE CONSUELO ÁLVAREZ POOL.....	23
LA IMPORTÀNCIA DEL PERIODISME	27
LA INCANSABLE REIVINDICACIÓ FEMINISTA	31
L'EDUCACIÓ, UNA EINA ESSENCIAL.....	41
LA LLUITA DEL PROLETARIAT.....	45
L'ACTIVISME DE <i>VIOLETA</i>	50
LES CONSEQÜÈNCIES DE L'ACTIVISME	59
<i>VIOLETA</i> , PERIODISTA I PACIFISTA.....	64
<i>VIOLETA</i> A LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL. SECCIÓ <i>DE LA GUERRA A EL PAÍS</i>	73
POSTURA IDEOLÒGICA D'ÁLVAREZ POOL	75
CONTRÀRIA A LA GUERRA	75
ALIADÒFILA SENSE FISSURES	82
CRÍTICA A LA NEUTRALITAT ESPANYOLA	87
TRACTAMENT DELS PERSONATGES.....	90
POBLACIÓ CIVIL.....	90
CARACTERITZACIÓ DEL SOLDAT.....	92
PRESÈNCIA FEMENINA.....	93
CARACTERITZACIÓ DELS LÍDERS POLÍTICS	95
CONTEXT MEDIÀTIC	97
IMPORTÀNCIA DELS MITJANS.....	97
CONCLUSIONS	105
BIBLIOGRAFIA.....	109
ANNEXOS.....	118
CRONOLOGIA BIOGRÀFICA CONSUELO ÁLVAREZ POOL	118
INVENTARI D'ARTICLES D'ÁLVAREZ POOL A <i>EL PAÍS</i>	128
TAULA D'ANÀLISI DE LA SECCIÓ <i>DE LA GUERRA</i>	131

DEDICATÒRIA

Aquest treball li dedico especialment al meu germà, Juanan, allà on siguis, sé que estaries molt orgullós de mi i de fins on he arribat. Va per tu, tete.

Als meus pares, per haver-me animat i acompanyat en tot aquest procés i haver sigut un pilar fonamental en la consecució de la meva meta. Al meu cosí Marc, als meus tiets i tietes, als meus nebots Berta i Quim, a tota la meva família. Als que hi estan i als que ja no hi estan.

A les meves amigues i amics, per motivar-nos entre nosaltres en aquest moment tan important de les nostres vides.

A la meva tutora, Teresa Ferré, sense tu no crec que hagués pogut fer possible aquest treball tan bonic. El teu suport i els teus consells van fer que aquell petit treball biogràfic sobre una periodista desconeguda fa un any es convertís en una recerca que vol fer justícia a l'obra periodística de la magnífica Violeta. Moltes gràcies per haver-me acompanyat en aquest meravellós viatge.

A Victoria Crespo, per haver fet un extraordinari treball en investigar la figura de Violeta i descobrir el seu importantíssim paper en la lluita dels drets dels desfavorits i de la lluita feminista.

Per últim, però no menys important, a Consuelo Álvarez Pool, Violeta. La teva vida em va impactar des del primer moment, una periodista que a més havia sigut una ferma activista i de la qual mai havia sentit a parlar. I és que la història del periodisme, igual que tantes altres, sempre s'ha explicat des de la perspectiva de l'home i no de la dona. És el moment d'equilibrar la balança i espero que amb el meu humil treball, que he fet amb tantes ganes i amb tanta implicació, pugui servir de base per a moltíssimes altres investigacions.

Per a totes les dones silenciades i intentades ser esborrades de la història.

INTRODUCCIÓ

Al llarg de la història sempre hi ha hagut persones que, per diferents motius, tot i haver destacat en el seu temps, no han arribat a ser estudiades dècades o segles després. Fins que un dia, es presenta un treball realitzat per una investigadora o investigador i s'obre camí en la descoberta de l'obra i el que ha representat el personatge en qüestió.

Cal ressaltar que, normalment, aquestes persones que han destacat en el seu temps per la seva obra i han "desaparegut" de la història, són dones. Ja sigui perquè han lluitat pels drets de les dones, han estat progressistes i d'esquerres, la història i els seus contemporanis solen esborrar capítols, i, per tant, no s'arriba a saber res sobre el gran treball que han exercit per a la societat.

El present treball neix en aquesta línia, i té com a objecte d'estudi Consuelo Álvarez Pool (Barcelona, 1867- Madrid, 1959), àlies *Violeta*, periodista que va treballar a *El Progreso de Asturias*, *La Conciencia Libre*, *Vida Socialista* i *El País*, diari republicà i progressista fundat l'any 1887, en el qual va publicar durant 15 anys de forma ininterrompuda. L'any 1907, es va convertir en la quarta periodista en ingressar a la *Asociación de la Prensa*, una fita professional per qualsevol dona de l'època. Durant tota la seva vida, va lluitar pels drets de la dona, el sufragi femení, la igualtat, la llei del divorci, els drets del proletariat i dels desfavorits, un activisme constant que va plasmar en els seus articles periodístics.

De l'immens llegat hemerogràfic de Consuelo Álvarez Pool a *El País*, en aquest treball de recerca s'analitzarà una part de la seva obra periodística: els escrits sobre la Primera Guerra Mundial, específicament els que va publicar a la secció "*De la Guerra*", en la qual va escriure durant els anys que va durar aquest esdeveniment bèl·lic. Per tant, es farà un estudi i una anàlisi en profunditat sobre la guerra des del punt de vista d'una dona periodista i, des d'un país que es va declarar neutral.

No obstant això, per entendre i justificar la seva forma d'escriure i donar a conèixer els fonaments i els valors que van forjar el caràcter de Consuelo Álvarez Pool, es farà una introducció biogràfica a través de dues fonts. D'una banda, els propis escrits de la periodista a *El País*; de l'altra, la informació recollida a *Consuelo Álvarez, VIOLETA Telegrafista, Periodista y Defensora de los derechos de la*

*mujer*¹. Aquest estudi de Victoria Crespo, directora del Museo Postal y Telegráfico de Madrid, és l'única obra de referència sobre l'objecte d'estudi del present treball.

MOTIVACIÓ I JUSTIFICACIÓ DE L'OBJECTE A ESTUDIAR

Álvarez Pool, a més de periodista, va ser activista, ateneïsta, telegrafista i política. També va pertànyer a la *Generación Femenina del 98*, i es pot considerar una de les professionals del periodisme amb una de les trajectòries més àmplies a la premsa espanyola d'inicis del segle XX. Tot i això, és absolutament desconeguda en els llibres d'història de la premsa i en les facultats de periodisme, ja que la història de la premsa se sol explicar des de la perspectiva dels homes. Per aquest motiu, és important fer treballs d'investigació com el present, ja que hi ha una gran mancança i desconeixement d'estudis de la història del periodisme des d'una perspectiva femenina.

S'ha de remarcar que poc a poc, investigacions han tret a la llum la labor de periodistes com Emilia Pardo Bazán, Carmen de Burgos o Sofía Casanova, però, en comparació als treballs que tracten sobre homes i expliquen la història d'aquests és evident i es fa patent la diferència numèrica i el seu tractament.

Una altra motivació a assenyalar és que a l'assignatura *Història del periodisme a Catalunya i Espanya*, impartida al segon quadrimestre de tercer de periodisme a la Universitat Autònoma de Barcelona, les companyes Marina Sarmiento, Anna Vidal, i jo mateixa vam fer el treball *Consuelo Álvarez Pool, la periodista polifacètica olvidada*, en què es van analitzar alguns articles de la periodista, per fer un treball biogràfic sobre ella. Mentre s'elaborava la recerca d'aquell treball, vaig plantejar-me investigar en profunditat la seva obra periodística per poder donar a conèixer la immensa i desconeguda trajectòria de Consuelo Álvarez Pool, i d'aquesta forma, es va plantejar el present treball de fi de grau.

¹ Tota la informació biogràfica sobre Consuelo Álvarez Pool s'ha extret del citat llibre, un treball d'investigació que va portar a terme la directora del Museo Postal y Telegráfico, Maria Victoria Crespo. Crespo, V. (2016). *Consuelo Álvarez, VIOLETA Telegrafista, Periodista y Defensora de los derechos de la mujer* (1.a ed.). Fundación Rogelio Segovia para el Desarrollo de las Telecomunicaciones.

ESTRUCTURA DE LA RECERCA

L'estructura d'aquest treball constarà de diverses parts. Per comprendre el context històric, social i polític, s'exposarà al marc teòric una síntesi de la situació de la premsa espanyola d'inicis del segle XX, en què es parlarà sobre els diaris que es publicaven i les condicions dels periodistes que hi treballaven, les lleis que hi havia i la divisió entre diaris aliadòfils i diaris germanòfils durant la Primera Guerra Mundial. A més, es farà una segona part dedicada a les periodistes dones, en què es mencionarà la seva labor en l'ofici periodístic i mostrarà la seva importància.

A continuació, es presentarà el disseny metodològic que s'ha seguit per portar a terme l'anàlisi de l'objecte d'estudi. Aquest disseny especificarà tot el treball realitzat per establir l'inventari documental d'articles de la periodista per poder analitzar el corpus de la Primera Guerra Mundial. A més, es mostrarà una petita taula orientativa d'anàlisi dels articles en qüestió, que seran els encarregats de donar les evidències per elaborar l'anàlisi adient de l'objecte estudiat. A part, es presentaran les preguntes a resoldre i les hipòtesis de la recerca.

Una vegada realitzats aquests punts, el conjunt del treball s'iniciarà amb la primera part, que es tractarà d'una presentació biogràfica de Consuelo Álvarez Pool, per, d'aquesta manera, conèixer la ideologia, els valors i la vida de la periodista. A més, s'acompanyarà amb cites d'articles d'Álvarez Pool, en què escriu sobre la importància del periodisme, els drets de la dona, i altres aspectes, que justificaran la seva perspectiva personal, creant una sensació de testimoni personal. D'aquesta manera, s'abordarà l'objecte d'estudi a través de la perspectiva biogràfica, en format d'*egodocument*.

Consegüentment, es mostraran les reflexions de la periodista entorn a la guerra i es presentarà la part central de l'objecte d'estudi, que és l'anàlisi de contingut de l'obra periodística sobre la Primera Guerra Mundial, que va tractar a la secció *De la guerra*. En aquest apartat, es donarà a conèixer la perspectiva d'Álvarez Pool sobre el conflicte bèl·lic a partir d'analitzar diversos ítems.

Finalment, s'arribarà a la part final del treball, en la qual es presentaran les conclusions. Addicionalment, s'afegirà la bibliografia emprada i alguns annexos que presentaran la taula Excel de l'inventari dels articles documentats, alguna taula d'anàlisi de mostra i una desena d'articles analitzats.

MARC TEÒRIC

LA PREMSA ESPANYOLA DURANT LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

La funció que s'ha assignat al periodisme al llarg de la història ha consistit en el fet que aquest fes una narració de l'actualitat del moment. De fet, la figura del periodista s'encarrega d'interpretar els fets rellevants que s'han succeït per fer un relat de la societat del moment. Però, hi ha èpoques en què, segons els esdeveniments que s'han produït, els lectors i la ciutadania en general han demandat un volum més gran d'informació, a causa de l'augment de la seva curiositat.

Un exemple paradigmàtic és el fenomen de la guerra. D'acord amb Sánchez (1993, 1-2) quan hi ha un conflicte bèl·lic, la informació al voltant d'aquest suscita als lectors un major interès, que obliga a:

desplegar una actividad informativa más intensa y a poner más medios al servicio de los lectores y de la audiencia en general. Con todo ello se produce un desarrollo, un crecimiento que conviene valorar en su justa medida.²

Un moment indiscutible d'aquest augment d'informació per part dels lectors va ser quan va esclatar la Primera Guerra Mundial. Llavors, la premsa espanyola vivia un procés de transformació tecnològica, ja que feia una dècada que s'estava adaptant als canvis produïts pel nou segle. Tal com afirma Barreiro (2014, 176), la premsa política o de partit estava en situació de decadència davant la premsa política:

Los diarios de información comenzaban a hacer sombra a las publicaciones de partido que habían liderado épocas anteriores. Nuevos diarios como *Heraldo de Madrid*, *ABC* o *El Sol* se ganaban ahora las simpatías de los lectores con un estilo más ágil acorde con los cambios socioculturales que elevaban, en parte, los bajos niveles de lectura.³

D'aquesta manera, es pot veure que el panorama informatiu també va canviant i els nous diaris que van sorgint comencen a destacar més entre els lectors. Un escenari

² Sánchez, J. J. (1993). Las dificultades de informar en tiempos de guerra. La prensa española durante la I Guerra Mundial. *Communication & Society*, 6(1-2). <https://revistas.unav.edu/index.php/communication-and-society/article/view/35566>

³ Barreiro Gordillo, C. (2014). España y la Gran Guerra a través de la prensa. *APORTES*, 84, p.176. <http://revistaaportes.com/index.php/aportes/article/viewFile/69/54>

de premsa força ampli a Espanya. Concretament, es publicaven 280 diaris,⁴ com l'*ABC*, *El Debate*, el *Heraldo de Madrid*, *La Correspondencia de España*, *El Imparcial*, *El País* o *El Progreso*.

S'observa una infinitat de capçaleres, tant de dretes com d'esquerres, que a mitjans de la primera dècada del segle XX, en un context d'incertesa, van informar sobre el conflicte bèl·lic que s'estava vivint al món. Aquesta labor periodística la van dur a terme amb tots els avenços tècnics que tenien a les mans, com el telègraf, la fotografia o les cròniques via telèfon.

A partir del dia 30 de juliol de 1914, quan es publica el Real Decreto del govern conservador d'Eduardo Dato, en què es declarava Espanya país neutral a la Primera Guerra Mundial i ordenava "la más estricta neutralidad a los súbditos espanyoles"⁵, els diaris van realitzar canvis en les seves editorials i es van posicionar segons els interessos i la ideologia dels dos bàndols en guerra. Langa (2014, 36) incideix precisament en aquesta situació en el cas de la premsa andalusa. Encara que es va declarar la neutralitat a Espanya, els diaris van prendre aviat partit, i afegeix:

Y no solo por simpatías ideológicas: en aquellos años la propaganda se estaba desarrollando ampliamente y se era consciente del poder de la opinión pública. Fue habitual que las potencias beligerantes subvencionasen los periódicos aliadófilos o germanófilos, cuando no crearon cabeceras ellas mismas.⁶

D'aquesta manera, afegeix l'element de la propaganda com un element clau en la confrontació dels diaris i dels ciutadans, i les publicacions diàries es van convertir en un segon camp de batalla.

El 7 d'agost de 1914, una setmana després, la *Gaceta de Madrid*, l'actual Boletín Oficial del Estado, tornava a publicar un *parte oficial* que recordava el que s'havia acordat anteriorment i obligava "la más estricta neutralidad a los súbditos

⁴ Barreiro Gordillo, C. (2014). España y la Gran Guerra a través de la prensa. *APORTES*, 84.

<http://revistaaportes.com/index.php/aportes/article/viewFile/69/54>

⁵ Per poder consultar el *Real Decreto* del 30 de juliol de 1914, s'ha d'accedir a la pestanya de la Gaceta que hi ha a la web del *Boletín Oficial del Estado*. Aquí el resultat de l'ordenança.

<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1914/211/A00238-00238.pdf>

Parte oficial, de 30 de julio de 1914. Gaceta de Madrid núm. 211.

⁶ Langa Nuño, C. (2014). La guerra llega a Andalucía. La combatividad de la prensa andaluza. *AH, Andalucía en la historia*, 45, p.36 (julio-septiembre).

https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/31568/Pages%20from%20AH_45_completo.pdf?sequence=1&isAllowed=y

españoles, con arreglo a las leyes vigentes y a los principios de derecho público internacional”.

Així, el govern conservador de Dato establia l'obligació de no posar en dubte la neutralitat d'Espanya. A més, deixava entreveure les conseqüències si no se seguien aquestes indicacions:

En su consecuencia, hace saber que los españoles residentes en España o en el extranjero que ejercieran cualquier acto hostil que pueda considerarse contrario a la más perfecta neutralidad, perderán el derecho a la protección del Gobierno de S. M, y sufrirán las consecuencias de las medidas que adopten los beligerantes, sin perjuicio de las penas en que incurrieren con arreglo a las leyes de España. ⁷

No obstant això, la classe política i la premsa espanyola es va posicionar obertament i es van publicar articles, opinions i canvis en la línia editorial que trencaven aquesta imposició governamental.

Maximiliano Fuentes Codera fa una distinció de la posició d'alguns diaris espanyols de l'època sobre la Gran Guerra. Considera que en la seva majoria, els diaris de la dreta política eren germanòfils, ja que exaltaven el valor de l'exèrcit alemany.

Estaban en manos de amigos de Alemania o bajo control directo de los alemanes: los más leídos eran el monárquico *ABC*, el maurista *La Acción*, el carlista *El Correo Español*, los diarios católicos *El Debate* y *El Universo*, y los conservadores *La Tribuna* y *La Nación*.⁸

D'altra banda, els països aliats tenien afinitat amb els diaris d'esquerres, que compartien valors com la lluita de la llibertat i la democràcia, com:

La Época, el romanonista *El Diario Universal*, así como *El Liberal de Madrid*, *Heraldo de Madrid*, *La Correspondencia de España*, *El Imparcial*, *La Mañana* del marqués de Alhucemas, *El Día*, editado por Niceto Alcalá Zamora, *España*, *El País*, *El Parlamentario*, *El Progreso* y *El Socialista*.⁹

⁷ Per poder consultar el *parte oficial* del 7 d'agost de 1914, s'ha d'accedir a la pestanya de la Gaceta que hi ha a la web del *Boletín Oficial del Estado*. Aquí el resultat de l'ordenança.

<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1914/219/A00306-00306.pdf>

Parte oficial, de 07 de agosto de 1914. Gaceta de Madrid núm. 219.

⁸ Fuentes Codera, M. (2013). Germanófilos y neutralistas: proyectos tradicionalistas y regeneracionistas para España (1914-1918). *Ayer*, 91(63-92). <https://www.jstor.org/stable/23530043?seq=1>

⁹ Bis.

Encara que Fuentes Codera comenta que hi havia uns quants diaris que es podien considerar neutrals, tot i ser un nombre molt escàs, com:

Solidaridad Obrera, de la CNT, y *España Nueva*, del controvertido diputado republicano Rodrigo Soriano.¹⁰

De fet, *El País*, fundat el 22 de juny de 1887 pel matemàtic, Antonio Catena Muñoz, una publicació tan important en el present treball de fi de grau, era un diari de línia editorial republicana i progressista. Durant els seus trenta-tres anys d'existència, es va veure sotmès a moments difícils. Des del febrer de 1896, va ser víctima d'una campanya de persecució per part del fiscal d'impreses:

Va aconseguir empresonar alguns dels seus redactors i suspendre'l definitivament el 18 d'agost de 1898 sentenciant a més de dos anys de presó a Manuel María Iglesias, «*home de palla*» que en aquest moment ocupava la figura d'editor responsable, reapareixent l'endemà sota el títol de *El Nuevo País*.¹¹

L'any 1901, el diari es va enfrontar a la seva pitjor crisi, va ser suspesa durant dotze dies la seva publicació per una ordre governativa. Tot i això, va durar vint anys més, fins l'11 de febrer de 1921, quan es va publicar el seu últim número.

CONTEXT COMUNICATIU I LEGISLACIÓ VIGENT

Un dels principals problemes que patien moltes publicacions era el preu establert pel paper. De fet, el preu dels diaris a Espanya fins al 1920 va ser de cinc cèntims, dels quals dos estaven destinats a cobrir els costos dels venedors en comissió.¹²

L'empresa subministradora de paper era *Papelera Española*, protegida per l'Estat, fet que la convertia gairebé en monopoli. Per controlar la rendibilitat del paper es van haver d'adoptar nombroses disposicions legals per regular les relacions entre una sèrie d'institucions.

El preu del paper era desmesurat pels diaris i es va convertir en una gran problemàtica. Existien moltes dificultats, comportades per la importació de matèries

¹⁰ Bis.

¹¹ *El País (1887-1921)*. [A *Viquipèdia*]. Recuperat (2021, Gener 20) de [https://es.wikipedia.org/wiki/El_Pa%C3%ADs_\(1887-1921\)](https://es.wikipedia.org/wiki/El_Pa%C3%ADs_(1887-1921))

¹² Sánchez Illán, J. C. (2001). La edición de periódicos y la empresa periodística. En *Historia de la edición en España (1836-1936)* (pp. 397-414). Marcial Pons.

primeres i la pujada de preus del paper, és a dir, hi havia una inflació d'aquest material. Barreiro (2014) afirma:

Va a subir el precio del papel, que llega a multiplicarse por 3,5 durante el periodo. Este acontecimiento supone quizá, el principal problema para la Prensa, ya que el aumento del coste del precio, no se vería compensado por el crecimiento de las tiradas engendrado por la guerra (p.163).¹³

Per tant, per poder resoldre la situació en què es trobaven els diaris es va optar per imposar el “anticipo reintegrable”, és a dir, una intervenció governamental de l'any 1916:

Destinada a establecer medidas de compensación con las que indemnizar a los fabricantes perjudicados por la caída de la producción de pasta de papel, un mecanismo, en suma, que sirvió para poder mantener el precio político de la prensa diaria pese a los efectos inflacionistas de la Gran Guerra europea.¹⁴

El Real Decreto del 19 d'octubre de 1916 incloïa la mesura de concedir un crèdit extraordinari d'un milió de pessetes.

A un capítulo adicional del presupuesto de la Presidencia del Consejo de Ministros, para abonar a la Central Papelera, a título de anticipo a los periódicos diarios, la diferencia entre el valor que tiene actualmente el papel que consumen aquellos, y el que tenía cada periódico en fin de julio de 1914.¹⁵

De fet, anys després, *El País*, va dedicar un espai de la portada del 8 de febrer de 1921 a denunciar l'augment del preu del paper, la gairebé inexistència del material i, per tant, de la redacció forçada de pàgines del diari, causes finalment de l'augment del cost de la publicació. Mentre que l'any 1914 el preu del paper era de 41 pessetes els 100 kg, l'any 1921, la mateixa quantitat costava 159,80 pessetes, despeses de ferrocarril i camió a banda.

A més, advertien que a causa de l'augment dels preus, les publicacions vivien una situació insostenible i que fins i tot es podien suspendre les seves tirades.

¹³ Barreiro Gordillo, C. (2014). España y la Gran Guerra a través de la prensa. *APORTES*, 84, p.163.
<http://revistaaportes.com/index.php/aportes/article/viewFile/69/54>

¹⁴ Sánchez Illán, J. C. (2001). La edición de periódicos y la empresa periodística. En *Historia de la edición en España (1836-1936)* (pp. 397-414). Marcial Pons.

¹⁵ Per poder consultar el *Real Decreto* del 19 d'octubre de 1916, s'ha d'accedir a la pestanya de la Gazeta que hi ha a la web del *Boletín Oficial del Estado*. Aquí el resultat de l'ordenança.
<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1916/293/A00217-00217.pdf>

Además, que no hay papel, difícilmente se encuentra en los términos habituales de tiempo para que una publicación no esté en peligro de suspender o alterar su periodicidad. Es muy probable que en días próximos algunos periódicos se vean obligados a suspender su publicación algún día por no haber llegado oportunamente a sus talleres el papel necesario para el día.¹⁶

A nuestros lectores

TODOS LOS PERIODICOS DE MADRID DE GRAN CIRCULACION HAN REDUCIDO EL TAMAÑO, DE SEIS Y MAS PAGINAS HAN DESCENDIDO A CUATRO PAGINAS, Y ESTO LO HACEN TODOS AQUELLOS DIARIOS QUE CUENTAN CON GRANDES ELEMENTOS, TIENEN TRAS DE SI EMPRESAS PODEROSAS, CUENTAN CON SANEADOS INGRESOS POR UNA PREFERENCIA SINGULAR DE LOS ANUNCIANTES.

ESTA REDUCCION EN EL NUMERO DE PAGINAS, ES DECIR, ESTA ECONOMIA GRANDE EN LOS GASTOS EDITORIALES ERA FORZOSA, OBLIGABAN YA A ELLO LA ENORME CARESTIA DEL PAPEL, QUE DE 44 PESETAS, PUESTO EN LA IMPRENTA, HA AUMENTADO A 170 PESETAS, Y ADEMAS, EL GASTO DE LOS PORTES DE LAS BOBINAS DE PAPEL.

PERO NO ES ESTO SOLO, NO ES UNICA, EN LO QUE AL PAPEL SE REFIERE, LA CAUSA DEL AUMENTO DE PRECIO, ES ADEMAS QUE NO HAY PAPEL, DIFÍCILMENTE SE ENCUENTRA EN LOS TERMINOS HABITUALES DE TIEMPO PARA QUE UNA PUBLICACION NO ESTE EN PELIGRO DE SUSPENDER O ALTERAR SU PERIODICIDAD, ES MUY POSIBLE QUE EN DIAS PROXIMOS ALGUNOS PERIODICOS SE VEAN OBLIGADOS A SUSPENDER SU PUBLICACION ALGUN DIA POR NO HABER LLEGADO OPORTUNAMENTE A SUS TALLERES EL PAPEL NECESARIO PARA EL DIA.

A ESTAS DOS CAUSAS HAY QUE AGREGAR EL AUMENTO EXTRAORDINARIO DE COSTE EN LA PUBLICACION DEL PERIODICO, QUE PUEDEN OBSERVAR NUESTROS LECTORES EN LOS CUADROS SIGUIENTES:

PRECIOS

En 1914	En 1921
PAPEL, 44 PESETAS LOS 100 KILOGRAMOS, PUESTO EN DOMICILIO.	PAPEL, 159,80 LOS 100 KILOGRAMOS, MAS PORTES DE FERROCARRIL Y CAMIONAJE.
PERSONAL DE IMPRENTA: LINO-TIPISTAS, 52,50 A LA SEMANA.	PERSONAL DE IMPRENTA: LINO-TIPISTAS, 105 A LA SEMANA.
LOS SUELDOS DEL RESTO DEL PERSONAL DE CADA PERIODICO ESTABAN DE ACUERDO CON LAS TARIFAS DE LA UNION GENERAL, TANTO EN UNA FECHA COMO EN OTRA.	TINTA, 2,50 EL KILO.
TINTA, 0,90 EL KILO.	PAPEL PARA ESTEREOTIPIA, 160 PESETAS RESMA.
PAPEL PARA ESTEREOTIPIA, 47 PESETAS RESMA.	MANTILLAS, MAQUINA ROTATIVA, 45 PESETAS METRO.
MANTILLAS, MAQUINA ROTATIVA, 14 PESETAS METRO.	MANTILLAS ESTEREOTIPIA, CINCO PESETAS METRO.
MANTILLAS ESTEREOTIPIA, UNA PESETA METRO.	GAS, 35 CENTIMOS METRO CUBICO.
GAS, 17 CENTIMOS METRO CUBICO.	HAY QUE ADVERTIR QUE DADA LA GRAN PRESION DEL GAS EN EL AÑO 1914, FUNDIASE EL METAL EN LAS LINOPISTAS CON LA LLAVE DEL HORNO MEDIO ABIERTA. HOY HAY QUE ABRIR LA LLAVE POR COMPLETO Y EMPLEAR SUSTITUTIVOS, COMO LA GASOLINA, POR EJEMPLO, PARA PRODUCIR LA LIGACION DEL PLOMO, LO QUE SUPONE UN TRIPLE AUMENTO DE GASTO.

EL PAIS REDUCE EL ESPACIO DE PAPEL, NO EL DE SU LECTURA, ES DECIR, DE LINEAS DE COMPOSICION; PUESTO QUE DENTRO DE ESTAS DOS COLUMNAS SE RECIBE EL MISMO ORIGINAL QUE ANTES, HACIENDO LA REDUCCION EN LOS ESPACIOS DEDICADOS A LOS ANUNCIOS. DE ESTE MODO, EL PAIS PROCURA SACRIFICARLO TODO EN BENEFICIO DE LA DIFUSION DE IDEAS Y DE LA DEFENSA DE LOS INTERESES DE NUESTRO PARTIDO, PARA QUE LA PROPAGANDA REPUBLICANA SE MANTENGA EN NUESTRAS COLUMNAS CON EL MISMO VIGOR QUE SIEMPRE.

PERO AUN ESTA REDUCCION EN EL TAMAÑO ES PASAJERA. EN OTRO LUGAR DE ESTE NUMERO PUBLICAMOS LA CONVOCATORIA QUE HACE LA JUNTA EJECUTIVA DEL CONGRESO DE LA DEMOCRACIA A LAS ASAMBLEAS REGIONALES.

EN RELACION CON LOS PERIODICOS REPUBLICANOS, EL CONGRESO ESBOZO Y PLANTEO IMPORTANTES CUESTIONES, Y DE ELLAS HAN DE RESULTAR, INDEFECTIBLEMENTE, PRACTICOS ACUERDOS PARA QUE EL PARTIDO REPUBLICANO ESTAWO HAGA DE EL PAIS EL PERIODICO DE GRAN TAMAÑO QUE NECESITA Y QUE NO DESMEREZCA DE AQUELLOS OTROS GRANDES DIARIOS QUE NO TIENEN COMO NOSOTROS GRANDES MASAS DE OPINION.

ESPERAMOS, PUES, QUE NUESTROS LECTORES REPUBLICANOS REGIBAN PRONTO AGRADABLES SORPRESAS QUE REDUNDEN EN BENEFICIO DE NUESTROS IDEALES Y DE NUESTRAS ASPIRACIONES.

Explicació i comparativa de *El País* sobre l'augment del preu del paper. Violeta. (1921, febrer 08). A nuestros lectores. *El País*, p.1.

¹⁶ El País. (1921, febrer 08). A nuestros lectores. *El País*, p.1.

L'última publicació documentada a l'Hereroteca Digital de la Biblioteca Nacional de *El País* és l'endemà, el 9 de febrer de 1921. De forma oficial, l'11 de febrer de 1921, *El País* va suspendre la seva publicació després de trenta-tres anys.

En matèria de legislacions, durant aquest període la premsa es regia i estava regulada per una sèrie de lleis a les quals es veien sotmeses les persones que es dedicaven a l'ofici del periodisme. En concret, en l'etapa professional de Consuelo Álvarez Pool i de tots els seus companys i companyes contemporanis, hi va haver dues lleis que van condicionar la seva obra periodística.

D'una banda, la Llei del 26 de juliol de 1883, també anomenada "Ley de Prensa de Sagasta" o "Ley de Policía de Imprenta". Aquesta norma consistia en el principi que la llibertat d'expressió era il·legislable i del dret per ometre idees i opinions. D'aquesta manera, la *Ley de Policía de Imprenta* del govern liberal havia de garantir el dret recollit a l'article 13 de la Constitució de 1876 en lloc de vigilar-lo. A més, desapareixia la figura del dipòsit previ d'exemplars, així com la categorització dels delictes d'impresma, els fiscals i els Tribunals especials.

D'altra banda, l'altra legislació vigent mentre *Violeta* escrivia a *El País* és la *Ley de Jurisdicciones* de 1906, que complementa la *Ley de Prensa de Sagasta*. Aquesta norma tenia com a objectiu limitar la llibertat de premsa i la jurisdicció civil, per la qual cosa, portava a judici militar les possibles ofenses al rei, la pàtria o l'exèrcit difoses a través de qualsevol mitjà escrit. Segons del Valle (1981, 79): "la Ley de Jurisdicciones se ha presentado como una de las muestras más palpables de debilidad del poder civil frente a las pretensiones hegemónicas del ejército."¹⁷

¹⁷ Del Valle, J. A. (1981). La censura gubernativa de prensa en España (1914-1931). *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)*, 21 (mayo-junio). <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=26656>

LA FIGURA DELS CORRESPONSALS

Una de les transformacions més importants del periodisme durant la Primera Guerra Mundial va ser la incorporació de la figura del corresponsal. I és que, la Gran Guerra va provocar que la premsa hagués d'innovar i afegir la figura dels corresponsals i dels enviats especials, per poder tractar els esdeveniments internacionals de forma més propera.

Segons Cristina Barreiro Gordillo, en aquells moments, gràcies a la radiotelegrafia, “iban a permitir muchos avances: reportajes, testimonios orales, entrevistas, crónicas de guerra, reflexiones, estampas de ciudades...”.¹⁸

De fet, explica que el primer diari que va enviar corresponsals a les capitals dels dos bàndols de la Guerra va ser *La Vanguardia*, que l'any 1914 tenia una tirada de gairebé 80.000 exemplars diaris. És a partir de llavors quan destacats periodistes començaran a transmetre la informació de la guerra des de les seves corresponsalies, com Julio Camba o Salvador de Madariaga.

Però, per poder exercir com a corresponsal de guerra, segons Barreiro Gordillo:

había que acreditarse y conseguir el carnet correspondiente, aunque es cierto que en la conflagración de 1914-1918 no se les permitió el desplazamiento a las líneas de fuego y se convirtieron en una especie de “invitados de excepción” a distintas dependencias de la retaguardia.¹⁹

La figura dels corresponsals i dels enviats especials es comença a veure com una peça de luxe de les redaccions dels diaris. Però, sens dubte, el diari que va fer un treball de desplegament extraordinari va ser *l'ABC*, que va intentar enviar periodistes a tots els punts possibles per informar sobre la Primera Guerra Mundial. I és en aquest rotatiu on va firmar la primera dona espanyola corresponsal de guerra: Sofía Casanova.

¹⁸ Barreiro Gordillo, C. (2014). España y la Gran Guerra a través de la prensa. *APORTES*, 84, p.165. <http://revistaaportes.com/index.php/aportes/article/viewFile/69/54>

¹⁹ Barreiro Gordillo, C. (2014). España y la Gran Guerra a través de la prensa. *APORTES*, 84, p.165. <http://revistaaportes.com/index.php/aportes/article/viewFile/69/54>

PIONERES DEL PERIODISME A L'INICI DEL SEGLE XX

La funció del periodisme és essencial per a totes les societats, perquè és necessari que el poble estigui informat. És evident que van ser els homes durant molt de temps qui es van ocupar d'informar dia a dia de les novetats. Les dones, en canvi, no podien participar de forma directa i, per tant, no podien escriure, encara que sí que es parlava d'elles, però en articles molt estereotipats.

És cert que la història del periodisme s'ha estudiat al llarg del temps, però també és ben cert que, a les facultats de periodisme, quan s'explica la història d'aquest ofici i les persones que l'han fet possible, sempre es narra en la seva majoria des del punt de vista dels homes. Curiós que no s'expliqui i es doni a conèixer les periodistes dones, que també han fet la seva feina de forma extraordinària i destacable, sense envejar res als companys periodistes.

La Constitució de 1876 va ser un element clau per la dona i el periodisme, ja que s'hi va incorporar la llibertat de premsa. Aquest fet va ser aprofitat per les dones, que van decidir que era el moment d'entrar amb força a la professió del periodisme. Com afirma Ana Cristina del Paso Gallego va significar una alenada d'aire pels professionals del periodisme, ja que:

Vieron las puertas abiertas a temas considerados hasta entonces incuestionables, como el divorcio, la libertad religiosa o la emancipación de la mujer, y tanto Emilia Pardo Bazán (1851-1921) como Concepción Arenal (1820-1893) no escatimaron esfuerzos en escribir crónicas que firman sin tener que acudir a seudónimos, al igual que Concepción Gimeno (1859-1919), otra de las pioneras corresponsales españolas.²⁰

Així, aquesta etapa va propiciar l'auge de nous debats, la premsa es va convertir en un escenari, en què les dones periodistes començaven a tenir veu i, a més, podien posar de manifest les seves necessitats personals i les seves idees.

Emilia Pardo Bazán (La Corunya, 1852- Madrid, 1921), novel·lista i periodista, entre molts altres oficis, va ser pionera en posar sobre la taula el debat al voltant de la lluita dels drets de la dona, el feminisme i la igualtat de condicions entre gèneres.

²⁰ del Paso Gallego. A. C. (2017). *Rol de las mujeres periodistas españolas en la cobertura de conflictos armados* (Tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid).
<https://eprints.ucm.es/id/eprint/42087/1/T38630.pdf>

Va ser membre de la *Generación Femenina del 98*, una agrupació de dones amb l'objectiu de modernitzar Espanya sota l'esperit del regeneracionisme.

A més, també sorgeixen les figures professionals de Carmen de Burgos (Almeria, 1867 – Madrid, 1932), Sofía Casanova (La Corunya, 1861 – Polònia, 1958) i Consuelo Álvarez Pool, la més desconeguda de les periodistes d'inicis del segle XX. Una vegada comencen a publicar, la societat i la població veuen com una sèrie de temes que fins al moment eren tabús, per exemple el divorci, el sufragi femení o l'emancipació de la dona, formen part del debat públic.

Tal com s'ha mencionat en l'apartat anterior, la primera dona espanyola corresponsal de guerra va ser Sofía Casanova, que va informar des de Polònia i Rússia, sobre la Primera Guerra Mundial. El seu primer article es va publicar a *l'ABC* el 8 d'abril de 1915 amb el títol "La Guerra en Rusia". Era l'inici d'una llarga relació professional amb aquest diari que arribaria fins al 1944.

També va ser corresponsal durant la Segona Guerra Mundial, a més de la Revolució Bolxevic, la Gran Guerra russa i la Guerra poloneso-soviètica. S'ha de destacar que, juntament amb Emilia Pardo Bazán, Carmen de Burgos i Consuelo Álvarez Pool va formar part de *la Generación Femenina del 98*.

D'altra banda, Carmen de Burgos, es considera la primera cronista de guerra, en forma d'enviada especial a cobrir la Guerra del Marroc. Coneguda pel pseudònim *Colombine*, és una de les primeres defensores de la importància de la dona en la societat. A més, és considerada la primera periodista espanyola professional, des del moment que va començar a treballar de redactora al *Diario Universal*, l'any 1903. Juntament amb Consuelo Álvarez Pool, el 1907 va entrar a la *Asociación de la Prensa*, convertint-se en la cinquena dona en formar-ne part.

Durant la seva carrera professional, *Colombine* va escriure articles en què va tractar temes com el divorci, el sufragi femení o els drets de la dona, i va treballar a diaris com *el Heraldo de Madrid* o *La Correspondencia de España*. Però, la seva obra periodística i la seva labor, durant dècades, va ser desconeguda. D'acord amb Abad (2016), "el general Franco incluyó su nombre en la lista de autores prohibidos junto

a Zola, Voltaire o Rousseau. Sus libros desaparecieron de las bibliotecas y las librerías.”²¹

De fet, el desconeixement sobre Carmen de Burgos va finalitzar quan Concepción Núñez Rey va realitzar la seva tesi doctoral sobre la biografia i obra de la periodista. Una situació de desconeixement semblant a la de Consuelo Álvarez i moltes altres periodistes de les quals, encara avui, en desconeixem la seva trajectòria. I més recentment el cas d'Àngela Graupera, periodista i infermera de la Creu Roja, considerada la primera corresponsal de guerra catalana. Va enviar 104 cròniques al diari *Las Noticias* informant sobre la Primera Guerra Mundial i la seva història està en procés de redescoberta gràcies a que el 2019 es va reeditar el seu llibre *El gran crimen. Lo que yo he visto en la guerra*.

²¹ Abad, M. (2019, 27 octubre). *Carmen de Burgos: la gran intelectual española borrada de la historia*. Yorokobu. <http://www.yorokobu.es/carmen-de-burgos/>

METODOLOGIA

Aquest treball té com a base bibliogràfica obres de referència de la història del periodisme espanyol, que han permès establir el context mediàtic en el qual treballava Álvarez Pool. D'altra banda, s'ha pogut observar que en les obres en què mencionen a la periodista, només hi apareix el seu nom quan es parla sobre el lliurepensament, com: “las librepensadoras españolas desarrollaron su labor intelectual y cívica en el marco de una activa «cultura del compromiso» que reúne los nombres de Rosario de Acuña [...], Consuelo Álvarez Pool (Violeta)”²²; o la seva pertinença a la *Asociación de la Prensa*: “En 1930, la organización contaba con 15 periodistas, entre las que estaban Granda y Ossorio, Consuelo Álvarez Pool, Carmen de Burgos [...]”.²³

L'única monografia existent fins ara de la figura de *Violeta* és *Consuelo Álvarez, VIOLETA, Telegrafista, Periodista y Defensora de los derechos de la mujer*, de la directora del Museo Postal y Telegráfico de Madrid, Victoria Crespo. Aquest llibre és una obra bàsica pel que fa a la biografia i com a inici de recerca sobre la periodista catalana. A partir d'aquest punt, es va decidir contactar amb l'autora, ja que en ser la seva biògrafa, és la persona que té més coneixement sobre la trajectòria personal i professional d'Álvarez Pool.

A principis del segle XX, la premsa espanyola comptava amb molt poques dones periodistes. A més, actualment només se sap la vida i obra d'unes quantes, com Carmen de Burgos o Sofía Casanova. Victoria Crespo, després d'haver estudiat tota la figura de la periodista, determina el motiu perquè no ha estat coneguda fins ara, V. Crespo (comunicació personal, 15 desembre 2020) “*Violeta es una periodista y una escritora excepcional, que no es conocida entre otras cosas, por ser mujer, progresista, telegrafista y defensora de los derechos de la mujer*”.

D'altra banda, es destaca que s'ha trobat un treball de fi de grau, de la Universitat de Màlaga, en què s'estableix una comparació en la lluita a favor de la Llei del

²² Díaz, A.M., i Establier, H. (2020). Rosario de Acuña y Ángeles López de Ayala: escritura y pactos contra el dogma. *Arbor*, 196 (796): a549, 1-12. <https://doi.org/10.3989/arbor.2020.796n2002>

²³ Días, M.P. (s. D.). *El periodismo no es cosa de mujer. De las escritoras a las directoras de medios en la prensa de provincias. (Huelva, 1880-1980)*. Universidad de Zaragoza. Recuperat 20 febrer 2021, de https://siem.unizar.es/sites/siem.unizar.es/files/users/siem/Premio/xiii_premio_investigacion-mari_paz_diaz.pdf

Divorci entre Carmen de Burgos i Consuelo Álvarez Pool²⁴. En aquest treball es fa una petita anàlisi de l'obra periodística de *Violeta* sobre la temàtica del divorci, recollint uns quants articles i comentant la seva biografia, però sense entrar profundament en analitzar tot el corpus periodístic.

La desigualtat del tractament de la labor periodística de les dones periodistes és un aspecte que s'evidencia molt quan es busquen investigacions sobre aquestes, o directament, quan s'hi troben poques referents. Això provoca que la història de la premsa s'expliqui des de la perspectiva masculina sempre.

Així doncs, per poder començar el procés d'investigació, primerament, s'ha llegit la biografia de la periodista. Gràcies a la llarga investigació de Crespo –que va culminar en aquest llibre publicat a finals de 2016– s'ha conegut de manera general la biografia i trajectòria professional d'Álvarez Pool, inèdita fins el moment.

Un cop revisades les fonts existents sobre *Violeta*, calia fer una recerca documental per poder determinar l'inventari total d'articles que va escriure a *El País* durant els quinze anys que hi va treballar. La font emprada ha estat l'Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional, que té digitalitzada de forma completa i en obert el diari *El País* des de la seva creació, el 22 de juny de 1887, fins al seu tancament, l'11 de febrer de 1921.

El buidatge hemerogràfic tenia com a objectiu comptabilitzar tots els articles que *Violeta* havia publicat a *El País*, una tasca que no s'havia realitzat mai. Fet aquest procés, la suma total és de 939 articles. Cronològicament, comprenen des del 1904 fins al 1920. El primer, titulat *En las tinieblas*, es va publicar el dia 5 de setembre de 1904, i mostrava una crítica a la religió i a les creences. El darrer, del 7 de gener de 1920, va ser una poema anomenat *Caóticas*.

La comptabilització total d'articles d'Álvarez Pool s'ha portat a terme en una taula Excel, que ha establert diferents camps per sistematitzar la informació obtinguda. Els camps són els següents: data, titular periodístic, pàgina en què l'article es troba dins del diari, temàtica de què tracta l'escrit, l'enllaç a la web per poder consultar l'exemplar digitalitzat i, finalment, un apartat per a observacions, apunts i idees sobre la informació que tracta el text.

²⁴ Cristina Ortega Pacheco. (2015–2016). *El divorcio en la edad de Plata de España: Carmen de Burgos y Consuelo Álvarez Pool* (TFG). Universidad de Málaga. <https://core.ac.uk/download/pdf/75996502.pdf>

Una vegada plasmada tota la informació a la taula, s'ha pogut identificar clarament el període de la Primera Guerra Mundial i la secció en què Álvarez Pool va publicar sobre aquest conflicte: *De la Guerra*, que compta amb un total de 74 articles, el primer dels quals es va publicar el 17 d'agost de 1914, mentre que l'últim correspon al 30 de maig de 1916.

Per tal de realitzar la segona part del treball, s'ha dissenyat una altra taula Excel per analitzar correctament els escrits de la secció i així avaluar la perspectiva d'una dona periodista des d'un país neutral. Una vegada llegides totes les peces, s'omplirà la taula segons apareixen els tres ítems escollits: context mediàtic, postura ideològica i tractament dels personatges.

Cal destacar, a més, que durant el període bèl·lic la periodista catalana va escriure més de 60 articles sobre la guerra fora d'aquesta secció, peces periodístiques que també es tindran en compte per a l'anàlisi en aquesta recerca. El primer article bèl·lic que va escriure va ser *El imperio de Marte*, de l'1 d'agost de 1914, una setmana després de l'esclat de la Primera Guerra Mundial. D'altra banda, l'últim article en què va parlar sobre la guerra es va publicar el 17 de març de 1919, titulat, *Por donde viene la muerte*.

Consuelo Álvarez sempre va ser una gran lluitadora pels drets de la dona, aspecte del qual va deixar constància durant la seva trajectòria professional. És per això que s'ha establert un apartat dedicat a la secció, *Carnet Femenino / Modas*. D'aquest inventari s'ha pogut observar que entre el 24 de setembre de 1906 i el 19 de desembre de 1907, la periodista catalana va escriure també en una secció específica del diari dedicada a les lectores femenines, en què va tractar temes com l'art, la ciència, la literatura i consells de moda i d'higiene infantil. En total hi va publicar 47 articles.

Un dels reptes d'aquesta recerca ha estat gestionar el volum d'informació que signifiquen gairebé 1000 articles. En aquest cas, l'inventari ha estat una eina imprescindible perquè *Violeta* és un tema d'estudi nou.

La informació fonamental sobre la vida de *Violeta* es basa en l'obra de Crespo. Aquesta recerca, però, vol ser també una aportació de coneixement de la periodista des d'una vessant biogràfica a més d'una anàlisi de la part escollida de la seva obra. És per això, que la confecció de l'inventari i la lectura dels articles d'Álvarez

Pool permet aprofundir en la seva experiència. Per aquest motiu, a l'hora de fer l'inventari es van seleccionar declaracions destacades que va fer la periodista sobre diversos temes que marquen la seva visió del món.

En aquest sentit, s'han considerat *egodocument* les afirmacions escollides de *Violeta* als seus articles d'acord amb la teoria exposada per Francesc Espinet (1994):

Utilitzo el terme egodocument no pas per afany de novetat –com al poeta, a mi també “m'exalta el nou i m'enamora el vell”–, sinó pel seu valor semàntico-etimològic, que subratlla els elements centrals del concepte: historicitat enfront de fabulació, –document–, i, no obstant, subjectivitat –ego–. Entenc doncs per egodocumentalista aquella persona que crea un egodocument, és a dir, un document històric que parla en primer lloc del propi jo i de la seva experiència. Aquest nou terme –i, en certa manera, nou concepte–, abasta allò que s'havia conegut de mil maneres, com ara papers íntims, literatura del jo (o del mi o de l'ego), literatura personal o autobiogràfica, egodocuments, material autobiogràfic, document viscut, literatura documental en primera persona, narrativa autobiogràfica, documents personals, text memorialístic o memorialística, autoimatge escrita, etc.

Quina realitat conjunta cobreixen, però, tots aquests diferents termes? Com podem “definir”, delimitar, el contingut d'aquesta realitat? Acceptem com a provisional resposta: “text produït per aquella persona que és la protagonista d'allò que s'hi exposa”; o, de manera més científicament formulada “text (obra discursiva) documental (històric) que pretén comunicar, donar testimoni subjectiu, de l'experiència del propi autor (l'ego) –i del seu entorn. (pp.26-27)²⁵

²⁵ Espinet, F. (1994). *Teoria dels ego-documents. La literatura del jo i la història*. Barcelona: Llibres de l'Índex. Quaderns de comunicació / 3.

HIPÒTESIS I PREGUNTES DE RECERCA

Aquest treball de fi de grau busca donar llum a les qüestions que es formulen a continuació:

- Quin nombre d'articles va publicar *Violeta* a *El País* entre els anys 1904 i 1920?
- Quin nombre d'articles va escriure *Violeta* a *El País* sobre la guerra com a tema en general?
- Quin nombre d'articles va escriure *Violeta* a la secció *De la Guerra*?
- Esbrinar quin és el posicionament polític que trasllada Álvarez Pool sobre la Primera Guerra Mundial a través dels seus articles.
- Quina és la posició de la periodista davant de la neutralitat d'Espanya durant el conflicte?
- Quina és la postura d'Álvarez Pool amb la guerra?
- Es posa de manifest la presència de la dona als articles sobre la Primera Guerra Mundial?
- Quin és el tractament que fa de la població civil? I dels governants?
- Quin és el paper dels mitjans i del panorama informatiu als seus escrits durant la guerra?

VIOLETA ES PRESENTA

CONSOLIDACIÓ DELS VALORS DE CONSUELO ÁLVAREZ POOL

A la Barcelona de 1867, en el si d'una llar petit burgesa, arribava el 24 de juliol Consuelo Álvarez Pool.²⁶ De família nombrosa, formada per vuit germans, va tenir una infantesa i joventut itinerant. A causa del treball del seu pare, que es va dedicar a l'ensenyament, va viure a diverses ciutats. De fet, la lluita constant de Consuelo Álvarez Pool per la importància de l'educació és un valor que el seu pare li va inculcar des de petita, ja que era un gran defensor de la igualtat en l'educació entre nens i nenes, i advocava per un ensenyament equitatiu.



Retrat de *Violeta*. Fotografia de l'arxiu familiar Santiago Picazo. Extreta del llibre de Victoria Crespo.

Al segon article publicat per la periodista a *El País*, demostrava aquests valors, ja que se centra en l'educació que s'inculcava a les dones de l'època, una educació en condicions d'inferioritat envers l'home. Títulat *¡Despertemos!*, és una apel·lació

²⁶ Aquesta dada i tota la biografia de la periodista ens ha arribat actualment gràcies a la directora del *Museo Postal y Telegráfico*, Victoria Crespo, que durant anys va investigar a Álvarez Pool. Un treball que va gestar de forma molt curiosa i que va publicar l'any 2016. Veure: Crespo, V. (2016). *Consuelo Álvarez, VIOLETA Telegrafista, Periodista y Defensora de los derechos de la mujer* (1.a ed.). Fundación Rogelio Segovia para el Desarrollo de las Telecomunicaciones.

a la societat enfront d'aquesta problemàtica que provoca la desigualtat en l'educació, ja que, la bellesa és l'única consigna que se'ls hi demana a les dones.

Aparece la mujer educada rutinariamente, sin aspiraciones, sin nociones de la alta e importante misión que le está conferida, inferior al hombre.

Solo se inculca en el sexo femenino la idea de que necesita ser bella para ser amada, y que la belleza estriba en el arte de saber ataviarse, de adoptar graciosos movimientos, de ser distinguida, teniendo por modelo el último figurín francés.²⁷

A partir de la mort del seu pare, quan ella tenia 16 anys, va veure com la situació econòmica de la família es va precaritzar, fet que va provocar que s'hagués de traslladar a viure amb els germans i la mare al poble miner de Trubia, a Astúries.

Aquest poblet marcaria la seva vida, tant pels lligams emocionals, ja que és on vivien els avis materns, migrants anglesos, i també perquè hi van néixer els seus quatre fills, dels quals en van sobreviure dos; com pels lligams ideològics pel que fa a la seva lluita pels drets del proletariat i dels més desfavorits. De la fàbrica d'armament de Trubia en guardava molts records.

Esas sencillas y monótonas construcciones de albañería llevan escrito, para quien sabe leerlo, en cada ladrillo, en cada átomo de la arcilla con que estos se amasan el poema doloroso y valiente, trágico a fragmentos, tierno y conmovedor en conjunto, de las épicas luchas sostenidas por el Trabajo, a fin de eliminar la miseria, que, cual espectro torturante, álzase entre él y la clase obrera.²⁸

El compromís de la periodista en la defensa del proletariat és constant durant tota la seva vida. I el pseudònim que va escollir per escriure, *Violeta*, és un clar reflex de la seva lluita social. La flor de la violeta identifica a les persones humils, “flor de los que sufren un hondo dolor...” (Baró, s.d., p.45 citat per Crespo, 2016). Personalment, ella també feia referència a la tria del seu pseudònim, que relacionava estretament amb la humilitat: “[...] la humildad y la verdad son hermanas gemelas, como la mentira y la soberbia también lo son; y si yo elegí el humilde pseudónimo con que firmo, es porque juzgué que la sinceridad tiene aroma de

²⁷ Violeta (1904, 18 setembre) !Despertemos!. *El País*, p.3.

²⁸ Violeta. (1908, agost 21). El agravio a Trubia. *El País*, p.1.

violeta.²⁹ El seu marit era operari de la fàbrica armamentista de Trubia, per la qual cosa, convivia amb la situació dels obrers i coneixia perfectament les seves condicions i dificultats laborals.

Després de 10 anys de matrimoni, Consuelo Álvarez va posar fi a la unió que la seva mare havia arreglat, perquè la família salvés la situació econòmica a la qual es va veure abocada després de la mort prematura del pare. Va ser en aquest moment quan va deixar el poble amb els seus fills, un “escàndol” del que parlaria anys després a *El País*.

Creo firmemente, tengo la más profunda convicción, de que es más virtud huir, noblemente, de un marido a quien no se ama, al cual se unió a la mujer obedeciendo al tirano influjo de voluntades acatadas como dueñas, que no engañarle a mansalva, fingir caricias, vender promesas y aceptar con repugnancia penosas realidades.³⁰

De fet, la periodista va tenir una vida complicada i es va veure colpejada unes quantes vegades per la mort. El seu pare va ser la primera persona que va deixar pel camí i la primera mort que li va marcar. Quan ja és adulta i forma la seva família, li moren dos fills, un nen que neix sense vida i una nena que amb cinc anys mor per meningitis. Malgrat les dues pèrdues dels fills, *Violeta* recordarà la nena als seus articles, com per Tots Sants, que va retre tribut al seu record i al del pare: “Lejos también está el padre mil veces bendito por bueno y por patriota... lejos la hija inolvidable...”.³¹

²⁹ Violeta. (1905, octubre 15). Más de feminismo. *El País*, p.1.

³⁰ Violeta. (1905, juliol 30). Cartas a Margarita. *El País*, p.3.

³¹ Violeta. (1909, noviembre 02). A mis muertos. *El País*, p.1.



Violeta, a la dreta, juntament amb la seva filla, Esther, al camp. Fotografia de l'arxiu familiar Santiago Picazo.
Extreta del llibre de Victoria Crespo.

Acompanyada de moltes tristeses, va tenir un esperit molt solidari. Des de ben petita estava molt pendent de la vida dels altres, i sentia el mal d'ells com a propi, per la qual cosa, es va implicar en intentar millorar com se sentien i canviar el món:

Sea innato en mí, sea que la vida me ha proporcionado muchas tristezas y no pocas injusticias y por eso aborrezco la opresión y el abuso, desde muy niña he sufrido, no solo mis dolores, sino los de toda la gran dolorida familia de los sin ventura.³²

La fermesa ideològica sobre l'emancipació de la dona –sobretot en l'àmbit econòmic– ja s'havia posada de manifest abans del matrimoni quan, amb 17 anys, va optar per sol·licitar permís per examinar-se com a Auxiliar Temporera en Telégrafos. Finalment, va aprovar l'examen d'ingrés, però, no hi va ingressar fins a l'any 1908, més de vint anys després. De fet, sempre va reivindicar la llibertat de les dones perquè en el futur poguessin tenir una posició millor i més justa a la societat.

Després de la separació, va començar a escriure periodísticament amb el pseudònim *Violeta*. La seva primera parada va ser *El Progreso de Asturias*, on treballaria un any, des del 1902 fins al 1903. En aquest diari va escriure articles de temàtica progressista, contes i poemes.

³² Violeta. (1905, setembre 17). La explotación de la obrera. *El País*, p.3.

Un any després, el 1904, li va arribar l'oportunitat de poder escriure al diari *El País*, fundat l'any 1887, de caràcter republicà i progressista. En aquest rotatiu, des del 05 de setembre de 1904 al 07 de gener de 1920, *Violeta* va dedicar quinze anys ininterromputs a escriure i a reivindicar els seus valors socials per la lluita de l'emancipació econòmica de la dona, el dret al divorci, contra la desigualtat de gènere, a favor d'una educació justa i equitativa, contra el clericalisme i sobre la importància de defensar els drets del proletariat i dels desfavorits. Un espai on *Violeta* va esdevenir una periodista de renom a la seva època amb un estil d'escriptura molt crític.



Violeta al centre de la imatge, envoltada de companys de *El País*, 1909. Fotografia extreta del llibre de Victoria Crespo.

LA IMPORTÀNCIA DEL PERIODISME

El 1907, tres anys després d'haver entrat a treballar a *El País*, Consuelo Álvarez Pool es convertia en la quarta periodista espanyola en ser membre de la *Asociación de la Prensa de Madrid*. Aquest fet va ser molt important perquè l'ingrés d'una dona en aquesta associació significava el reconeixement públic i del gremi com a professional del periodisme. A més, cal destacar que hi va entrar juntament amb la seva amiga Carmen de Burgos Seguí, *Colombine*, llavors redactora al *Heraldo de Madrid*.

Violeta creia fermament en el seu ofici; considerava que el periodisme era un dels mitjans més eficaços per potenciar la cultura i evolucionar com a societat, encara que fos una professió mal pagada.

Yo considero el periodismo, a pesar de todos sus defectos, como uno de los medios más eficaces de cultura y adelantamiento, y como lazo de cohesión ante los seres. El periodista sincero presta un servicio sin igual poniendo de manifiesto los males que nos aquejan, y apuntando [...] y entender, el remedio que juzga oportuno. Por un sueldo mezquino (la mayoría de veces) el periodista trabaja sin descanso, investiga, inquiere, averigua todo cuanto juzga digno de censura o encomio, para que no sea regalado el aplauso ni oculta la reprobación. Con sus ribetes de bohemio y sus grandezas de prócer, el periodista practica generosamente el altruismo, buscando con mayor ahínco la gloria ajena que la suya propia.³³

A més, com a pionera del periodisme patia l'oposició dels mateixos companys, fins i tot els que públicament defensaven la igualtat de gènere, fet que denunciava al diari:

Mas de un literato conozco, que predica a los cuatro vientos libertad, igualdad a los sexos ante la razón... y los mismos que pregonan en bellas crónicas y hermosos artículos, la redención de la mujer, no son capaces de dar un solo paso para que se reconozca nuestro derecho y aptitud para ejercer una profesión, que por mucho que se diga en contra, está perfectamente en armonía con nuestras inclinaciones, complexión y criterio moral.³⁴

Segons Álvarez Pool, era precís que a les dones se'ls concedís "*beligerancia*" en les lluites periodístiques i així els companys periodistes perdrien aquell "*pequeño egoísmo*" i veurien en la periodista una dona que vol guanyar-se un sou amb el fruit del seu treball honrat.

Convénzanse nuestros extraviados detractores, de que el periodista es el más inofensivo y romántico de los seres, que desprendiéndose de sus miserias, carga con las ajenas... orgullo, vanidad, fantasía, ambición, etc., etc..., para aplacarlas con el lenitivo del elogio, fundamento de la reputación: del comentario, que destaca la personalidad y la hace concreta; con la crítica, que

³³ Violeta. (1908, gener 02). La periodista. *El País*, p.1.

³⁴ Bis.

aviva su intelecto y le sugiere argumentaciones; con la petición, que proporciona recompensa... y con todos esos medios de que dispone una pluma, que muy pocas veces se moja en la negra tinta del odio... porque cuando el pensamiento se escapa a las nubes, se ve más el azul del espacio, que la sombra gris de la tierra.³⁵

D'aquesta manera, s'aprecia una defensa constant per part de *Violeta* de l'ofici i la importància vital del periodisme i de les persones que el fan possible en la societat. El periodista és una figura molt important per a la societat i la seva missió d'informar és tan necessària com la d'altres professions.

Tiempo llegará, y espero sea muy pronto, en que la misión periodística quede claramente definida, alcanzando el individuo que ejerza tan difícil profesión el grado de respetabilidad a que tiene derecho, y también quedando sujeto a severas reprensiones y correctivos cuando incurra en falta que puede menoscabar su prestigio tanto individual como colectivo.³⁶

Així, amb aquest escrit, Álvarez Pool també vol deixar clar que el periodista no és un professional intocable, sinó que si aquest procedeix malament en la labor del seu exercici, ha de tenir les seves justes repercussions. A més, afegeix:

Es necesario que desaparezca el concepto, un tanto desfavorable, que se tiene del periodista, y que se lleve al alma popular la convicción de que, los que a ella se dirigen, lo hacen lealmente, poniendo en su gestión política, sociológica o literaria, la fe, la probidad, el empeño de un espíritu sano, equilibrado, fuerte contra las pasiones.³⁷

Al mateix article, *El periodismo honrado*, títol on mostra quin ha de ser el tipus de periodisme al qual s'ha d'aspirar socialment, també descriu quina ha de ser la funció del diari:

El periódico es la frase que interroga, solicitando al indeciso; la esperanza que conforta al desalentado; la protesta que levanta al humillado y humilla al neciamente envanecido. Es la carta diaria con que una humanidad, ansiosa de amor, estrecha un día y otro su parentesco espiritual: por eso el periodista, como el médico, como el maestro, como el juez, necesita elevar su condición

³⁵ Violeta. (1908, desembre 06) ¡El pícaro periodista! *El País*, p.1.

³⁶ Violeta. (1910, octubre 12). El periodisme honrado. *El País*, p.3.

³⁷ Bis.

moral hasta la altura en que toda mezquindad desaparece, en que todo egoísmo calla o muere, ante la majestad de la conciencia.

Però, també vol reflectir una problemàtica relacionada amb el grau de professionalitat dels que escriuen als diaris, que no per això s'han de considerar periodistes. Aquesta reflexió que llença la periodista als lectors vol mostrar que l'ofici d'informar requereix de certa formació i instrucció.

Y digo clase, porque siempre he creído, y sigo creyendo, que para dirigirse al público es preciso poseer cierto grado de instrucción acreditada, que desde luego no poseen la mayor parte de los consultados o invitados a discurrir para el lector.³⁸

Li resultaven ofensives les persones que col·laboraven a la premsa parlant sobre "estupideces y majaderías" perquè degradaven tant l'ofici del periodisme com els mateixos lectors.

Pero que con el más fútil pretexto se le conceda a cualquier tunante popular, o cantadora de cafetín, alternar con quien hace del periodismo un culto, me parece ofensivo y degradante, tanto para los profesionales como para lector, a quien se le supone lo bastante grosero e ignaro que pueda deleitarse, o por lo menos, recrearse, con las memeces y vaciedades de esos oportunistas.³⁹

Precisament, dies després de publicar aquest article d'opinió sobre el periodisme, va tornar a escriure per respondre a un comentari provocat pel seu text a un escriptor de *El Liberal*, Antonio Zozaya.

Opino que el periodismo es una rama del arte literario, y por lo tanto, la forma de su desarrollo ha de ser bella si quiere ser artística, y todo arte requiere vocación, aprendizaje, amor y empeño. Por otra parte, el Periódico es algo más que un objeto de compra-venta, que un medio de producción industrial, que tribuna de vanidosos y negociantes, de mercachilles sin corazón y políticos sin decoro. Es el lazo que une los pensamientos y las voluntades, es la voz persuasiva que despierta a un alma perezosa, es el reproche que abochorna al indigno, la alerta al descuidado, la intimación al negligente.⁴⁰

³⁸ Violeta. (1911, juliol 18). ¡Aun hay clases! *El País*, p.1.

³⁹ Bis.

⁴⁰ Violeta. (1911, juliol 22). En mis trece. *El País*, p.1.

Entre 1905 i 1907 va treballar també a la publicació setmanal lliurepensadora, *La Conciencia Libre*. Just el mateix any en què va entrar a col·laborar en el setmanari, ingressava a la maçoneria, a la lògia "Ibérica" num. 7 de Madrid, amb el nom *Costa*, en homenatge a l'intel·lectual regeneracionista Joaquín Costa.

Respecte a l'obra periodística, cal esmentar també que de 1910 a 1914 va col·laborar a *Vida Socialista*, una revista que volia unir el moviment obrer amb el món intel·lectual. Durant aquest període, va coincidir amb figures com Pío Baroja, Concepción Arenal o Benito Pérez Galdós.

LA INCANSABLE REIVINDICACIÓ FEMINISTA

La principal reivindicació d'Álvarez Pool sempre va ser la igualtat entre dones i homes. Per tant, la considerem com una de les periodistes pioneres en lluitar i reivindicar el feminisme a través de la seva escriptura i també de conferències. Al llarg de la seva obra periodística a *El País*, va comentar en desenes d'articles la importància de la qüestió feminista i de tot el que l'envolta. De fet, va ratificar el seu compromís amb la causa feminista i amb la seva lluita, defensant-la d'un company que considerava que la dona no tenia interès en les qüestions socials:

Es algo triste que un compañero afirme en las columnas del mismo periódico donde yo sostengo desde hace seis años lucha abierta en favor de la reivindicación femenina, que la mujer española no ha dado hasta ahora muestras de interesarse por la vida nacional.⁴¹

Al diari, va tractar temes com l'emancipació i els drets de les dones, la llei del divorci o el sufragi femení, entre altres. Fins i tot, es va incorporar a una secció dedicada especialment a les dones lectores a partir del 23 de setembre de 1906, *Carnet femenino / Modas*, on *Violeta* va escriure gairebé diàriament fins al 1908. Aquí, va mantenir informades les seves lectores amb articles d'higiene i consells sobre els fills per a les mares, a més de consells sobre moda.

Deseoso *El País* de complacer a las numerosas lectoras con que cuenta, ha creído un deber de galantería, dedicar una sección a los asuntos femeninos. En ella se tratará de todo cuanto pueda ser útil y agradable a las señoras,

⁴¹ Violeta. (1910, juliol 04). Rectificando. *El País*, p.2.

procurando informarlas cumplidamente de los adelantos de la mujer en la Ciencia, en el Arte y en la Industria, ocupándonos con el mismo interés en la dama eminente, que, de humilde obrera, siempre que haya motivo para ellos; pues tanto mayor es el mérito cuanto más difícil es la recompensa, cuando se trabaja sin sonar siquiera, en que alguna vez se obtendrá el más sencillo pláceme.⁴²



Violeta. (1906, setembre 26). Consejos a las madres. *El País*, p.4.

Aquesta secció va descobrir una altra habilitat d'Álvarez Pool, el domini d'idiomes. La mare, que era d'Anglaterra, li va ensenyar anglès, aspecte que va convertir a la periodista en bilingüe. A més, dominava l'italià i el francès, fet que va propiciar que traduís notícies i articles, i informés sobre fets de l'exterior a *El País*. Un exemple són les informacions de la relació amorosa entre qui va haver estat ministre de França, Léon Gambetta i Leonie Léon, una història que no es va saber fins la mort d'ella el 1906. Va ser llavors quan *Violeta* va publicar l'*affair* en set entregues, des del 30 de novembre de 1906 fins al 16 de desembre del mateix any, a la secció *Carnet femenino / Modas*.

Creendo agradar a las ilustradas lectoras de El País, daré una breve idea de lo que narran, respecto a este asunto, los periódicos de la vecina República.⁴³

D'aquesta manera, amb els seus coneixements d'idiomes, informava les seves lectores sobre el que s'estava publicant als altres països. Un altre exemple és el

⁴² Violeta. (1906, setembre 24). Modas. *El País*, p.4.

⁴³ Violeta. (1906, novembre 30). Los amores de Gambetta. *El País*, p.3.

nomenament de Marie Curie com a catedràtica de Física de la Universitat de Sorbonne, a França, un fet al qual la periodista reivindica l'intel·lecte de la dona:

El auditorio, absorto, escucha la docta palabra de la mujer superior, que representa en aquella cátedra algo más que una educadora, que una directora intelectual, una hermosa esperanza para la mujer, una reivindicación de su inferioridad.⁴⁴

L'aprovació de la llei del divorci va ser un desig i una lluita que va reivindicar des del principi en el diari republicà. La primera vegada que en va escriure com a tema principal d'un article al diari va ser a la cinquena publicació.

Del divorcio és una de les peces més llargues en els seus quinze anys a *El País*. Amb una extensió de tres columnes a la portada, es pot observar la importància que li va dedicar a aquest assumpte, un tema clau per a la societat. Les seves paraules aniran en "interés de todas las mujeres, a quienes defenderé con toda la fe de mi alma, hasta donde mis débiles fuerzas alcancen y mis escasas dotes intelectuales lo permitan".⁴⁵

La periodista considerava que la societat tenia una doble moral a l'hora de jutjar les diferents accions i comportaments dels homes i les dones. És a dir, les dones que eren infidels als seus marits eren considerades pecadores, mentre que els homes que enganyaven a les seves dones arribaven a ser compresos. Fins i tot d'aquelles dones que, per tal d'escapar del patiment de les seves llars, agraïen l'afecte d'algun home, ja tenien tota la societat en contra d'elles. A més, com explica l'autora, aquest marit indignat, ultratjat, adolorit en la seva moral, tindria el dret de cobrar el preu amb sang.

Se desatará contra la desgraciada, el turbión de las iras sociales; se la calificará con los más duros epítetos y la moral clamará ofendida. [...] Y no solo el mundo no encontrará disculpa para la pecadora, sino que el borracho, el jugador, el cobarde martirizador de un ser oprimido, tendrá el derecho de lavar su honor con la sangre de la culpable y se dirá «Crimen pasional», *Marido ultrajado*.⁴⁶

⁴⁴ Violeta. (1906, noviembre 10). El feminismo en Francia. *El País*, p.3.

⁴⁵ Violeta. (1904, octubre 18). Del divorcio. *El País*, p.1.

⁴⁶ Violeta. (1918, juny 30). Sobre el divorcio. *El País*, p.1.

Álvarez Pool afirmava que amb l'aprovació i implantació de la llei del divorci, els homes ja no tindrien l'excusa de matar les seves dones sense càstig, només per venjar l'honor. Ara els condemnarien com a assassins de dones, per violència masculista.

Los matadores de mujeres serían considerados como delincuentes, y no como vengadores de su honor: las situaciones irresistibles tendrían una lógica solución, y tanto el hombre como la mujer, no serían obligados a sufrir eternamente las consecuencias de una lamentable equivocación.⁴⁷

La condemna dels crims i del maltractament no era una circumstància molt comuna, de fet, eren conceptes tabú a la societat. Els crims passionals contra la dona estaven justificats, però *Violeta* va voler deixar ben clar que per a ella no tenien cap justificació. I que no tenien res a veure amb l'amor, perquè "esos hombres que matan, no aman, odian. El amor es un sentimiento tan sublime, tan generoso, que de él jamás puede derivarse la venganza".⁴⁸ Va intentar demostrar als lectors la gran diferència que hi havia entre l'amor i l'odi, per tal de conscienciar-los davant d'aquesta problemàtica.

¿Creéis que esos hombres que apuñalan son movidos en sus furias por impulso del amor, exaltado por la contrariedad? No lo creáis. Es el amor, sí; pero el *amor propio*, esa soberbia envidiosa del hombre que se ve desairado, postergado en el favor de una mujer de quien él se creía dueño y señor por el despótico derecho de su voluntad.⁴⁹



Violeta. (1905, maig 05). ¿Por qué matan los hombres? *El País*, p.1.

⁴⁷ Bis.

⁴⁸ Violeta. (1905, maig 05). ¿Por qué matan los hombres? *El País*, p.1.

⁴⁹ Violeta. (1905, maig 05). ¿Por qué matan los hombres? *El País*, p.1.

El concepte de l'honor, que era el justificant dels assassins per cometre aquelles atrocitats, va reconèixer que era una idea que li hagués agradat mortificar perquè, si es danyava aquest concepte, es podria treure l'arma de la mà dels homes. Per tant, s'havia de combatre sense descans.

El hombre saturado de esa convencional virtud (honor), es un terrorista en potencia mientras no surja la infidelidad que le lleva a serlo en acto. La mayor parte de los maridos son candidatos al crimen.⁵⁰

La periodista pensava que la millor opció per tal d'evitar aquests assassinats era separar-se i que cada persona fes el seu camí: “¿Para qué la muerte terrible y despiadada? Basta la separación, el olvido y a cada uno que le castigue su conciencia”.⁵¹ Per això mateix, exigia la implantació de la llei del divorci, per evitar mals majors. Era una mesura molt important i necessària a la societat.

Cada vez que un crimen de los calificados *pasionales* desata para siempre el lazo que unió en matrimonio indisoluble a dos seres, viene a mi mente este pensamiento: *el divorcio se impone*. Sí; es de absoluta necesidad, de imperiosa precisión, que leyes humanas rijan a los humanos. Lo contrario es fomentar el asesinato, preparar materia a la falta, al delito, al crimen.⁵²

Álvarez Pool volia que la societat avancés per aconseguir el benestar, però per poder fer-ho, la llei del divorci era una de les primeres normes que s'haurien d'incorporar per tal d'evitar més assassinats. Aquells anomenats crims passionals, dels quals sempre mantindrà que no són al·licient per matar, ni per amor. Sis anys després d'aquest escrit va assenyalar que es podia morir d'amor, com una metàfora de trobar a faltar a una persona, però mai s'ha de matar, perquè llavors no es pot considerar amor.

Por amor podrá extinguirse el frágil vaso de nuestra sentimentalidad, [...] pero jamás, jamás se matará. Háse dado en llamar amor a la fiera condición de nuestro orgullo que, indómito muerde en la conciencia y exaspera la innata soberbia. La hirviente ira, el desapoderado antojo, el impaciente y codicioso demandar de un apetito que se impone y anula y obscurece la razón, adueñándose del pensamiento que no supo luchar, se desbordan en asoladora

⁵⁰ Violeta. (1912, novembre 19). ¡Abajo las sugerencias! *El País*, p.1.

⁵¹ Violeta. (1905, maig 05). ¿Por qué matan los hombres? *El País*, p.1.

⁵² Violeta. (1905, novembre 05). El divorcio se impone. *El País*, p.1.

tormenta y arman la mano homicida e impulsan el brazo ofensor, llevan a los labios la orgiástica copa de la venganza, a la mente la borrascosa alegría de una victoria bárbara... ¡Eso no es amor!⁵³

Li agradava tractar temes poc parlats a la premsa i a la societat en general, i de vegades, llençava comentaris que sabia que eren provocatius als sectors masculins. *El siglo del feminismo* és tota una declaració d'intencions. Un article en què *Violeta* explica que la dona ha influït de forma decisiva en els esdeveniments més importants de la Història de la Humanitat. Ho argumenta fent un repàs de les nombroses dones que han influït al llarg del temps i n'explica les respectives històries. Per acabar, llença una predicció:

Yo espero, yo presiento, que a la mujer de hoy le está reservado el más importante papel que jamás ha desempeñado en la Historia, que no descollará una sola, como flor que se destaca en la hojarasca, que serán muchas las que, reivindicando sus derechos, abrirán ancho camino a la mujer del porvenir y que, por fin, el siglo XX acaso pueda llamarse el siglo del feminismo porque en él, la mujer haya quebrantado de una vez para siempre la cabeza de la serpiente «Ignorancia».⁵⁴

La periodista pensa en el futur de la lluita feminista, de les primeres passes que s'estan fent i repercutiran en la vida i en la llibertat de les dones del futur, de les que estan per arribar.

Una qüestió que històricament sempre s'ha relacionat amb les dones és la manera de vestir. I sobre això, Álvarez Pool també tenia coses a dir. És ben clar que la moda de fa un segle ja no és l'actual; però algunes d'aquelles peces tèxtils ja començaven a desenvolupar nous aspectes. Un dels casos sobre els quals va escriure va ser una nova peça de roba que s'havia posat de moda, la faldilla-pantaló, i que els homes no aprovaven perquè "es instrumento de que la coquetería femenina se sirve para incitar y provocar las siempre efervescentes pasiones masculinas".⁵⁵

L'article, que traspua una mirada actual, deixa molt clar que més d'un segle després les dones, encara avui, se segueixen veient igual de qüestionades per la forma de

⁵³ Violeta. (1911, febrer 19). Psicología femenina, del amor. *El País*, p.1.

⁵⁴ Violeta. (1907, gener 01). El siglo del feminismo. *El País*, p.6.

⁵⁵ Violeta. (1911, febrer 19). Psicología femenina, del amor. *El País*, p.1.

vestir i increpades al carrer per molts homes. *Violeta* també assenyala la funcionalitat d'aquesta nova peça de roba que facilitarà moltíssim el dia a dia de la dona, ja que no s'haurà de preocupar pel vent o per pujar al tramvia, i critica de forma ferotge els homes que la desprestigien.

Preocúpense los timoratos de educar a tanto primitivo como anda por esas calles, insolentándose descaradamente, ofendiendo a las damas, temerosas del escándalo, pretendiendo, por su majeza, ser el amo de esta coronada villa, donde la mujer va a verse obligada, no solo a llevar pantalones, sino bastón de estoque.⁵⁶

També rebutjava el comportament dels homes amb les dones pel carrer. Aquestes vivien amb por de sortir soles, havien d'anar amb compte amb la roba que seleccionaven per aquell dia, i havien d'intentar no cridar molt l'atenció dels homes, per tal de no ser increpades amb les seves paraules.

En vano será que adopte la actitud más modesta, que se vista con sencillez extremada, que vaya a paso de automóvil para evitar *encuentros*. No faltará el oso más o menos civilizado, que se constituya en sombra inseparable.⁵⁷

Es convertien en perseguidors i començaven a llençar floretes a les dones, i elles, moltes vegades cansades d'escoltar-los, els contestaven, moment en què es podia complicar la situació. Així doncs, es posa de manifest que les dones, si no volien tenir problemes, havien de callar i aguantar.

La ira se apodera del masculino y olvidándose de que *somos débiles*, dice lo que le viene en gana, cosa que no haría si abrigara el temor de que unos recios puños pudieran agotarlo.⁵⁸

Sembla increïble que aquests comportaments els haguessin de suportar les dones de fa més d'un segle i, que, actualment, també ho segueixin fent.

A l'Espanya de principis del segle XX, *Violeta* posava en evidència que el sufragi femení era un dret improbable d'aconseguir: "El derecho electoral. He aquí una de las cuestiones palpitantes en Inglaterra, en Alemania, en Francia. En España aún no, todavía es un sueño."⁵⁹ De fet, el 27 de juny de 1907, Joaquín Salvatella Gisbert,

⁵⁶ Violeta. (1911, febrer 26). Salvajismo sin disfraz, el pleito de las faldas. *El País*, p.1

⁵⁷ Violeta. (1905, desembre 18). Civilicémonos. *El País*, p.1.

⁵⁸ Bis.

⁵⁹ Violeta. (1908, juny 14). A paso lento. *El País*, p.2.

diputat pel *Partido Republicano Federal* va expressar el seu desig d'aprovar la llei en pro de la concessió del vot electoral a la dona: "ya que no sea admitida, sin que la cosa haya de causar risa, conceder por lo menos el derecho electoral, el derecho de votar".⁶⁰ Sobre aquest esdeveniment, en què els homes i diputats van reaccionar com si fos una broma, *Violeta* va dedicar-los-hi unes paraules:

Ha parecido a los superhombres algo así como un sueño infantil que trae a los labios la sonrisa. No es extraño que tal suceda en este país, que ha sido siempre el último en aceptar toda innovación y en reconocer el grado de cultura que supone cuanto dignifica y eleva al individuo, sin distinción de sexos.⁶¹

Per això mateix, per tal de conscienciar a la gent sobre les lluites de les sufragistes als altres països, *Violeta* informava de manifestacions i d'esdeveniments a l'estranger tot reconeixent la supremacia d'Anglaterra i de les seves sufragistes, a les que agraiïa la seva labor.

Esas valientes y expertas mujeres inglesas, que con tan buen sentido práctico desprecian el ruido vil de la necia carcajada, están muy cerca de obtener el merecido galardón a su constancia y denudo, a su perseverante y benéfica labor, digna de las que como ellas han educado su cerebro para ser en la vida algo más que juguetes movidos a capricho del que se considera su dueño.⁶²

La societat era molt crítica amb la dona i Álvarez Pool va denunciar la visió tradicional d'identificar-la només com un apèndix de l'home. Així, quan una dona tenia l'oportunitat d'aconseguir un treball, rebia un sou que no es corresponia amb la feina que exercia. En aquest aspecte, la periodista va manifestar la desigualtat econòmica entre homes i dones.

Esa sociedad inconsciente que señala a la mujer como única misión ser la compañera del hombre y la administradora de los bienes del hogar, tenga presente cuál es la situación de la que se queda sola en la lucha por la vida y no tiene más bienes que administrar que los que ella adquiera con un trabajo, que, en la actualidad, cuando le es accesible, jamás le es recompensado en su justo precio.⁶³

⁶⁰ Diario de las sesiones de Cortes. Congreso, nº 37, 27 de juny de 1907. Legislatura 1907-1908. 27-06-1907. Nº 37 (de 789 a 818). https://app.congreso.es/est_sesiones/

⁶¹ Violeta. (1907, agost 03). La lucha feminista. *El País*, p.3.

⁶² Violeta. (1908, juny 20). Manifestación sufragista. *El País*, p.3.

⁶³ Violeta. (1907, setembre 27). Mujeres suicidas. *El País*, p.3.

De fet, els treballs als quals podien accedir les dones eren escassos i, precaris econòmicament, fet que provocava “la aceptación forzosa de trabajos incompatibles con las aptitudes, aspiraciones y condiciones físicas de la mujer”.⁶⁴ Álvarez Pool demanava un repartiment just i equitatiu del treball entre les persones que necessitaven recursos econòmics. Per això va agrair les trenta-tres places per a telefonistes, a les quals es van presentar més de cent dones per opositar, situació que va veure amb molt bons ulls.

Esto es satisfactorio, pues, en parte, viene a dar un mentís a la tan repetida afirmación del analfabetismo femenino, y a demostrar, que la mujer española tiene el noble afán de elevar su nivel intelectual, dejando de ser una excepción en el culto feminismo europeo.⁶⁵

Cada vegada que hi havia novetats sobre el progrés de la dona i els seus avenços a nivell social, *Violeta* n’informava les seves lectores immediatament.

No poco a poco, sino a pasos agigantados va la mujer española, adelantándose valientemente al temido palenque de las luchas intelectuales. En el libro, en el periódico, en la práctica de complicadas ciencias, en el arte en todas sus manifestaciones, en industrias delicadísimas, la mujer prueba con los hechos, cuan capaz y apta es para todo cuanto significa avance, progreso.⁶⁶

El moviment feminista, que estava generant un canvi en la forma de pensar de les dones i, per tant, trencant amb els valors patriarcals de la societat, tenia molts detractors, als que *Violeta* anomenava els antifeministes:

Mal que, pese a los antifeministas, a los que no son capaces de considerar a la mujer más que como cosa útil o recreativa a los que no aman, sino desean; a los que necesitan seres de evidente inferioridad intelectual para rodearse de un ambiente de admiración que halague su necia vanidad, el hecho es, que, en todas las esferas de la sociedad, en todas las manifestaciones de la actividad humana, la mujer camina a pasos agigantados hacia su completa redención.⁶⁷

⁶⁴ Violeta. (1909, setembre 14). Por las telefonistas. *El País*, p.1.

⁶⁵ Bis.

⁶⁶ Violeta. (1906, març 27). El verdadero feminismo. *El País*, p.1.

⁶⁷ Violeta. (1907, febrer 26). Y... más de feminismo. *El País*, p.1.

Començada la primera dècada del segle XX, l'acció feminista a Espanya encara es trobava establint les bases, en un procés de cimentació. Però, no volia dir que el feminisme estigués derrotat, sinó que en aquells moments no estava organitzat al país, per la qual cosa, no s'havia guanyat ni perdut res en la lluita.

El feminismo en España es aún un ideal vago, tímido e incongruente, sin orientación visible, sin programa para su desarrollo y desenvolvimiento. No ha reñido batallas, puesto que no está organizado; huelga por tanto decir que no ha lugar a victorias ni vencimientos.⁶⁸

D'aquesta manera, Álvarez Pool reconeixia que el problema del feminisme a Espanya només era estructural i d'organització, i que encara tenia recorregut.

No, repito: el feminismo está muy lejos del extravío. Es una esperanza en la bondad de la idea, reinando sobre las pasiones, borrando la historia dolorosa y rebajante de la mujer salánicamente reidora, de la mujer de exportación y de especialidad que cantan los poetas y cronistas, que recuerdan los viajeros paladeando la remembranza... la mujer serpiente con alas de mariposa".⁶⁹

Per la qual cosa, poc a poc, en la seva justa mesura i "contra viento y marea, el feminismo va conquistando palmo a palmo el terreno que le pertenece⁷⁰, i Álvarez Pool aniria informant al seu públic sobre totes les accions d'aquesta lluita que va defensar incansablement. Sens dubte, el que sí que tenia clar la periodista era que el feminisme acabaria triomfant a Espanya.

El feminismo vencerá, se impondrá. ¿Cuándo? No lo sé. Pero puedo afirmar sin temor a equivocarme, que España será el último baluarte donde se refugiará el espíritu de injusticia arrojado de todas partes como una lacra.⁷¹

⁶⁸ Violeta. (1912, març 03). Controversia feminista. *El País*, p.1.

⁶⁹ Violeta. (1912, maig 12). Mujeres para el placer. *El País*, p.1.

⁷⁰ Violeta. (1908, juny 14). A paso lento. *El País*, p.2.

⁷¹ Violeta. (1913, maig 15). Las luchas del feminismo. *El País*, p.1.

L'EDUCACIÓ, UNA EINA ESSENCIAL

Per a *Violeta*, l'educació sempre va ser la via per obtenir una societat igualitària, i va defensar una educació pública i laica per als nens i les nenes, una reivindicació molt interioritzada des que era petita. El seu pare era mestre d'escola i advocava per l'ensenyament igualitari i aquesta lluita per aconseguir-ho va ser un valor que li va transmetre a la seva filla.

Són nombrosos els articles que va escriure Álvarez Pool sobre l'educació i sobre la infantesa, dos aspectes molt lligats. Considerava que al nucli familiar s'havia de completar l'ensenyament dels més petits, i a la seva secció *Carnet femenino / Modas*, aconsellava les mares a educar-los en valors sòlids, i en salut física i mental, per reforçar el seu intel·lecte.

Una de las primeras cuestiones que las madres deben tener presente al contribuir al desarrollo intelectual y sentimental de sus hijos inculcarles el valor y la voluntad, porque con esta arma y aquel por escudo, podrá presentarse arrogantemente en el campo de las luchas humanas, sin temor a una derrota vergonzosa.⁷²

També va reflexionar críticament sobre que l'educació havia estat acaparada per l'església catòlica, i que, segons l'autora no formava correctament a la societat i als seus infants.

El acaparamiento, monopolio o como se le quiera llamar, que los colegios de monjas, conventos y toda clase de colectividades de religiosas, hacen de la enseñanza y de la confección de toda clase de labores, irroga un perjuicio a la desdichadísima clase media, la más callada y sufrida, la que oculta en la sombra sus penas múltiples y siente rubor, de sacar sus miserias a relucir.⁷³

La importància i la necessitat de la pedagogia és un tema que també valora i resalta. Va dedicar uns quants articles a explicar el paper essencial dels pedagogs, "los árbitros de nuestra futura existencia"⁷⁴ i de l'ofici que representen en el desenvolupament de l'intel·lecte dels infants. De fet, *Violeta* assenyala que els pedagogs han d'estar perfectament formats en l'aspecte intel·lectual i emocional

⁷² Violeta. (1906, octubre 23). Observaciones a las madres. *El País*, p.3.

⁷³ Violeta. (1904, novembre 12). Los que sufren y callan. *El País*, p.4.

⁷⁴ Violeta. (1910, febrer 02). Catalanas. *El País*, p.1.

per poder fer correctament la labor que se'ls hi encomana, la de guiar, acompanyar i educar als infants i als joves.

La tendencia a unificar la pedagogía con la ley, a considerar la administración de justicia como una parte de la ética social, se manifiesta abierta y claramente. Por eso las leyes no pueden, no deben disentir de las reglas educativas; su espíritu necesita ser el mismo, puesto que su fin es análogo: enseñar, corregir, modificar.⁷⁵

La periodista recolzava una educació en què s'eliminés els càstigs corporals com a correctiu d'un comportament equívoc per part de l'alumne i anima als legisladors que entenguin que el paper dels pedagogs és "enmendar yerros, no sancionar venganzas, y que si el maestro se envilece, se denigra pegando al que pegó".⁷⁶

Que els infants assistissin a les escoles era un aspecte molt important per a Álvarez Pool. No era partidària de l'aïllament dels nens a casa, una crítica més dirigida als sectors benestants que es podien permetre minyones i professors particulars. S'ha de destacar que fa una proclama general sobre la gran necessitat que els nens comparteixin experiències amb altres companys per tal d'enfortir les seves capacitats.

El niño debe asistir al colegio, a la escuela, estar en contacto con los suyos, con los de mentalidad proporcionada. Los pequeños sufrimientos, las menudas injusticias, los incipientes éxitos, domeñando esquivaces, sembrando afectos, dibujando prudencias... y en el choque continuo de alma a alma, encontrará el temple que exige este accidentando transitar que llamamos existencia.⁷⁷

Durant la seva trajectòria professional, també va remarcar la importància d'invertir en material pedagògic i en la instrucció del professorat. Uns aspectes que van ser matèria de debat per part de l'ajuntament de Madrid i que *Violeta* va animar que s'aprovesin. L'objectiu seria instruir els mestres en els seus coneixements i així millorar el sistema d'ensenyament de les escoles, un model que es basava exclusivament en la memòria, i que avui dia encara segueix vigent.

La enseñanza memorista exclusivamente que se da en la mayor parte de las escuelas no es, ni como mucho, perfecta; y que, del amontonamiento de libros,

⁷⁵ Violeta. (1912, gener 19). Leyes y pedagogía. *El País*, p.1.

⁷⁶ Bis.

⁷⁷ Violeta. (1910, juny 05). La infancia y la educación. *El País*, p.1.

no obtiene el escolar más que un cúmulo de dudas. Por eso el maestro necesita ser cultísimo, *haber leído mucho* y seleccionado aquellas ideas que, a modo de savia bienhechora, infiltre en el espíritu infantil, teniendo presente el consejo de Plutarco: «que el alma no es un ánfora que debe llenarse, sino un hogar que debe calentarse».⁷⁸

En aquesta línia, Álvarez Pool també fa una crítica sobre el baix nivell i la deficiència dels llibres de text que hi havia a les escoles públiques. Considerava que hi havia pocs exemplars acceptables i recomanables, a més, opinava que no complien amb la funció educativa dels joves per tal d'ajudar-los en la seva orientació intel·lectual, sinó que “les inculcan ideas falsas y nocivas, las cuales les conducirán a la sabiduría y les harán caer en el error o en la duda, por lo menos, si su capacidad mental es lo bastante poderosa para no admitir y aceptar las ideas sin minucioso examen”.⁷⁹

D'aquesta manera, la periodista va creure que seria una bona opció que des del govern d'Espanya s'implantés la iniciativa que s'estava portant a terme a França, que els pares coneguessin els llibres, en què es basaria l'educació dels seus fills i, d'aquesta manera, inspeccionar-los i presentar reclamacions per canviar-los. Amb aquesta mesura, *Violeta* considerava que es podria augmentar el nivell intel·lectual dels infants espanyols i eliminar “uno de los mayores motivos de atraso nacional”.⁸⁰

De fet, un altre aspecte que va creure nociu per al correcte desenvolupament de l'educació i de l'ensenyament, a més d'un greu problema social, era l'analfabetisme. Per a la periodista, aquesta incapacitat per llegir i escriure estava propiciada per la manca d'escoles⁸¹, una situació que ja denunciava el 1912. A través de les seves paraules, Álvarez Pool feia d'altaveu de milers d'obriers que clamaven per un crit d'ajuda perquè els seus fills tinguessin escoles per poder educar-se.

Esa es la dolorosa verdad que necesitamos divulgar a los cuatro vientos para que llegue a todas partes nuestra queja. ¡Treinta y cinco mil niños entregados a la vagancia!⁸²

⁷⁸ Violeta. (1909, juny 06). Algo de pedagogía. *El País*, p.2.

⁷⁹ Violeta. (1910, juliol 17). Un proyecto de ley. *El País*, p.1.

⁸⁰ Violeta. (1910, juliol 17). Un proyecto de ley. *El País*, p.1.

⁸¹ Violeta. (1914, març 27). El problema escolar. *El País*, p.1.

⁸² Violeta. (1912, abril 24). ¡Oídles!. *El País*, p.1.

Al mateix article explicava que la manca d'ensenyament en els sectors més humils de la societat havia provocat que els nens anessin “aprendiendo todas las bajezas, maculando quizá para siempre, el puro cristal de su pensamiento, grabando en su dócil cerebralidad imágenes torpes y groseras, recogiendo en su memoria enseñanzas perniciosas, que, a la larga, darán su fruto de cárcel o de hospital.”⁸³

Aquesta problemàtica i necessitat no es volia escoltar des dels estaments que ostentaven el poder i els pobres seguien reclamant constantment escoles per tal d'obtenir una educació digna pels seus fills, uns nens oblidats per la societat i les institucions.

En las poblaciones donde la cultura popular no preocupa, donde la infancia parece olvidada por completo, donde no hay suficientes escuelas y centros de enseñanza, no puede esperarse más que el lógico retroceso hacia la barbarie.⁸⁴

Reconeixia *Violeta* que eren nens que inspiraven poca simpatia pels seus comportaments, però que aquests eren causa de l'abandonament, el descuit i la indiferència en la seva educació.

Y estos niños de hoy, olvidados, despreciados, desatendidos, son los turbulentos del mañana, entregándose a la barbarie, o los taciturnos, cometiendo el crimen que amasaron años y años con sedimentos de *odio, despecho y venganza hacia una sociedad* que de ellos hizo dejación, que les abandonó a la rudeza del instinto.⁸⁵

La manca d'escoles, i la falta d'educació i ensenyament en els més joves, reivindicacions dels obrers i dels sectors més humils al llarg dels anys eren elements que contribuïen en l'augment de la delinqüència infantil. A més, l'absència de reformatoris oficials preocupava molt a Álvarez Pool, ja que sense aquests espais, en què es corregia el comportament dels joves, molts acabaven a les presons dels adults.

D'aquesta manera, la periodista també va advocar per la creació de Tribunals especials per tal de jutjar específicament els casos dels joves que havien comès

⁸³ Bis.

⁸⁴ Violeta. (1912, setembre 06). Cosas del día. *El País*, p.1.

⁸⁵ Violeta. (1911, abril 28). La infancia delincuente, los reformatorios. *El País*, p.1.

algun delicte. Una proclama més en el seu currículum sobre la lluita per una educació justa, pública, laica i igualitària.

Es absolutamente necesario que, ya que tanto clamamos por europeizarnos, demos este importante paso creando Tribunales especiales y reformatorios donde el niño no sólo pierda sus hábitos de maldad, sino adquiriera otros de virtud y laboriosidad, encontrando medios de cultivar su inteligencia ennobleciéndola, purificándola.⁸⁶

LA LLUITA DEL PROLETARIAT

Álvarez Pool va estar molt compromesa en la defensa dels drets del proletariat i dels pobres. Gràcies als lligams obrers dels seus avis paterns i del seu marit, va conviure de forma molt directa amb la situació d'aquestes persones. La periodista els va defensar i va fer d'altaveu durant tota la seva trajectòria professional reivindicant els seus drets.

Va escriure desenes i desenes d'articles per instar a les institucions, a les personalitats importants i als polítics a solucionar les problemàtiques que vivien els treballadors i les seves famílies. Va reflectir amb les seves paraules les demandes i necessitats que patien, la fam, la pobresa extrema, la injustícia i les condicions lamentables de treball.

Aquest últim aspecte va ocasionar molts accidents i morts. Per exemple, l'any 1905 durant unes obres de construcció del *Depósito de las Aguas de Madrid*, on van morir 100 obrers per les pèssimes condicions de treball. *Violeta* va considerar aquest accident un episodi més causat per la injustícia social que patien els treballadors i, "una vez más, los hijos del trabajo perecen víctimas de la avaricia, el descuido y el desbarajuste que reinan en nuestra patria".⁸⁷

La periodista, en la seva lluita per aconseguir una vida digna i justa pel proletariat, va enviar peticions fins i tot a polítics. Per exemple, el 1911 al ministre de *Gracia y Justicia*, José Canalejas, va reivindicar l'alliberament d'unes obreres bilbaïnes que feia dos mesos que estaven empresonades. *Violeta* interpel·lava de forma educada

⁸⁶ Bis.

⁸⁷ Violeta. (1905, abril 12). Para el pueblo. *El País*, p.1

al ministre i demanava pietat per elles, que en el seu exercici de manifestació, van acabar privades de llibertat, deixant les llars amb els seus fills.

¡Piedad para ellas! Libertad para esas infelices que tienen abandonados sus hogares, lejanos sus afectos, en ansiedad tremenda sus espíritus.⁸⁸

També va instar a més personalitats, a companys i, fins i tot, als diaris perquè fossin altaveus d'altres causes, com la de construir sanatoris pels malalts sense recursos, que “son desatendidos a causa de su carencia de religiosidad, o por lo menos, de fanatismo”.⁸⁹ D'aquesta manera, volia fundar alguna *Sociedad de Socorros*, una obra amb la qual estava molt implicada: “Estoy dispuesta a dar sablazos a derecha e izquierda, a dedicar mi actividad a tan hermosa obra”.⁹⁰

Al llarg dels seus articles, s'aprecia clarament la gran obra social, el caràcter activista i lluitador de *Violeta* per aconseguir equipaments per salvar la vida dels desfavorits. Una constant dels seus articles és la defensa dels pobres, amb l'objectiu de conscienciar la societat a través de les seves paraules, de la crua realitat que, tràgicament, vivia quotidianament molta gent. De fet, la visibilització pública era molt necessària per poder generar canvis en la societat: per això mateix, Álvarez Pool va fer una incansable denúncia de les condicions en les quals vivien les famílies humils.

Rics i pobres va ser una temàtica que va utilitzar molt per escriure. A través de la comparació buscava que els seus lectors es poguessin fer una idea molt nítida de les grans diferències, de la separació que hi havia entre tenir diners i no tenir-ne, de menjar a grans quantitats i no tenir res. Escenes molt detallades de persones famèliques, nens tremolant de fred... sense eufemismes ni intents d'amagar la realitat, sinó explicant-la amb tota la seva cruesa:

Personas andrajosas, con rostro cadavérico, espectros humanos, cuentan con frases de una verdad brutal; pero elocuente en medio de su crudeza, su lucha épica contra la muerte por inanición que les amenaza. Hogares helados... donde ni los niños sonríen, porque sus caritas amoratadas por el frío parecen sorprendidas de entrar en la vida con tanta bruma... y a la tristeza individual,

⁸⁸ Violeta. (1911, novembre 21). Por las presas de Bilbao. Para D. José Canalejas. *El País*, p.1.

⁸⁹ Violeta. (1911, març 13). Mi respuesta. *El País*, p.1.

⁹⁰ Violeta. (1911, març 13). Mi respuesta. *El País*, p.1.

a la melancolía que los azares, luchas y desengaños han engendrado, se une la tristeza colectiva que pesa sobre el corazón como una losa funeraria.⁹¹

Va reivindicar i va denunciar vàries vegades als seus escrits que a Espanya existia una crisi de misèria, per la qual moria moltíssima gent i augmentaven les malalties. A més, feia una crítica sobre la doble moral dels rics, que intentaven solucionar la gana amb discursos i consells que no servien de res a qui vivia una realitat tan dura.

Lo que hay en España es crisis aguda de miseria: este invierno han sucumbido por inanición muchos hombres y aumentado el número de enfermos por escasez de alimentos y ropas. La verdad sonrojante, abrumadora es esta.⁹²

Estava cansada de sentir que s'increpés al poble per situacions i circumstàncies de les quals no tenia cap culpa. Mentre s'acusava els sectors més humils de negar-se a tenir una bona higiene, per la qual cosa, podien sorgir malalties, aquestes famílies, encara que volguessin, no hi podien posar remei.

Ya estoy cansada de oír necedades como son las de increpar y censurar al pueblo por lo que no tiene culpa. ¿Se puede ser limpio viviendo en chiribitiles, sin agua para lavar, sin sol para secar las ropas, sin dinero para jabón, sin fuerza para el trabajo, comiendo cordilla como los gatos o piltrafas como los perros? Entrad en una casa pobre y el olor del guisado os producirá nauseas, repugnancia... la bazofia no brinda, asquea.⁹³

Tal com explica la periodista, la població pobra feia molt de temps que aguantava la misèria, la gana, les desgràcies, eren considerats els pàries de la societat, i duien molts anys de cansament a l'esquena: "La vida del obrero ha sido, desde tiempos inmemoriales, una serie no interrumpida de penalidades y privaciones."⁹⁴ Des d'un principi, quan va començar a defensar el proletariat des de *El País*, *Violeta* mostra el sentiment de fatiga d'aquesta gent, i entén els seus esclats de fúria, perquè es troben en una situació límit des de fa molt temps, i volen sobreviure.

El pueblo, cansado de ver que su pasividad se traduce en cobarde resignación, se torna agresivo, y poseído de furiosa acometividad, apedrea, destruye... Son

⁹¹ Violeta. (1904, desembre 18). Ricos y pobres. *El País*. p.3.

⁹² Violeta. (1910, desembre 24). La inanición de moda. *El País*, p.1.

⁹³ Violeta. (1910, octubre 26). Lo que sea, sonará. *El País*, p.1.

⁹⁴ Violeta. (1905, juliol 23). La clase obrera. *El País*, p.3.

los primeros bramidos de la tempestad... los primeros rugidos del hombre convertido en fiera, por el terrible poder del hambre.⁹⁵



Doña Consuelo Álvarez (Violeta)
Notable escritora, colaboradora de EL PAÍS

Violeta. (1904, setembre 22). *El País*, p.1.

Álvarez Pool va demostrar des dels seus inicis que informaria sobre totes les dificultats i injustícies que patia el proletariat per visibilitzar la seva realitat, i ho va fer escrit a escrit, article a article.

Poniendo de manifiesto los abusos e injusticias conque continuamente se está abrumando al proletariado, conduciendo la nación a una ruina deshonrosa, en la cual desaparezca para siempre la gloriosa historia de esta España, que se pulveriza aplastada, demolida por la potencia destructora de funestas ambiciones.⁹⁶

Alguna premsa mostrava certa condescendència amb l'actitud dels privilegiats i, fins i tot, posava més atenció a la situació d'aquests i comentava de forma compassiva els seus possibles problemes i menystenien el veritable dolor dels pobres, un dolor que els causava incertesa i resultava vulgar als diaris. A Álvarez Pool no li semblava bé aquest tracte sobre un suposat mal dels privilegiats, perquè eren ells qui ocupaven a la societat el lloc predominant:

⁹⁵ Violeta. (1905, gener 14). Síntomas. *El País*, p.3.

⁹⁶ Violeta. (1905, agost 14). Contestando a los obreros. *El País*, p.2.

Experimento amarga contrariedad; más aún, siento en lo más noble de mi espíritu oleadas enérgicas de impetuosa rebelión que me lleva a consagrar profundo y delicado homenaje al dolor de los humildes.⁹⁷

D'aquesta manera, fa una dura crítica a la reacció de la premsa sobre la problemàtica en la qual vivien tots els dies les persones més humils. Una premsa que condemnava la lluita per la supervivència d'aquestes famílies i les retratava com a figures vulgars.

La madre rodeada de numerosa prole, que cruel en su inconsciencia le obliga a luchar, sin tregua para el llanto ni la queja, aparece quizá como vulgar figura... es la bestia arrastrando la carga bruta de la materia creada.⁹⁸

Precisament, sobre les dones obreres també va escriure diversos articles, odes a la seva fortalesa, i sobre la nena obrera, que es veu obligada a haver de treballar des de petita per poder aportar un sou a la família. Un destí molt cruel, explicava *Violeta*, en què la nena, que juga amb les seves nines i la seva innocència, es veu de sobte fent jornades de treball extenuants a la fàbrica.

¡La obrera! ¡Pobre flor sin sol! Apenas empieza a salir de la infancia, cuando todavía juega a las mamás con sus muñecas, le arrancan despiadadamente sus postreros sueños de infantil inocencia, y la envían a la fábrica, al taller. ¡Cruel destino que impele a los padres llenos de ternura, a oficiar de verdugos de sus hijos!⁹⁹

Articles, mítings, gires i conferències completen el cercle que *Violeta* va utilitzar per poder difondre la seva lluita a favor dels drets del proletariat i dels humils.

⁹⁷ Violeta. (1910, abril 11). El dolor de los humildes. *El País*, p.2.

⁹⁸ Bis.

⁹⁹ Violeta. (1905, setembre 17). La explotación de la obrera. *El País*, p.3.

L'ACTIVISME DE VIOLETA

Violeta no només va lluitar per la reivindicació dels drets de la dona i del proletariat a través de la premsa, sinó que també ho va fer a partir de diverses actuacions i associacions, que demostren el seu incansable activisme. El prestigi i la veu que li atorgava ser la quarta periodista en entrar a la *Asociación de la Prensa* i la seva pertinença a la *Generación femenina del 98*, la seva intensa participació en política, o la creació de la fundació *Damas Rojas* de Madrid, una associació que lluitava per la defensa de la dona, van ser diversos espais de l'activisme d'Álvarez Pool.

En el marc de la *Generación femenina del 98*, també anomenada *Generación del 14*, va coincidir amb altres periodistes i escriptors, com Sofía Casanova, Emilia Pardo Bazán i Carmen de Burgos, que tenien com a objectiu comú la modernització d'Espanya amb el regeneracionisme. De fet, tant la *Generación* femenina com la masculina compartien els mateixos ideals i inquietuds, com el destí del país o la lluita contra el seu endarreriment. D'aquesta manera, buscaven implementar un ensenyament de qualitat, denunciaven la decadència social a què s'estava abocant el país i, a partir dels seus escrits i de la política, tractaven de lluitar per solucionar aquestes problemàtiques.

Álvarez Pool va informar sobre les seves companyes en diversos escrits a *El País* reconeixent les seves fites. A Sofía Casanova "mi buena amiga"¹⁰⁰, li va dedicar dos articles. Al primer d'ells va parlar sobre el paper de l'escriptora gallega a Polònia, lloc on havia aconseguit que els polonesos coneguessin Espanya.

Hermosa es la tarea emprendida por la dulce poetisa en la desdichada Polonia. La España, la hermosa España de cielo espléndido, de suelo magnifico y de alma eternamente romántica, es amada en aquella región melancólica por naturaleza y por sus pesares, gracias a nuestra amable compatriota¹⁰¹

En el seu segon article ressalta la tasca de difusió de coneixement que fa Casanova d'Espanya i dels seus valors arreu del món. A més, destaca el paper important que va fer l'escriptora sobre la mentalitat femenina espanyola, trencant estereotips.

Con tonos cálidos, apasionados unes veces, tiernos, acariciadores, otras, nos habló la gentil dama de su odisea en el destierro, combatiendo, noble y

¹⁰⁰ Violeta. (1909, maig 16). Haciendo Patria. *El País*, p.2.

¹⁰¹ Violeta. (1909, maig 16). Haciendo Patria. *El País*, p.2.

valientemente, la leyenda, poco caritativa, que en Europa circula acerca de la mentalidad femenina española; leyenda que ha arraigado en las almas de tal modo, por la autoridad de sus propagadores, que sería preciso para destruirla una verdadera cruzada por nuestra parte, un asombroso mentís, lanzado heroicamente, con hechos que se impusieran de irrefutable manera.¹⁰²

“Doña Emilia Pardo Bazán”¹⁰³ també va ser protagonista d’un article de la periodista catalana. En aquesta ocasió, Álvarez Pool critica el rebuig de l’*Academia de la Lengua* en la incorporació de Pardo Bazán a la institució. D’aquesta manera, *Violeta* va defensar públicament la seva companya i va criticar el posicionament i la decisió de l’*Academia* de no permetre l’entrada a la periodista gallega.

A esa señora, que cumple perfectamente el precepto “Limpia, fija y da esplendor”, se la rechaza en la llamada docta corporación, sin tener para nada en cuenta que, precisamente, por ser mujer es más meritorio su prestigio, puesto que para alcanzarlo fueron mil veces mayores los esfuerzos.¹⁰⁴

De fet, des de *El País*, el mitjà que va utilitzar com a intermediari amb el món, informava sobre totes les seves reivindicacions i accions, com els mítings feministes anticlericals que ella presidia, les gires i els *tours* que va fer per alguns pobles d’Espanya, i les diverses opinions que tenia sobre diferents aspectes, com la protecció de la infantesa, els drets dels presos, la pena de mort o la tauromàquia.



Violeta al Ateneo el 1931. Revista *Mujer*. Fotografia extreta del llibre de Victoria Crespo.

¹⁰² Violeta. (1910, abril 10). Conferencia de Sofía Casanova, *El País*, p.1.

¹⁰³ D’aquesta manera es refereix *Violeta* a Pardo Bazán, amb molta educació i admiració a l’article *Doña Emilia Pardo Bazán y el señor Maura*.

¹⁰⁴ Violeta. (1913, novembre 07). Doña Emilia Pardo Bazán y el señor Maura. *El País*, p.1.

Violeta va deixar molt clar el seu anticlericalisme i va escriure molts articles criticant les religions i l'Església. A més de fer 9 mítings anticlericals durant el mes de desembre de 1906, en què animava a les dones a participar, "Mujeres convencidas de vuestros deberes y derechos, ¡Viva el ideal de vuestra redención!¹⁰⁵, per demostrar la defensa de la dona i que el catolicisme i les dones catòliques no les representaven. Finalment, aquesta campanya feminista anticlerical va finalitzar el 24 de desembre de 1906.

També criticava els grans antagonismes que generaven les religions entre els pobles, que "han creado por lo menos obstáculos e inconvenientes y alimentado odios y rencores, que traen como consecuencia la enemistad y el apartamiento que establece la diversión entre la gran familia humana".¹⁰⁶ Álvarez Pool és molt clara i expressa el seu malestar sobre unes religions que considera molt nocives, perquè:

Son la perpetuación de la desigualdad, el feudo del egoísmo, el refugio de la mentira; la salvaguardia de la ignorancia, el sostén de la injusticia, la negación del derecho, ¡y el burladero donde la maldad se ampara para hacer víctimas impunemente!¹⁰⁷

Els religiosos també n'eren culpables, i *Violeta* els va denunciar públicament. Uns religiosos que vivien en l'opulència, vestint de manera luxosa davant del nu i que menjaven amb gola davant del famèlic. A més, ressaltava que cada vegada tenien menys credibilitat:

No convencen a nadie ya esos señores que vociferan, se agitan, protestan y se vuelven locos para reunir el disperso rebaño.¹⁰⁸

I és que el clericalisme, per a la periodista, ja es trobava en el seu estat més agònic, però encara així, seguia amb energia i, en lloc d'enfortir la societat, s'havia dedicat a debilitar-la, perquè hi havia molt fanatisme al seu entorn.

Es patente, innegable, el fracaso de la religión, debido a los que, al interpretarla, no supieron darle el alto sentido que requería, y la redujeron a

¹⁰⁵ Violeta. (1906, desembre 23). El míting feminista de hoy. *El País*, p.1.

¹⁰⁶ Violeta. (1907, gener 09). Fraternidad. *El País*, p.1.

¹⁰⁷ Violeta. (1907, febrer 08). ¿Quién arregla esto? *El País*, p.1.

¹⁰⁸ Violeta. (1910, octubre 04). Ellos y nosotros. *El País*, p.1.

mezquinos limites, donde había de aniquilarse, disolverse, por inútil y aun nociva.¹⁰⁹

No només el clericalisme havia assotat a la societat en general, sinó que *Violeta* també denunciava l'abús sense precedents que li havia provocat a la dona, inferioritzant-la i fent-la responsable de ser l'obstacle en el camí dels homes que buscaven anhels intel·ligents.

Y en esa desmedida codicia del absoluto dominio, que los transgresores de la religión desplegaron, la mujer fue más que nadie envilecida, menospreciada, sometida a un denigrante rigorismo, que había de terminar por incapacitarla totalmente para toda empresa emancipadora.¹¹⁰

A més, fa una crítica del fet que les ambicions dels poderosos han portat el dol a les llars, la ruïna a les indústries i l'estancament de les arts i les ciències. Per això mateix, ella creia que només les idees de llibertat i progrés són font d'amor i unió. Per tant, advoca pel lliurepensament, capaç d'aconseguir "borrarse del entendimiento prejuicios de raza, olvidar la memoria sangrientas injurias, perder su significado la palabra *fronteras*..."¹¹¹.

El seu posicionament de lliurepensadora el va expressar tant als mítings com als dos anys que va treballar al setmanari *La Conciencia Libre*. Sobre aquesta publicació va informar també a *El País*, tant quan es va tornar a publicar a finals de 1905, com quan hi havia accions que buscaven desprestigiar els ideals de progrés humà i llibertat de pensament que s'hi difonien.

La ira que nuestra propaganda despierta en la familia frailuna es causa de que está haciendo gala de su legendaria acometividad e instintos bélicos, se lance agresiva contra los dignos jóvenes que en uso de su perfecto derecho reparten los citados impresos, más instructivos, cultos y delicados, que cierta hoja clerical, también de propaganda, que ha venido a parar a estas manos pecadoras que escriben las *abominaciones* que piensa la mente, para ser publicadas en la mala prensa.¹¹²

¹⁰⁹ Violeta. (1911, març 06). El clericalismo, agónico. *El País*, p.1.

¹¹⁰ Bis.

¹¹¹ Violeta. (1907, gener 09). Fraternidad. *El País*, p.1.

¹¹² Violeta. (1906, novembre 09). Los frailes en campaña. *El País*, p.1.

En el context de modernització de les empreses periodístiques, l'Església Catòlica a Espanya estava preocupada pel camí que estava emprant el periodisme al país. D'acord amb González Segura (2007), l'arribada del liberalisme va ocasionar que l'Església replantegés la manera de difondre el catolicisme a través del periodisme i va creure oportú tractar aquests canvis en assemblees:

Consideró de vital importancia la reunión de todos los elementos de la prensa confesional en una serie de asambleas especializadas en materia de prensa, bajo la denominación de Buena Prensa o Prensa Católica (Sevilla, 1904; Zaragoza, 1908, y Toledo, 1924), en las que se trataba de dirimir la postura a tomar en esos tiempos de cambio.¹¹³

El moviment catòlic de la Buena Prensa buscava millorar la situació socio-laboral dels periodistes catòlics. De fet, les reunions en les quals es van tractar aquests aspectes van servir per obrir camí a crear escoles de periodisme. El director del diari *El Debate*, el gran mitjà catòlic d'inicis del segle XX, Ángel Herrera Oria, va ser és el fundador de la primera escola de periodisme a Espanya.

Per això mateix, entenent el que és la Buena Prensa dels mitjans catòlics, la periodista es considera ella mateixa mala premsa, ja que és lliurepensadora, i lluita pels drets dels desfavorits, dels obrers i d'altres col·lectius.

A més, remarca el respecte del lliurepensament cap a les altres creences, cosa que no és igual al revés:

Nosotros, los librepensadores, tenemos respecto para todas las creencias aún para aquellas que no parezcan más erróneas; y cuando tratamos de combatir lo que juzgamos nocivo, perjudicial para el bienestar humano, lo hacemos dentro del terreno filosófico o científico, en el cual no caben la grosería ni la indelicadeza, y no nos ocurre, ni remotamente, injuriar y mucho menos agredir a los que nos obsequian con lecturas clericales, aunque sean de tan mal gusto como las que a menudo tengo la desgracia de leer [...]¹¹⁴

Per tal de visibilitzar la realitat social d'Espanya, va començar a viatjar per diversos pobles per fer mítings defensant als desfavorits i a les dones. D'aquestes gires *Violeta* en va escriure desenes de peces periodístiques, a les quals va mostrar la

¹¹³ González Segura, A. A. (2007). La condición del periodista católico en las Asambleas de la Buena Prensa (1904-1924). *El Argonauta español*, 4. <http://journals.openedition.org/argonauta/1275>

¹¹⁴ Violeta. (1906, novembre 09). Los frailes en campaña. *El País*, p.1.

vida dels obrers, aquells que treballen hores i hores en les fàbriques, en les construccions i en les mines, la idiosincràsia dels pobles, els seus habitants, els seus mestres... D'aquesta manera, des de l'altaveu que significa el seu ofici de periodista, ja que tot el que escrivia tenia certa repercussió, presentava als lectors les problemàtiques a les quals es veien sotmesos diàriament els sectors més humils de la societat.

A través d'aquestes cròniques de viatges de caràcter social, relatava el que li transmetien els pobles que visitava. Li agradava ser molt fidedigna amb el que explicava, de tal manera, que els lectors s'hi poguessin traslladar i copsar l'ambient i l'essència popular. Per exemple, a Peñaranda de Bracamonte, Salamanca, quan el 1907 va escriure amb pena sobre l'efecte que estava provocant la qüestió político-religiosa en la població, que l'havia convertida en un entorn lúgubre, trist i fosc.

El placer artístico que me produjo este rápido pasar ante grandezas evocadoras de otras grandezas extinguidas, no consiguió borrar en mí la impresión de tristeza y desaliento de que se impregna el alma en aquella ciudad, donde el ambiente parece saturado de incienso, donde el continuo transitar de sacerdotes nos habla de ese poder negro que se extiende, se extiende sin tasa, cual una mancha opaca que en el espacio empieza por velar levemente el azul límpido para terminar cubriendo de sombra tétrica cuanto antes era gracioso y risueño.¹¹⁵

Així mateix, Álvarez Pool fa una crítica a la situació a la qual estan abocant els capellans al poble i la seva gent. A través del seu míting, i amb les seves paraules a *El País*, vol generar en l'inconscient de la ciutadania una reflexió sobre el que succeeix a molts llocs amb els poderosos. Però, també va comentar els aspectes positius de la gent que hi vivia, com les societats caritatives que tenien cura de les famílies sense recursos o les idees de llibertat a les que aspiraven.

Poco hacen por su parte los grandes capitalistas peñarandinos para mejorar la suerte de las clases proletarias, y poner coto al pauperismo tenebroso que asoma insolente su descarnada figura. El cultivo de las tierras es allí poco menos que primitivo; los grandes adelantos agrícolas no se conocen más que

¹¹⁵ Violeta. (1907, juny 17). "El País", en Salamanca. *El País*, p.1.

de nombre acaso, y eso es imperdonable, porque es mucho el dinero muerto en poder de sus poseedores.¹¹⁶

En el seu viatge per pobles de la província de Córdoba, va parlar de la vàlua i la força dels habitants “a los cuales llega muy pocas veces la voz de alguien que les anime a conservar sus justos anhelos y a preservar sin desmayo en sus trabajos de avance”.¹¹⁷ Una zona que patia l’abandonament dels líders polítics, els habitants de la qual sentien la indiferència amb ells. *Violeta* els hi dona veu per poder expressar els seus sentiments. A més, valora la feina dura dels homes que treballen les terres i de les “serranas”, que després d’acabar amb els treballs de la llar ajuden vigorosament en les feines del camp, “para que de este modo, la miseria no enseñe su horrible faz en el hogar”¹¹⁸.

Álvarez Pool aprofitava les cròniques per exigir públicament serveis i equipaments que els habitants dels pobles que visitava necessitaven. A l’estada a León, va reclamar una granja agrícola per l’estudi de l’agricultura i la ramaderia per als alumnes que estudien a la *Escuela de Veterinaria*. A més, de la “fundación de una verdadera clínica médica y quirúrgica, donde los alumnos puedan hacer estudios experimentales de patología interna y externa”.¹¹⁹ D’aquesta manera, amb aquest exemple, també fa una crida a què es fomentin els mitjans educatius i instructius, per tal d’aconseguir que es millori l’educació del país.

Una de les causes en les quals *Violeta* també va mostrar el seu activisme a través de la premsa va ser la protecció de la infantesa. És una reivindicació per la qual va lluitar molt i que veia molt necessària d’implantar, per tal d’evitar més desgràcies comeses per “padres degenerados, monstruosos, o como quiera llamárseles”.¹²⁰ A més, recordava que l’alcoholisme era la causa de tot gènere d’infortunis, i que s’havia de combatre perquè era tan perillós que era capaç de fer cometre actes horrorosos. Per això reclamava lleis que protegissin més els infants.

¹¹⁶ Violeta. (1907, juny 21). “El País” en Peñaranda. *El País*, p.4.

¹¹⁷ Violeta. (1907, octubre 10). Impresiones de viaje. *El País*, p.1.

¹¹⁸ Bis.

¹¹⁹ Violeta. (1907, gener 19). “El País” en León. *El País*, p.1.

¹²⁰ Violeta. (1908, octubre 04). Los crímenes del alcoholismo. *El País*, p.1.

Los derechos paternos no pueden, no deben ser reconocidos ni concedidos, más que a los que están en condiciones de comprender toda la serie de obligaciones que de ellos se deriva.¹²¹

De fet, considerava que, després de “la experiencia, la observación y el interés con que he estudiado este asunto”,¹²² no tots els pares mereixen portar aquest qualificatiu, igual que no tots els fills. Álvarez Pool ressaltava que molt pocs pares no complien amb els seus deures i ho pagaven amb els fills, que havien vingut a la vida de forma involuntària.

Hemos englobado en una misma categoría a todos los propagadores de la humana especie, concediéndoles iguales derechos, aunque cumplan sus deberes muy distintamente; y es absoluto el concepto de que todo hijo, por el mero hecho de serlo, ha contraído obligaciones sacratísimas para con sus padres.¹²³

Violeta tenia una postura ferma al respecte i reclamava responsabilitats penals per a tots aquells pares que abandonessin la família, la maltractessin, la descuidessin o, directament, en neguessin la seva existència.

Una altra de les causes socials que mostra la seva ideologia lliurepensadora i avançada a l'època és que creia que es podia arribar a assolir la redempció dels assassins. *Violeta* comenta les paraules d'un assassí, que diu que la vida és un infern de gana i fred. Aquesta reflexió li fa qüestionar les raons injustes que el van animar a cometre els actes pels que va ser condemnat.

Cuando no le ofrece la existencia que va a abandonar más que el concepto de *infierno*, preciso es compadecerle, sentir piedad sinceramente por él, y pensar, cuántas olas de infortunio, de crueldad, de injusticia habrán pasado sobre su alma, para ahogar en ella todo sentimiento de bondad y ternura, dejando solamente sedimentos rencorosos y vengativos.¹²⁴

Sobre la pena de mort, que cal recordar llavors era vigent, la periodista també hi va reflexionar i va escriure afirmacions contundents, per exemple el 1910. Per ella l'aplicació de la pena màxima era “una de las mayores vergüenzas de la Historia”¹²⁵

¹²¹ Bis.

¹²² Violeta. (1910, març 10). Deudas recíprocas. *El País*, p.1.

¹²³ Bis.

¹²⁴ Violeta. (1908, desembre 24). El excecpticismo del “Conejero”. *El País*, p.1.

¹²⁵ Violeta. (1910, juliol 10). Ejemplaridad de la pena de muerte. *El País*, p.1.

i no pas un càstig que servís com a reivindicació de la justícia per a conscienciar sobre els horrors del crim. Assenyalava que aquest tipus de càstig legal era un “ilógico e inhumano procedimiento, prueba fehaciente del atraso en que vivimos.”¹²⁶

Un altre aspecte que li preocupava molt relacionat amb la justícia era el sistema penitenciari i les tortures i el maltractament que patien els presos. En cap moment va voler idealitzar als criminals ni als delinqüents, ni justificar els seus actes violents, però les tortures que rebien eren accions sense justificació i no es podien permetre.

Esas torturas bárbaras, crueles; ese ensañamiento del accidentalmente fuerte con el accidentalmente débil, ese abuso cobarde y miserable, y repugnante, y despreciable de un poder concedido para todo lo contrario de aquello en que se usa, tiene que despertar en las conciencias honradas, en los corazones humanos, la más honda e intensa rebelión y poner en los labios la protesta.¹²⁷

Álvarez Pool no només lluitava pels drets dels obrers, dels desfavorits i de les dones, sinó que també va ser una ferma defensora i protectora dels animals, “que me resultan a veces más agradables que las personas”.¹²⁸ Rebutjava completament l’ambient, la festa i la pràctica dels toros i, per tant, el seu maltractament, una situació que a l’actualitat se segueix debatent. La periodista creia que es tractava d’un animal al qual s’obliga a una lluita que no desitja i en condicions molt desiguals.

Hay mucha traición, mucha cobardía en la conducta que con él se sigue, y por repugnarme la traición y la crueldad, me siento abogada de los cornúpetos, y acusadora de quien los maltrata contraviniendo las leyes de la naturaleza, que son el respeto a toda vida.¹²⁹

La repulsa per la tauromàquia va ser un sentiment que va plasmar en tots els articles que va escriure sobre aquesta pràctica. Criticava que Espanya encara seguís celebrant aquestes festes que significaven el maltractament als animals. Tot i ser una font d’ingressos no volia que representessin el seu país.

¡Y la llaman la fiesta nacional! ¡Da ganas de no ser español, para no sentirse humillado por el supuesto de que ese bárbaro espectáculo sea la síntesis de nuestro carácter! No; eso no es la España del siglo XX, de los pensadores a la

¹²⁶ Bis.

¹²⁷ Violeta. (1911, juny 24). Los horrores carcelarios. *El País*, p.1.

¹²⁸ Violeta. (1911, agost 06). Las astas por las nubes. *El País*, p.1.

¹²⁹ Violeta. (1911, agost 06). Las astas por las nubes. *El País*, p.1.

moderna con vistas al ideal. Esa es la de los patrioterros cantores de la raza, de las guerras y las locas aventuras, de las coplas místico-jacarandosas, de los saludadores y curanderas, de pícaros y echadoras de cartas, de agoreros y beatas, de *padres de familia* abonados al Music-Hall.¹³⁰

LES CONSEQÜÈNCIES DE L'ACTIVISME

Totes les accions tenen les seves conseqüències, i l'activisme que va projectar Álvarez Pool durant la seva vida va ocasionar-li una sèrie de reaccions. Van ser diverses, tant positives, que van ser majoritàries, com negatives. Des de respostes de ciutadans en agraïment a lluites que defensava o situacions que denunciava, passant per cartes que li enviaven des de la presó, fins a càstigs a obreres per donar la benvinguda a la periodista quan visitava els seus pobles.

Les lluites i les denúncies reivindicatives de *Violeta* són un fet innegable. Els escrits, les conferències i els mítings que va fer evidencien el seu caràcter de canvi, d'ajuda als desfavorits i als sectors més vulnerables de la societat. Per això mateix, una forma d'agrair-li tot el que estava fent era celebrar un banquet en honor seu.

En aquella època, que persones organitzessin banquets en honor a periodistes i a persones cèlebres en general, significava una mostra de distinció pel treball fet i de reconeixement social. D'aquesta manera, que a *Violeta* li'n dediquessin un l'any 1907 va ser una sorpresa per a ella. La seva humilitat, però, li va fer rebutjar-lo.

¡Un banquete dedicado a mí! ¿Y por qué? El principio de labor llevado a cabo hasta ahora no es mérito suficiente para tal recompensa, y por eso, por considerar prematura tal prueba de distinción, yo ruego a mis amables y obsequiosas amigas, que desistan de semejante propósito, porque, en realidad, nada hay que justifique esa galantería, y sería vanidad en mí el aceptarla.¹³¹

A més, un dels motius pels quals havia de dir que no era per respecte a les mateixes organitzadores, que “perteneciendo a humilde clase, se verían privadas de asistir por impedimentos económicos”.¹³² La periodista agraïa moltíssim la iniciativa i era

¹³⁰ Violeta. (1912, maig 19). El Arte por excelencia. *El País*, p.1.

¹³¹ Violeta. (1907, febrer 24). A mis favorecedoras. *El País*, p.3.

¹³² Bis.

un honor, però considerava que seria un esforç i un sacrifici econòmic molt gran, quan el que volia era evitar el màxim possible les despeses innecessàries de les classes més humils.

La rebuda de cartes per part dels sectors als quals defensava era una constant per a Álvarez Pool. “Muy frecuentemente y para gran satisfacción mía, me veo favorecida con cartas atentísimas de mis queridas lectoras”.¹³³ El tema més comú eren les opinions que tenien entorn del feminisme. Però, també rebia cartes i articles dels seus detractors, que consideraven ordinària l’actitud de la periodista en les seves reivindicacions.

Un article amb el qual *Violeta* es va indignar molt va ser a una crítica del diari *La Época*, diari catòlic i conservador, que va atemptar contra els mítings anticlericals feministes, assegurant que la seva labor era destruir les creences religioses. La periodista va contestar que els mítings havien estat el que havien de ser i el diari *La Época* era “un periódico que falta a la verdad con tal desenfado, haciendo constar hechos que no han existido más que en la mente del autor del suelto, que eso ha dicho”.¹³⁴

El 1908, fins i tot va rebre crítiques d’un company de professió del mateix *El País*. Arturo Mori buscava la refutació de *Violeta* sobre les teories feministes exposades per la periodista catalana Carme Karr a l’Ateneu. D’aquesta manera, va procedir a explicar-li el “concepto que ha causado su alarma, querido compañero”.¹³⁵ En la seva justa mesura, va respondre amb elegància i intel·ligència, i alhora amb indignació, defensant els seus ideals i lluites.

També rebia missives on se li formulaven qüestions que volien que comentés, com per exemple, la d’una lectora l’any 1908 a la qual li semblava ordinària l’actitud de les sufragistes angleses. En resposta, Álvarez Pool, va procedir a relatar el que opinava sobre la situació, de la qual afirmava que “equivocada está mi distinguida lectora”.¹³⁶ Li explicarà tota la lluita de les sufragistes angleses per fer-se escoltar al Parlament britànic des del segle anterior.

¹³³ Violeta. (1908, febrer 19). A una lectora. *El País*, p.3

¹³⁴ Violeta. (1906, desembre 26). Para “La Época”. *El País*, p.1.

¹³⁵ Violeta. (1908, maig 08). Mi respuesta para Arturo Mori. *El País*, p.2.

¹³⁶ Violeta. (1908, febrer 19). A una lectora. *El País*, p.3.

A més, des dels diversos sectors de la societat que ella defensava li enviaven les actualitzacions de vagues que estaven transcorrent en aquell moment, perquè sabien que tindrien en ella un intermediari per poder traslladar aquesta informació al públic. Per exemple, els obrers mecànics l'any 1906:

Varios obreros mecánicos, lectores de *El País*, se han dirigido a mí rogándome haga llegar al público algunas interesantes noticias acerca de la huelga en que actualmente están los operarios de tan importante gremio.¹³⁷

La presó va ser un espai important de comunicació amb la periodista. *Violeta* rebia cartes des d'allà dels presos, que desesperats i buscant una empara, veien en ella algú que escoltava el seus sentiments i inquietuds. Entre elles se n'ha escollit una, que es reproduïx sencera, escrita el 20 de desembre de 1906. La carta va ser llegida al novè i últim míting de la campanya feminista anticlerical que Álvarez Pool va presidir durant el desembre d'aquell any. Aquest text, ple d'anhels i d'agraïments infinits cap a la periodista, va ser signat per sis homes de la presó *Cárcel Modelo de Madrid*.

Amable y distinguida señora: Hay entre las flores, una, que, por nacer y vivir siempre escondida, a pasar de su estimable valor, es símbolo de la modestia y humildad y su color delicado simboliza también el dolor y las penas: esta flor como usted sabe es la «Violeta». Para enjuagar una lágrima, para dulcificar una amargura se ha encontrado una palabra y un medio que lleva nombre de mujer y se llama «Consuelo».

Por una de esas felices coincidencias de la vida, hemos hallado los desdichados sometidos a los rigores de la Ley fría y severa un corazón tierno y cariñoso, recogido y oculto con adorable sencillez en el modesto pseudónimo de «Violeta», y bajo él encontramos lo que tanta falta nos hace a las infelices arrancadas de los amores de la vida. «Consuelo tierno y dulce».

El duro y empedernido corazón que muchos nos achacan llega a conmoverse cuando se representa en nuestra imaginación la figura de esa «Violeta-Consuelo», extendiendo su delicada mano y exclamando con voz dulce y mirada suplicante y hermosa: «Una limosna para los pobrecillos presos».

¹³⁷ Violeta. (1906, juny 18). Los obreros mecánicos. *El País*, p.1.

A ese ángel de amor, a esa humilde «Violeta», a ese «Consuelo» delicado y dulce, dedicamos los reclusos que suscriben todas nuestras bendiciones, todos nuestros nobles sentimientos, unidos con lágrimas de agradecimiento de nuestros hijos, de nuestros padres y de nuestras esposas, y le deseamos tanta felicidad y prosperidades como grandes son nuestros sufrimientos y desdichas.

Tomando esa humilde y hermosa «Violeta», la colocaremos sobre nuestros corazones, y regándola con nuestras lágrimas, vivirá eternamente, abrigándonos con su aroma y sus dulces cariños de mujer; es la única prueba de agradecimiento que estos infelices pueden ofrecerle, y de rodillas ante tan sublime dama, se inclinan respetuosos y enternecidos.¹³⁸

La tria de la flor violeta és la que millor descriu l'esperit de lluita d'Álvarez Pool, un símbol de la humilitat, reconeixen els presos en la carta. Durant tota aquesta declaració d'amor i d'admiració, s'assenyala la importància de la figura de *Violeta*, que ha estat la llum al final del túnel d'aquestes persones que viuen privades de la seva llibertat. Agraeixen la confiança i la segona oportunitat que ella els hi concedia davant els ulls de la societat.

S'evidencia així clarament l'activisme, la lluita social i la repercussió tan important que tenia la periodista en la seva època, quan fins i tot en una presó, les seves reclamacions a favor dels desfavorits arribaven.

Quan Álvarez Pool visitava pobles, els ànims dels seus habitants augmentaven, perquè se sentien compresos i defensats per la periodista. Que la gent li tingués tanta estima era un fet que ella no aconseguia acabar d'entendre, però totes les seves lluites per aconseguir una vida digna i igualitària per als sectors més humils de la societat van ser un aspecte que li van agrair infinitament. L'any 1907, a Pueblo Nuevo del Terrible, va ser conscient d'això i es va emocionar, perquè va comprendre que tot el seu activisme era benvingut. *Violeta* no va amagar els seus sentiments als lectors i ho va posar per escrit a la crònica:

Llegamos: un rumor de muchedumbre inquieta, sorprendiéndome gratamente, pues al punto comprendí que era por mí por quien aquellas cariñosas gentes se habían congregado en la estación; y emocionada, sintiendo que la gratitud

¹³⁸ El País. (1906, diciembre 24). Las mujeres liberales, final de la campaña, mitin en Barbieri. *El País*, p.2.

hacía acudir a mis ojos lágrimas dulcísimas, salí, no sé cómo, pues la cosa no era fácil entre tal aglomeración.¹³⁹

Però tal com la gent la va rebre contenta i en un ambient de festa, es podia evidenciar el fort reconeixement i gratitud cap a la labor reivindicativa de la periodista. Tot i això, el seu activisme també va tenir una petita part negativa. *Violeta* considerava Pueblo Nuevo del Terrible una població represaliada per ser republicana, i tots els moviments dels ciutadans eren observats detalladament.

Las obreras que criban el carbón fueron castigadas el día de mi visita a la mina con *cinco días de suspensión*, por haber cometido el delito de saludarme, y haberme deseado con un grito entusiástico, larga vida.¹⁴⁰

La periodista va denunciar i criticar fortament aquest càstig i la situació d'exploració que vivien aquestes obreres, que passaven dotze hores treballant només per guanyar una pesseta. D'aquesta manera, encara que el seu activisme va repercutir negativament en les treballadores, la seva situació no va quedar silenciada perquè *Violeta* ho va denunciar sense dubtar davant la societat lectora de *El País*.

És una obvietat que tot el que feia *Violeta* era conegut per la societat del moment i generava rèpliques. D'aquesta manera, es pot observar la importància de la periodista en la consecució dels drets pels quals ella lluitava i la seva repercussió en els sectors de la seva època. De fet, una altra conseqüència a causa del seu activisme a favor dels drets socials i per la seva oposició política al dictador Francisco Franco, va ser que amb 77 anys la van condemnar a 12 anys de presó, els quals els va haver de passar en llibertat provisional per motius de la seva salut.¹⁴¹

¹³⁹ Violeta. (1907, octubre 11). Impresiones de viaje. *El País*, p.1.

¹⁴⁰ Bis.

¹⁴¹ Crespo, V. (2016). *Consuelo Álvarez, VIOLETA Telegrafista, Periodista y Defensora de los derechos de la mujer* (1.a ed.). Fundación Rogelio Segovia para el Desarrollo de las Telecomunicaciones.

VIOLETA, PERIODISTA I PACIFISTA

El conjunt de l'obra periodística de Consuelo Álvarez Pool mostra, com s'ha pogut observar, una professional polifacètica que aborda gran quantitat de temes. Va escriure sobre els drets del proletariat, dels desfavorits, de la dona i la lluita feminista, però, un altre dels temes que també conrea és la guerra. Hem de recordar i ressaltar també la seva naturalesa poliglota i el posicionament ideològic i polític. Durant la carrera professional de la periodista, van tenir lloc diferents conflictes bèl·lics que ella va comentar i als quals va expressar la seva contrarietat. Del total de 939 articles que va escriure a *El País* durant els quinze anys de trajectòria, el tema de la guerra va ser protagonista a 136 peces. Per tal d'il·lustrar aquesta part d'explicació, s'han utilitzat cites de 22 dels 62 articles que *Violeta* va redactar professionalment, exceptuant els 74 articles de la secció *De la Guerra* del 1914-1918, que s'analitzaran posteriorment.

La primera guerra sobre la que va escriure va ser el conflicte entre Rússia i Japó, que va esclatar el 8 de febrer de 1904 i va finalitzar el 5 de setembre de 1905, causada pels poders d'ambició dels dos imperis. Posteriorment, va tractar la Revolució russa del 1905, que va suposar el trencament de la unió entre el poble i el tsar. Dos conflictes internacionals abans d'opinar sobre la Guerra del Rif, un plet que va afectar totalment a la vida política i social d'Espanya, ja que entre el 8 de juny de 1911 al 27 de maig de 1927, al Marroc es va produir un sollevament tribal contra l'administració colonial d'Espanya i França. Aquesta crisi va ser una de les moltes que van marcar profundament el període de la Restauració, provocant la dictadura del general Primo de Rivera, a partir de 1923, i la caiguda del monarca, Alfons XIII, el 1931.

I, finalment, la Primera Guerra Mundial, un enfrontament que va canviar per a sempre el món tal com era conegut. Milions de pèrdues humanes i de llars destrossades, una crisi econòmica molt forta, noves fronteres i el preludi de l'ascens del feixisme i del nazisme. Sobre aquest conflicte i des de la posició d'Espanya com a país neutral, *Violeta*, a més de dedicar-hi articles per tot el diari, també va tenir una secció específica, *De la Guerra*, per reflectir-hi els seus pensaments.

La periodista, a més d'informar els lectors sobre aquests conflictes, també va intentar conscienciar a la ciutadania sobre la perillositat que comportava el fenomen

de la Guerra, l'odi que generava en les persones i el mal que causava a la societat. De fet, ja quan escrivia sobre la guerra russo-japonesa, posa de manifest la lluita acarnissada que s'estava desenvolupant.

Un pueblo que por su sistema de gobierno opresor está en la infancia de su grandeza (que pudiera ser mucha) regido por el despotismo -que nunca es sabio- un pueblo que cifra su valor en su soberbia se opone a otro que nace pujante con el brillo de una brillante civilización y es vencido repetidas veces. Ríos de sangre corren sin cesar, millares de víctimas sucumben en la enconada pelea y, sin embargo, la ceguera del pueblo impotente continúa y lucha desesperadamente.¹⁴²

El text fa referència a que en aquell moment el poble rus vivia una forta onada revolucionària contra el règim del tsar Nicolau II de Rússia. En una marxa formada per famílies treballadores que buscaven obtenir millors condicions laborals, l'exèrcit va disparar contra la massa assassinant milers de persones, entre elles nens. Això va desembocar en una onada de protestes per tota Rússia i una forta crítica sobre la repressió política als diaris de tot el món. *Violeta* va ser una de les periodistes que va tractar el tema, escrivint diversos articles sobre la situació que patia el poble rus. Es mostrava molt indignada, horroritzada pel fet que havia provocat la revolta, l'assassinat de població civil a mans de soldats li resultava impossible d'entendre i gairebé d'expressar.

Todas las palabras de execración, todas las imprecaciones son pocas, y todas en su significado débiles, para calificar actos de salvajismo y crueldad como el realizado la bárbara Rusia, nación digna de ser considerada como la representación del atraso coma del egoísmo y de la sanguinaria brutalidad.¹⁴³

No entenia com els soldats, que ella considerava unes persones que s'encarregaven de ser el "sostén"¹⁴⁴ del poble, el més ferm suport de la nació, els que vetllaven per la seva seguretat, podien haver maltractat d'aquella manera la ciutadania.

¡Desdichada la nación en donde el pueblo y el ejército se divorcian! Esa separación, ese antagonismo, son los síntomas inequívocos de fatal

¹⁴² Violeta. (1905, gener 06). Los Reyes, *El País*, p.1.

¹⁴³ Violeta. (1905, gener 24). Maldita Tiranía, *El País*, p.1.

¹⁴⁴ Bis.

descomposició. ¡El soldado, que del pueblo sale, enemigo de su hermano!
¡El soldado, garantía del fuerte contra el débil, del explotador contra el explotado, imposible!¹⁴⁵

La Revolució que estava succeint a Rússia era un tema de màxim interès pels mitjans, reconeixia la periodista: “es imposible apartar la atención de los terribles sucesos que en Rusia se desarrollan”.¹⁴⁶ Cridava molt l’atenció com estava reaccionant una ciutadania, que segons *Violeta*, havia estat sotmesa durant anys per un clero fanàtic i pel terrible poder dels tsars. Un poble furios, indignat, que buscava justícia i venjança pels seus morts, i encara que Álvarez Pool rebutjava el crim i l’odi, entenia perfectament tota la lluita que promovia el poble rus.

Me repugna el delito, me estremezco al crimen, la sangre derramada me causa dolor infinito; pero no puedo odiar ni maldecir a los que eliminan de la sociedad miembros gangrenados que acabarían por corromper los organismos sanos.¹⁴⁷

La periodista també considerava el militarisme com un aspecte antihumà i degradant per a l’espècie. Tot el que tenia a veure amb la disciplina i l’ordre militar, les armes, causava problemes: “el régimen, la disciplina, la organización militar, da lugar en todas las naciones, sean cuales sean, y gobiérense cómo se gobiernen, a odiosas crueldades”.¹⁴⁸ De fet, la guerra en general no tenia sentit per a ella, sinó que era la llei la que s’havia d’encarregar de solucionar els conflictes.

La guerra no tiene razón de ser, como no la tiene el asesinato, la agresión. La ley, y solo la ley que emana de una verdadera justicia, puede fallar en las contiendas humanas; pues si la fuerza es la expresión de la brutalidad cuando el pensamiento no la guía, no podemos, en buena lógica, mandar a miles de hombres que acaten una voluntad caprichosa, y se conviertan en máquinas destructoras movidas a placer por la soberbia de un déspota.¹⁴⁹

El pacifisme de *Violeta* era una obvietat, considerava que la pau era allò que definia els pobles, a la que s’havia d’aspirar sempre, no com la guerra, que, segons pensava l’any 1912, era un crim autoritzat:

¹⁴⁵ Violeta. (1905, gener 24). Maldita Tiranía, *El País*, p.1.

¹⁴⁶ Violeta. (1905, gener 29). Pensando en Rusia, *El País*, p.3.

¹⁴⁷ Violeta. (1905, febrer 26). La lógica de los reyes. *El País*, p.3.

¹⁴⁸ Violeta. (1907, febrer 04). La conferencia de la Haya. *El País*, p.3.

¹⁴⁹ Violeta. (1907, octubre 18). La condena de Liebknecht. *El País*, p.1.

[...] el asesinato legal como es la guerra? ¿Puede usted, asimismo—proseguí—, renegar de la paz, que es el amor, la tranquilidad, el florecimiento, ni del intercambio, que es el mayor lazo de unión entre los pueblos?¹⁵⁰

Per tal de conviure de forma pacífica, en conjunt amb tots els països, s'havia d'obrir el diàleg i no utilitzar els conflictes bèl·lics com una forma d'obtenir triomfs econòmics. Per això mateix, *Violeta* plantejava la guerra com “un error de cálculo, un espejismo engañoso como tal”.¹⁵¹ Al cap i a la fi, els interessos mundials estaven gairebé units, i els suposats beneficis de la guerra no ho eren, ja que la periodista creia que aquells països que evitaven el conflicte eren els més feliços, que,

Los beneficios de la guerra son pura quimera, y las naciones que buscan la prosperidad por el trabajo y la ciencia son las que viven más felizmente, como hoy sucede a Holanda, Suiza, Bélgica: que aquellas que, como España, han almacenado oro por la guerra y la conquista, han tenido un pueblo pobre, miserable, desgraciado e ignorante.¹⁵²

De fet, el primer cop que va escriure a la secció *De la Guerra*, fora del context de la Gran Guerra, va ser el 12 de juliol de 1911, un mes després que comencés el conflicte del Rif. En aquest article, *Violeta* criticava aquelles persones que pressuposaven que la dona estava entusiasmada per la guerra, quan era una ofensa per a elles:

Creer que no tiene presente que toda victoria y toda derrota, de cualquier lado de los combatientes, es fuente de amargura, causa de eterna tristeza, de infinitos pesares, de incurables padeceres. Es olvidar que nosotras sabemos llorar con el dolor sin rencores, que es perfume de las almas, por los opresores y los ofendidos, por las madres, las esposas, las hermanas y las novias de los que matan y los que mueren...¹⁵³

Feia anys que la periodista reivindicava la conscienciació que tenien les dones sobre la guerra, una qüestió molt delicada, sobretot, per a les mares, que semblava que havien de criar els seus fills per ser obligades posteriorment, quan hi hagués una guerra, a deixar-los anar, “para las guerras no crían sus hijos las madres”.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Violeta. (1912, octubre 07). Plumazos. *El País*, p.1.

¹⁵¹ Violeta. (1913, juliol 03). Las mujeres y la guerra. *El País*, p.1.

¹⁵² Violeta. (1913, juliol 07). Respuesta. *El País*, p.1.

¹⁵³ Violeta. (1911, juliol 12). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁵⁴ Violeta. (1910, setembre 20). Entre el bisturí y la espada. *El País*, p.1.

Las mujeres tenemos, acaso, más derecho que nadie para hablar de estas cosas bélicas. Somos las que damos algo más que consejos y opiniones: ¡nuestros hijos!, criados a nuestro seno con el inmenso amor de que los hombres hablan, sin llegar a medir lo profundo de su intensidad, lo delicado de su grandeza.¹⁵⁵

Violeta sempre va reconèixer el complet rebuig i el ferm odi de les dones a la guerra:

Y las mujeres, nacidas para amar -según la frase consagrada de los señores hombres-, odiamos las guerras porque son dolor y llanto, crueldad y venganza. Porque llevan en sus victorias y en sus derrotas torrentes de lágrimas y sangre, olas de barbarie y salvajismo, que dejan la negra estela del pesar a su paso.¹⁵⁶

Durant les guerres, les dones van haver d'assumir el rol de ser el puntal de tota la família, les que van haver de portar endavant tota la càrrega de la llar. Segons Álvarez Pool, les dones vivien en un món d'angúnia i ansietat pel destí dels marits i, especialment, dels fills que anaven a la batalla, pensant sempre en l'eterna pregunta de si tornarien. I, és que la periodista creia que la figura de la mare era la més fidel a la realitat de la guerra.

¡Hay que ser madre para comprender lo odiosa que es la guerra! ¡Ah! Los hombres, en su alta sabiduría han dispuesto que el odio sea siempre el señor de la tierra y que la sangre le sirva de fertilizante, vertida sin miedo ni tasa. Hablan de amor y no piensan más que en destrozarse fieramente; de civilización y progreso no habiendo salido del periodo bárbaro; de caridad y misericordia no sintiendo la más ligera piedad ante las víctimas de su descabellado discurrir. Las entrañas de la vieja Europa manan el rojo líquido de la vida como si no tuviese valor alguno.¹⁵⁷

Durant el conflicte al Marroc, es va evidenciar el desgast físic i mental dels pobles combatents. Fins i tot, *Violeta* va deixar clar que molts dels soldats que lluitaven al continent africà no pensaven que el servei militar fos tan dur i penós, i trobaven que la guerra es feia impopular i odiosa. La periodista critica l'actitud colonial espanyola i mostra la seva empatia amb les víctimes de la població marroquina:

¹⁵⁵ Bis.

¹⁵⁶ Bis.

¹⁵⁷ Violeta. (1913, octubre 25). ¡Adiós!. *El País*, p.1.

Los que no somos capaces de albergar odios de raza, ni religiosas, pensamos con verdadera aflicción en esos infelices moros vagando miserables por los terrenos que un día sostuvieron su hogar, destruida su familia, perdidos sus bienes... La maldición civilizadora ha caído implacable sobre los desdichados hijos de Alá..."¹⁵⁸

La poca formació i informació que se'ls hi feia arribar a les mares dels soldats era sorprenent. Segons Álvarez Pool l'any 1914, aquestes no arribaven a saber l'exposició tan perillosa i el desemparament al qual es podrien veure sotmesos als seus fills. Cap força política es volia fer càrrec de les responsabilitats que derivaven de la guerra, per tant, hi havia una certa ignorància entorn d'aquests fets.

Leen poco las mujeres y no se enteran del escaso provecho con que se dispone de la vida de sus hijos, de la facilidad con que se les hace exponerla. A tener las madres una más exacta noción de sus deberes y derechos, no soportarían con tanta calma este incesante peligrar de los hijos de su corazón.¹⁵⁹

El sentiment de dolor de la mare va ser un dels temes sobre els que *Violeta* va escriure més en relació a la guerra. Ella mateixa ho vivia en primera persona. Per exemple, el 1915, quan el seu fill Laureano ja feia tres anys que estava destinat a la guerra del Rif, va escriure:

Solamente los que sabemos el sufrimiento de contar día por día tres años de dolores y ausencias, los que hemos vivido pendientes de las noticias de África, de nuestras tropas, los que cogíamos temblando los periódicos, temerosos de una mala nueva, los que sentíamos miedo al abrir las cartas y espanto cuando un telegrama llegaba a nuestro poder, sabemos algo del dolor doblemente trágico de esas pobres madres tan duramente tratadas por el destino.¹⁶⁰

Álvarez Pool va voler ressaltar iniciatives de dones intel·ligents i generoses que buscaven amb la seva bondat sobreposar tots els prejudicis per treballar i obtenir l'anhelada pau. Com per exemple, la *Unión Mundial de la Mujer*¹⁶¹, que des de Ginebra treballava per evitar guerres i intervenir de forma eficaç en el final de la que

¹⁵⁸ Violeta. (1913, desembre 03). De la Guerra, *El País*, p.1.

¹⁵⁹ Violeta. (1914, maig 21). De la Guerra, *El País*, p.1.

¹⁶⁰ Violeta. (1915, febrer 15). El mundo loco. *El País*, p.1.

¹⁶¹ Provablement es refereix a la Liga Internacional de Mujeres por la Paz y la Libertad que es va fundar el 1915 i tenia la seu central a Ginebra.

s'estava disputant a Europa. Aquesta organització es va crear el 28 de abril de 1915, quan un grup de 1136 dones de diferents nacions en guerra i dels països neutrals es van reunir a La Haia, Països Baixos, per discutir la fi de la guerra i garantir la pau definitiva. De fet, és l'organització femenina pacifista més antiga del món¹⁶². El projecte que en aquell moment proposaven per aconseguir una pau sostenible basada en la compassió humana era idoni per a la periodista, que va creure convenient donar-li difusió a Espanya:

Inspiradas por el amor, combatiremos por la paz definitiva. Trabajaremos mutuamente por la educación de la mujer y contribuiremos de este modo al progreso general de la Humanidad.¹⁶³

La Pau va ser un objectiu molt anhelat, buscat i demanat, fins i tot, dones alemanyes van arribar a comprendre, segons informava *Violeta*, que la guerra era la pitjor i més abominable de les xacres de la humanitat. Es van unir per "imponer la paz, mas no una paz efímera y transitoria sino firme, duradera, estable, regeneradora y santificante"¹⁶⁴, per poder establir ja la merescuda tranquil·litat i posar fi al dolor. Tota aquesta situació el que va demostrar és que les dones es van unir més enllà dels bàndols enfrontats, per la seva naturalesa pacifista i seguint els principis que s'havien marcat per acabar amb una guerra que, segons considerava Álvarez Pool, devorava tota la terra que produïa:

Hombres y mujeres trabajan para el monstruo, tanto más insaciable, cuanto con más abundancia se le alimenta. Sabes que la prolongación de la guerra no tiene más resultado que el aniquilamiento total de Europa; provocados y provocadores sufrirán por igual los efectos de este desastre que calificarán los que en lo venidero hayan de comentarle, como la mayor de las vergüenzas"¹⁶⁵.

De fet, el primer escrit que va publicar *Violeta* quan va esclatar la Primera Guerra Mundial el 1914 va ser *El imperio de Marte*, referència clara al déu de la guerra, de la violència de la mitologia romana. En aquest article, la periodista informava sobre la declaració de guerra per part de l'emperador d'Àustria, però no ho acceptava, ja que segons ella, el pare de tots no podia consentir l'extermini de les persones:

¹⁶² Women's International League for Peace & Freedom. (2018). *History*. Recuperat el 29 abril 2021, de <https://www.wilpf.org/history/>

¹⁶³ Violeta. (1915, agost 14). Las mujeres por la paz. *El País*, p.1.

¹⁶⁴ Violeta. (1916, setembre 25). Las mujeres piden la paz. *El País*, p.1.

¹⁶⁵ Violeta. (1916, setembre 25). Las mujeres piden la paz. *El País*, p.1.

Lo que no podemos loar ni aconsejar, ni aceptar es que, inútilmente, y en nombre de Dios, se lance al hombre contra el hombre, haciendo eterna y perdurable la leyenda de Caín y Abel.¹⁶⁶

Era una situació que, segons Álvarez Pool, desembocaria en la destrucció, en el que esdevindria en “una espantosa y espantable guerra europea”¹⁶⁷. D’aquesta manera, la periodista va augurar la magnitud del conflicte i el dolor que causaria.

En todos los idiomas van a elevarse plegarias, maldiciones; en todos los confines del mundo van a sonar gritos de dolor y desesperación. Es el monstruo de hierro hecho carne, animado por un genio de locura que sale de correría por el mundo a sembrar la muerte”.¹⁶⁸

Espanya va declarar la seva neutralitat des de l’inici de la Primera Guerra Mundial. La periodista considerava que qui adoptava aquesta posició “es siempre poco de fiar”¹⁶⁹ perquè no afrontava els perills. Els “neutros” eren éssers sense afectes ni conviccions, que volien treure profit i benefici individual de la tragèdia col·lectiva. Tot això, creia *Violeta* que era molt més perillós que posicionar-se. I ella ho feia de manera clara i pública: “noble y honradamente que nuestro corazón, nuestro anhelo, nuestro interés está con los aliados”.¹⁷⁰ Segons el seu parer, així no feia mal al país, al contrari que els neutrals.

El neutro es más peligroso que el sectario, porque de este se conocen las debilidades y defectos, pudiéndose defender de ellos cuando el caso es llegado. El neutro, en fin, es un abismo de cobardía y una constante amenaza. Es la esfinge que al abrir la boca puede producir con su palabra horribles e incurables dolores.¹⁷¹

Al ser un país neutral, *Violeta* reflexionava sobre l’aparent calma en què es vivia a Espanya, perquè la guerra quedava lluny, però, la realitat que es trobava fora d’aquesta tranquil·litat que envoltava el país, era una altra:

No llega aquí el estampido del cañón, ni los ayes de los moribundos; vivimos en una aparente calma, en un remedo de paz; pero bajo este desaprensivo

¹⁶⁶ Violeta. (1914, agost 01). El imperio de Marte. *El País*, p.3.

¹⁶⁷ Violeta. (1914, agost 08). Inquietud, *El País*, p.1.

¹⁶⁸ Bis.

¹⁶⁹ Violeta. (1915, juliol 03). Los enemigos de España. *El País*, p.1.

¹⁷⁰ Violeta. (1915, juliol 03). Los enemigos de España. *El País*, p.1.

¹⁷¹ Bis.

exterior, fermenta el odio, y crece cada día la probabilidad de grandes y temibles complicaciones.¹⁷²

Álvarez Pool reconeixia que era de gran responsabilitat escriure per al públic sobre la guerra, la missió del periodista era una feina difícil i molt delicada, perquè es trobava molt en contacte amb l'opinió. Una professió de caràcter social que necessitava cridar a la reflexió dels seus lectors en moments tant decisius com el de la guerra, i,

una cantidad abundantísima de sentimiento (amén de la indispensable cultura), en la ocasión presente, solo espíritus de selección, almas que la meditación y el sentimiento han depurado y sutilizado, pueden, provechosamente, para el bien social, marcar orientaciones y, apuntar soluciones al problema de la guerra.¹⁷³

¹⁷² Violeta. (1915, agost 11). Guerra de almas. *El País*, p.1.

¹⁷³ Violeta, (1917, abril 27). Reflexiones sobre la guerra. *El País*, p.1.

VIOLETA A LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL. SECCIÓ DE LA GUERRA A EL PAÍS

L'objectiu del present treball ha estat fer una anàlisi en profunditat sobre el tractament de la Primera Guerra Mundial des del punt de vista de la periodista, Consuelo Álvarez Pool, àlies, *Violeta*, des de la seva perspectiva de dona lliurepensadora en un país declarat neutral, Espanya. Aquest conflicte va estar en actiu des del 28 de juliol de 1914 fins a l'11 de novembre de 1918, un total de 4 anys, 3 mesos i 14 dies. Tal com s'ha mencionat anteriorment, Álvarez Pool va treballar a *El País*, des del 05 de setembre de 1904 fins al 07 de gener de 1920, i s'han comptabilitzat un total de 939 articles amb la seva autoria.

Durant el període de la guerra, 1914 i 1918, s'ha constatat que va escriure de forma, gairebé exclusiva, en una secció anomenada *De la Guerra*, apartat del diari en què opinava sobre el que estava succeint a Europa. En aquesta secció específica *Violeta* va escriure un total de 74 articles que s'han recollit en l'inventari corresponent.

Per tal de fer una aproximació adequada i una anàlisi correcta del corpus estudiat, s'han seleccionat tres ítems generals establerts a partir de l'anàlisi dels valors exposats a l'obra completa de la periodista, del posicionament del diari *El País* i de les preguntes de recerca següents: quin nombre d'articles va escriure *Violeta* a la secció *De la Guerra*?, es posa de manifest la presència de la dona als articles sobre la Primera Guerra Mundial?, quin és el posicionament polític que trasllada Álvarez Pool sobre la Primera Guerra Mundial a través dels seus escrits?, quina és la posició de la periodista davant de la neutralitat d'Espanya durant el conflicte?, quina és la postura d'Álvarez Pool amb la guerra?, quin és el tractament que fa de la població civil? I dels governants? I, per acabar, quin és el paper dels mitjans i del panorama informatiu als seus escrits.

Aquests tres aspectes s'han introduït en una taula *Excel* que s'ha dissenyat amb un total de nou camps analítics, que s'han trobat de forma clara a 47 dels 74 articles de la secció. Primerament, s'ha procedit a identificar la data de cadascuna de les peces i, a continuació, s'han dividit els apartats pertinents. Per un costat, el primer element és sobre el context mediàtic, d'aquesta manera, s'ha analitzat la importància que li donava als mitjans la periodista als seus escrits d'opinió. Conseqüentment, l'ítem de la part ideològica s'ha encarregat de centrar-se en si

Álvarez Pool es mostrava contrària a la guerra, quina postura ideològica tenia i sobre com retratava la neutralitat espanyola. Per acabar, el tercer tema seleccionat és el tractament dels personatges que feia la periodista als articles, com la presència de la dona, de la població civil, la caracterització del soldat i la dels líders polítics.

Per la qual cosa, s'han escollit 20 articles de l'any 1914, 20 articles de l'any 1915 i 7 articles de l'any 1916, l'últim al qual va escriure la periodista catalana a la secció. Un total de 47 escrits, en què parla de manera íntegra i directa sobre la guerra que s'estava vivint en aquells moments. Un fet molt evident i que s'ha pogut observar clarament és que *Violeta* va informar de forma molt seguida i intensa al principi de l'esdeveniment i, que, per causes que s'explicaran en les següents pàgines, la seva cobertura mediàtica va acabar abans que finalitzés la guerra.

POSTURA IDEOLÒGICA D'ÁLVAREZ POOL

CONTRÀRIA A LA GUERRA

La idea principal que es fa patent en l'anàlisi del corpus és que Consuelo Álvarez Pool és completament contrària a la guerra. D'aquesta manera, al llarg dels seus escrits va fer un al·legat constant contra el conflicte, una oposició frontal a la guerra. De fet, en 28 dels 47 articles analitzats, és a dir, el 59,6% d'aquests, tenen un missatge clar de rebuig al conflicte bèl·lic per part de la periodista.

Tal com s'ha vist anteriorment, per a *Violeta*, la guerra no tenia cap sentit de ser, era una persona pacifista que creia en la llei com a braç executor per solucionar les problemàtiques. Les seves creences i valors entorn de la lluita pels drets dels desfavorits i del proletariat i de la igualtat de la dona eren incompatibles amb les conseqüències directes del conflicte i, aquest posicionament el va deixar de manifest a la secció *De la Guerra* des del segon article que va escriure, el 17 de setembre de 1914.

Crece en interés dramático nuestra angustiosa expectación. Los triunfos de las tropas aliadas permiten un respiro, un alivio al estado depresivo del ánimo. Es preciso que la balanza se incline de nuestro lado, del que desea de una vez para siempre abolir la supremacía inquietante y agobiadora de las armas.¹⁷⁴

I, és que, tal com es pot observar, el rebuig a la guerra i a les seves conseqüències negatives era el discurs predominant de la periodista. Un 42,9% dels articles, en què es mostrava contrària a la guerra, és a dir, 12, els va publicar l'any 1914, fet que evidencia la gran preocupació que va tenir des de l'inici del panorama que s'estava vivint al món.

Les seves paraules no anaven acompanyades amb moltes xifres, ni tampoc especificava el conflicte al qual es referia, perquè el que volia fer era reforçar l'esperit crític dels seus lectors, fer-los reflexionar dels horrors que s'estaven cometent a la guerra. Per donar dades informatives ja estaven els altres articles, ella aprofitava els seus escrits per donar la seva opinió i buscar la mirada crítica de la societat.

¹⁷⁴ Violeta. (1914, setembre 17). De la Guerra. *El País*, p.3.

El seu sentiment d'antiguerra hi va quedar reflectit constantment, les seves idees lliurepensadores no permetien concebre els horrors del que s'estava vivint i el desig i l'anhel d'abolir quelcom nociu era molt evident en la seva escriptura.

Dejando sin comentario, porque en el lenguaje humano no hay medios de expresar tanto horror, lo que padecen esos mutuos enemigos, empeñados en la más encarnizada obra de muerte, no van a ser baladí los perjuicios, las penalidades, los trastornos y sufrimientos que a los neutrales va a producir la terrible contienda, si se prolonga.¹⁷⁵

Ja des de l'inici de la guerra va vaticinar que el món patiria un canvi molt gran i desastrós i que, "los enormes daños que va a experimentar el mundo, puesto que la guerra se extiende a las colonias, van a ser incalculables."¹⁷⁶ Pensava que aquest moment, que seria inoblidable, havia de servir perquè no tornés a succeir de nou, però, malauradament, la "cruenta lección" de la que parlava, no va calar en la ment dels governants i, vint-i-un anys després, va esclatar la Segona Guerra Mundial.

La inolvidable, la cruenta lección que en páginas sangrientas recogerá la Historia, es más que suficiente para demostrar lo que nunca debiera haberse olvidado: que el porvenir es hijo del presente, y que la buena cosecha es producto de la buena simiente y del esmerado cultivo.¹⁷⁷

Violeta reflexionava molt als seus escrits sobre els conceptes negatius que envoltaven la guerra. El seu objectiu principal era el de fomentar la crítica dels lectors, i, així, aquests poguessin veure analíticament el que estava succeint. Per exemple, explicava que la mort no distingia d'estatus o de classes, era un acte que no feia diferències i afectava a tothom, per tant, no només era un destí fatal pels pobres:

La muerte diezma, merma ese continente, sin reparar en calidades, condiciones ni aptitudes. Lo mismo cae el mejor estudiante, orgullo y honra de la clase escolar, el futuro genio, el inventor que había de transformar tal o cual industria, el soberano artista en embrión, que el más insignificante ciudadano. No hay selección.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Violeta. (1914, setembre 26). De la Guerra. *El País*, p.3.

¹⁷⁶ Bis.

¹⁷⁷ Violeta. (1914, novembre 20). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁷⁸ Violeta. (1914, octubre 18). De la Guerra. *El País*, p.1.

Segons Álvarez Pool, tot el que tenia a veure amb la guerra “se contagia de brutalidad y fiereza.”¹⁷⁹, i l’empatia acabava desapareixent, fet que va provocar la insensibilitat de la ciutadania a les atrocitats i als horrors desencadenats per la guerra.

Los asesinatos, las cosas que antes nos parecían tremendas, ahora se nos antojan triviales, sin importancia. Un par de tiros, de puñaladas... ¡Eso no merece un minuto de atención, ni un pequeño estremecimiento! Ante esos múltiples crematorios que la "cultura beligerante" ha establecido por su cuenta a gran velocidad y en lotes de a cuatro los cadáveres de los soldados, esos pequeños incidentes que antes calificábamos de crímenes horribles, no tienen apenas significación, y casi es tonto que funcionen Tribunales y se formen infinitos sumarios para juzgar a los delincuentes pues que se transige bravamente con los que matan por millares.¹⁸⁰

El període que portava el món vivint el conflicte era un aspecte que recalcava la periodista, d’aquesta manera, mantenia a l’inconscient dels lectors el temps que feia de l’esclat de la guerra i tot el que havia suposat aquesta. Al novembre de 1914, *Violeta* escrivia “pronto hará dos meses empezó esta liquidación de odios, rencores, envidias, celos y ambiciones”.¹⁸¹ Al desembre, un dia abans de Cap d’Any, també va fer un recordatori de la situació anguniosa que feia cinc mesos que s’estava vivint.

Después de cinco meses, tiempo de angustiosa duración, continúa esta fratricida matanza provocada por la insensatez germana; y nada que seriamente merezca crédito nos habla de una paz próxima y definitiva.¹⁸²

Igual que al gener del nou any 1915:

En el medio año que llevamos de ejercitar la sensibilidad a tensión máxima, hemos tenido tiempo más que suficiente para recorrer el ciclo de la emoción girando constantemente en torno del mismo sujeto: la guerra.¹⁸³

Era tal el grau de conscienciació d’Álvarez Pool amb la guerra que no només recordava els mesos que feia des de l’esclat d’aquesta, sinó que també utilitzava

¹⁷⁹ Violeta. (1914, octubre 21). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁸⁰ Violeta. (1914, novembre 15). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁸¹ Violeta. (1914, novembre 18). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁸² Violeta. (1914, desembre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁸³ Violeta. (1915, gener 24). De la Guerra. *El País*, p.1.

les dates significatives en què hi havia festivitats per visibilitzar el que estava succeint al món. Tornant al 1914, al voltant dels dies de Nadal, específicament per Sant Esteve, quan les famílies i les amistats s'ajunten, va voler llançar un missatge clar per fer comprendre la gent que, davant l'escenari preocupant que s'estava vivint, el que no s'havia de fer era festejar.

Ante los hechos sangrientos y luctuosos que se están desarrollando, lo menos que podía hacer el mundo civilizado, es no celebrar fiestas, no holgarse ni recrearse como lo está haciendo; demostrando con una delicada abstención de regocijo, que el dolor de nuestros hermanos es nuestro propio dolor.¹⁸⁴

Tampoc va voler deixar escapar l'oportunitat d'enviar un desig un dia abans de Cap d'Any perquè no es repetís mai més el que s'havia produït a l'any que estaven deixant enrere: “¡Qué año! ¡Allá vaya él y que no encuentre jamás otro que se le parezca!”¹⁸⁵

El 30 de desembre és una data especial per a *Violeta*. El 1915, per segon any consecutiu va fer un recordatori de què s'havia viscut durant tot l'any. En aquest escrit, la periodista, amb una evident angoixa, expressava de forma desesperada que és necessari que acabi ja la guerra, que era temps de rebre un respir.

El monstruo ha de ser muerto, pulverizado y esparcidos sus átomos a los cuatro vientos, para que jamás pueda recobrar vitalidad. No es un respiro lo que necesita el mundo en guerra; es la curación radical de esta opresión maldita, que anonada los espíritus y gravita sobre la voluntad con su constante amenaza y su perpetua inquietud.¹⁸⁶

La guerra, a mesura que passava el temps, anava agafant força i segons Álvarez Pool, els sentiments que provocava s'anaven reproduint de forma negativa i desagradable en tota la ciutadania. Això és el que va escriure un any i un dia després que esclatés el conflicte:

A medida que la guerra ha ido creciendo, devastando, asolando, destruyendo, enloqueciendo, embriagando, desmoralizando, el horror, la repugnancia, la

¹⁸⁴ Violeta. (1914, desembre 26). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁸⁵ Violeta. (1914, desembre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁸⁶ Violeta. (1915, desembre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

antipatía, la hostilidad, la indignación, el rencor, se han apoderado total y definitivamente de nosotros.¹⁸⁷

Horror, una situació que empitjorava per moments, nacions sense fer res, només observant el panorama que passava pels seus ulls... Tot això és el que va denunciar *Violeta*, que, a través de la seva escriptura, intentava alenar a la societat i als governants a realitzar alguna acció.

Sombrío y amenazador es cuanto rodea. La situación se agrava de momento, sin que se vislumbre en perspectiva el término de tanto horror. Las naciones, cruzadas de brazos, esperan algo providencial, extraordinario, que rompa el nudo maldito bajo cuya presión agoniza Europa, víctima de la mentira que ella misma forjara, inventando una civilización que no existía, canto de sirena, que ha entregado al que confiaba en la fuerza de la razón, al furor y a las iras de un pueblo que conserva su primitiva modalidad de hombres de la selva, agravada con el refinamiento de una completa conciencia de la agresión.¹⁸⁸

Espanya, encara que no estava lluitant, sí que estava molt afectada per tota la situació. La periodista catalana va mostrar que era un aspecte que havia d'entendre la societat espanyola, perquè hi havia gent que no valorava la magnitud de les conseqüències econòmiques i morals que hi estava ocasionant la Gran Guerra:

Sobre que es muy distinto el interés que inspira un país revuelto por luchas intestinas y pequeñeces de partidismo, hay algo que parecer no ver o querer ignorar los que así hablan, y es que la guerra europea es desastrosa para España, económicamente, moralmente, pues que a la par perjudica al desarrollo de la vida industrial y productora que a la tranquilidad espiritual de que tanto necesita España.¹⁸⁹

El que s'ha pogut evidenciar és que l'últim any, en què va escriure a la secció, el 1916, *Violeta* es notava molt afectada perquè no hagués encara finalitzat el conflicte. Dels 7 escrits que va fer, a 5 en parlava sobre els horrors de la guerra. La necessitat que s'establís la pau era primordial per al món, i el desig de la periodista era molt clar:

¹⁸⁷ Violeta. (1915, juliol 29). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁸⁸ Violeta. (1915, febrer 07). De la Guerra. *El País*, p.3.

¹⁸⁹ Violeta. (1915, febrer 13). De la Guerra. *El País*, p.1.

El mundo entero pide paz y se levanta lanzando anatema sobre quien lleva, a través de tierras, mares y vientos, la civilización convertida en azote, en puñal, en veneno...¹⁹⁰

L'impacte que va produir mentalment la guerra en la vida d'Álvarez Pool va ser molt intens. La necessitat imperiosa d'estar informada, de respirar per i per a la guerra va ser un sentiment que va tenir des del primer moment, com reconeixia en aquest fragment de desembre de 1914:

No podemos sustraernos a la necesidad cada día mayor y más fuerte, con más imperio sentida, de pensar, hablar, escribir, en la guerra, de la guerra y sobre la guerra.¹⁹¹

Però, amb els anys, va arribar l'ansietat i una preocupació extrema que fins i tot no la deixaven dormir bé a les nits. Sens dubte, els valors que representaven a la periodista i la manera de què estava feta no van poder suportar viure aquesta part fosca de la història de la humanitat.

Algunas veces me pregunto si es realidad o pesadilla cuanto sucede actualmente.

Tengo que disimular mi ansiedad, mi angustiosa zozobra, porque es cándido, de mal tono, rayano en ridiculez, preocuparse de la guerra hasta el extremo de no pensar más que en ella. No encuentro con quien hablar de esta incommentable tragedia en el tono que yo quiero...

Me irrita los nervios hasta la exasperación, la calma, la serenidad imperturbable de los que emplean para ocuparse de estos momentos crueles, las mismas palabras triviales, la entonación displicente, con que dirían cosas del buen o del mal tiempo, de la lluvia o del calor, del sol o la niebla.

Y de la guerra, sobre todo de esta etapa de la guerra, hay que hablar con temblores en la voz, con fiebre en el pensamiento, con sobresalto en el ánimo, con anhelo en el corazón.

¹⁹⁰ Violeta. (1916, febrer 28). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁹¹ Violeta. (1914, desembre 11). De la Guerra. *El País*, p.1.

Llorar; ¡ah, qué gran alivio sería poder hacerlo! Mis noches son agitadas, mis días tristes, mis ideas tétricas. ¡No puedo apartar de mi mente esa serie de catástrofes consentida por un mundo humano!¹⁹²

Segons *Violeta*, era una situació insostenible que estava abocant a la societat a pensar amb odi, a desitjar la mort de les persones. El 1916 apel·lava a qui pogués frenar el conflicte, que ho fes:

Se nos lleva por necesidad al asesinato intencional, a pensar con odio; a regocijarnos con las matanzas, a desear impacientemente que mueran millones de hombres, que desaparezcan los enemigos de la tranquilidad universal...

¡Y es terrible tener que pensar así! ¡Es espantoso despertar todos los días con el deseo insano de una derrota que tantas víctimas ha de causar!...

Queremos que se nos devuelva nuestro sentir amable y bondadoso, que cese esta locura en la cual todos caemos, envileciéndonos, degradándonos, manchando con deseos nefandos nuestra conciencia...¹⁹³

La Primera Guerra Mundial, a l'època, no es deia d'aquesta manera, s'identificava com la gran guerra, ja que, no va ser fins que va esclatar la Segona Guerra Mundial que no se li va adjudicar aquest nom. Però, Álvarez Pool, el març de 1916, plantejava que "bien podemos llamar mundial, pues que a todos nos afecta más o menos directamente".¹⁹⁴ A més, considerava que, com tots els grans esdeveniments, tenia una derivació filosòfica, per la qual cosa, s'havia de posar en relleu el valor positiu de les teories que envoltaven a la guerra. D'aquesta manera es podria demostrar el mal que estava ocasionant:

Esto dará por resultado la eliminación total de algunas fórmulas, que, si hasta ahora han sido admitidas, en adelante serán inaceptables, puesto que se ha demostrado con caracteres de evidencia, que de su falsedad solo puede esperarse daño; y que el artificio que las sostiene dista mucho de ser ventajoso.¹⁹⁵

¹⁹² Violeta. (1916, març 04). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁹³ Bis.

¹⁹⁴ Violeta. (1916, març 24). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁹⁵ Bis.

Consuelo Álvarez Pool va tancar el seu últim article dins de la secció *De la Guerra*, el 30 de maig de 1916, dos anys abans que acabés la Primera Guerra Mundial, llançant un missatge als poderosos de l'època, advertint-los del final de la tragèdia. Falta el epílogo de esta tragedia, y es posible que no toda la obra se escriba con sangre de la plebe.¹⁹⁶

ALIADÒFILA SENSE FISSURES

Durant la Primera Guerra Mundial, hi va haver dos bàndols ben definits, els germanòfils, aquelles posicions que exaltaven el valor de l'exèrcit alemany i, els aliadòfils, aquells que estaven a favor dels valors de la lluita per la llibertat i la democràcia i, per tant, del costat de França, Bèlgica o Anglaterra.

Tot i ser pacifista, Álvarez Pool va posicionar-se de manera clara durant tot el conflicte bèl·lic, de fet, al primer article que va escriure a la secció, ja parlava sobre l'efecte que produïen les victòries dels aliats: "las tropas aliadas permiten un respiro, un alivio al estado depresivo del ánimo."¹⁹⁷ La seva postura aliadòfila és el segon tema més nombrós a la seva escriptura, ja que, almenys 27 dels 47 articles analitzats, un 57,4% dels escrits mostren aquest aspecte.

Sempre que parlava dels germanòfils era en clau negativa, establint una separació entre ells i els aliadòfils, dels quals considerava seus també els triomfs:

Colocados ya en difícilísima postura para defender el objeto de sus simpatías, los germanófilos acuden a los mayores extremos para salir airosamente de toda discusión sobre la guerra. Uno de los argumentos que emplean de continuo es el temor de que la victoria de los aliados nos entregara plenamente, absolutamente a Rusia.¹⁹⁸

És evident que s'identificava clarament amb els aliats i, al transcurs dels seus escrits, es va seguir reforçant la idea del nosaltres. Tal com es pot observar en aquest article d'octubre de 1914.

¹⁹⁶ Violeta. (1916, maig 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

¹⁹⁷ Violeta. (1914, setembre 17). De la Guerra. *El País*, p.3.

¹⁹⁸ Violeta. (1914, octubre 03). De la Guerra. *El País*, p.1.

¡Por qué negarlo, si la lógica de esta ilógica situación lo impone! Deseamos que la victoria sonría a los nuestros, que llegue el momento decisivo, el principio del fin...¹⁹⁹

I, en aquest de gener de 1915, en què, destaca les accions bondadoses que fan, des d'ajudar als ferits fins a destruir la barbàrie:

Nosotros defendemos ante todo y sobre todo, el bien humano, la paz, el derecho, la concordia, la justicia, la dignificación del servilizado, la exaltación del humilde.

No damos a las ideas una misérrima y apocada significación, estableciendo barreras infranqueables para la realización de nuestro ideal, de nuestras aspiraciones. Allí donde se halle el bien, la verdad, allí donde haya un caído que levantar, un dolor que aliviar, un derecho que mantener, una perfidia que vencer, un atropello que combatir, una codicia que limitar, una barbarie que destruir, una maldad que aniquilar, un honor que defender, estaremos siempre y en todo momento, sin pararnos en discutir pequeñeces, en hacer mínimos reparos, que son otras tantas concesiones al convencionalismo.²⁰⁰

Lloava els propòsits que seguien les nacions aliades, perquè eren fonaments bàsics i necessaris per a la humanitat, i, per això, hi havia molta gent que els hi donava suport, com ella.

Por esos las simpatías de casi todo el mundo, de todo el que rectamente piensa y siente, están con las naciones aliadas; porque ellas demostraron fe en la Ética, más confianza en la justicia y en el Derecho internacional; porque no quisieron rebajar su personalidad de civilizados, viviendo solamente, exclusivamente, dedicadas a una preparación bárbara y odiosa.²⁰¹

D'aquesta manera, es pot observar un grau alt de pertinença a aquest bàndol per part d'Álvarez Pool i, és que, desitjava amb totes les seves forces que els aliats triomfessin:

¹⁹⁹ Violeta. (1914, octubre 21). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁰⁰ Violeta, (1915, gener 09). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁰¹ Violeta. (1914, novembre 20). De la Guerra. *El País*, p.1.

Si los aliados triunfan como esperamos y anhelamos, ¿qué valor pueden conceder al voto, a la opinión de los que nada hicieron por endulzar sus males, por llevar al ánimo de los exaltados germanos serenidad y clemencia?²⁰²

Un anhelo:

Tenemos ansia de que el triunfo sea de los aliados, porque, aparte de que la razón está de su lado, necesitamos sentirnos garantidos contra posibles agresiones, coacciones y vejaciones.²⁰³

Fins i tot, més d'un any després, el març de 1916, ja no només desitja ni anhelava, sinó que *Violeta* implora per la victòria de les potències “del bien”. En aquestes línies es pot veure clarament el patiment que li van ocasionar els esdeveniments bèl·lics a la periodista. Es pot percebre la desesperació a tal grau que fins i tot, donaria la seva vida per la victòria de “los buenos”.

En medio de este sufrir íntimo que tortura mi alma, que atormenta mi espíritu con el cada vez más intenso padecer de la duda, yo pido al destino, a la suerte, al azar, a las potencias del bien, a los genios de la justicia, el triunfo de los que luchan por la Europa irredenta.

¡Mi vida, si algo valiera, por la victoria de los buenos! De los que han de restablecer, fortificar y ampliar las libertades en litigio; de los que han de hacer imposible para siempre el engaño de los pueblos, seducidos hoy, como en el principio de los siglos, por ofertas de una soberanía criminal.²⁰⁴

La campanya pacifista que estava realitzant França li semblava admirable:

Su actitud resuelta contra todo lo que tarde o temprano pudiese traer una hegemonía militarista, daba exacta idea de su alta cerebralidad y de su sentimiento refinado, exquisito. Sublime nos parece queriendo continuar la guerra.²⁰⁵

El motiu pel qual creia que Espanya s'havia de posicionar al costat de França i Anglaterra era perquè els seus interessos i la seva situació geogràfica els

²⁰² Violeta. (1914, desembre 11). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁰³ Violeta. (1915, febrer 13). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁰⁴ Violeta. (1916, març 04). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁰⁵ Violeta. (1915, desembre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

vinculaven. I per aquest motiu, "Nuestros deberes morales, como individuos de una sociedad humana, nos imponen amistad, apoyo a los aliados."²⁰⁶

D'altra banda, es trobaven els germanòfils, que tal com s'ha comentat a l'inici de l'apartat, el rebuig que l'inspiraven aquests i l'absoluta contraposició que tenia contra ells va ser molt evident en la seva obra. A partir de 1915 va ser quan va atacar de manera més ferma aquest bàndol, i, en específic, a Alemanya, de la qual considerava que havia projectat la guerra com una funció teatral:

La obra trágica, inventada y representada por Alemania y sus aliadas, que simboliza la "otra garra" del infernal monstruo, halla aplauso, acogida calurosa, entre el público cristiano, ordenado y patriota... ¡Sarcasmo parece!²⁰⁷

Els descrivia com els traïdors del món, els que havien trencat els tractats i la pau establida i que no eren tan invencibles com creien:

Ellos, los espías por antonomasia, los que han traicionado a todos los países, a las amistades, a la diplomacia, a los tratados, a los compromisos, a cuanto hay que burlar, se quejan de que dos hombres dignos, heroicos, valientes, procuren rescatar a su patria cautiva.

¡Qué mal lo están haciendo! Poco a poco pierden sus prestigios uno a uno. No son invencibles, ni infalibles, ni mantenedores de la serenidad científica y mucho menos, amadores del arte.²⁰⁸

Bèlgica va ser la primera víctima d'Alemanya durant la guerra i la totalitat del seu territori va ser ocupat per les tropes germàniques, circumstància que va fer que aquesta nació estigués sempre al pensament de *Violeta* com a defensora de la causa dels aliats. Aquestes paraules les escrivia la periodista el febrer de 1915 en referència al país neutral:

El atropello verificado por Alemania contra Bélgica es una demostración de la inseguridad en que vivimos. Es prueba patente de la escasa valía que tienen tratados y pactos cuando una nación débil pretende hacer frente, apoyándose en la ley, a otra poderosa y avallasadora.²⁰⁹

²⁰⁶ Violeta. (1916, març 17). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁰⁷ Violeta, (1915, gener 07). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁰⁸ Violeta. (1915, gener 16). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁰⁹ Violeta. (1915, febrer 13). De la Guerra. *El País*, p.1.

I, encara que, en paraules seves, era titllada d'enemiga sistemàtica de la religió, es posava del costat i defensava incansablement Bèlgica, que vivia uns moments molt difícils a causa de l'ocupació alemanya.

Nosotros los tachados de impíos, los motejados calumniosamente y presentados como elementos perniciosos, defenderíamos a costa de nuestra sangre la causa de Bélgica católica contra Alemania protestante, porque siendo esta, ideológicamente más compatible con nuestra orientación mental, entendemos que en estos momentos no hace honor al nombre conquistado como pensadora y del cual se ha servido para preparar arteramente una horrible situación al mundo.²¹⁰

Malauradament, un mes després, al març, la periodista lamentava la destrucció de Bèlgica perpetrada per Alemanya:

Bélgica ha sido destruida en castigo a su honradez. Alemania promovió la guerra, considerándose capaz de aplastar a Europa. Los que luchan por reconstruir Bélgica, y por eliminar, de una vez por siempre, el factor fuerza en la vida internacional, tienen la razón. Esto es lo evidente.²¹¹

Per tant, un cop fet la present anàlisi és impossible negar la clara animadversió d'Álvarez Pool contra Alemanya i, en essència, contra els germanòfils, que "se relamen por anticipado".²¹² Davant aquesta reacció, la periodista va voler enviar-los un missatge perquè no cantessin victòria abans de temps.

No saboreen antes de tiempo el éxito; faltan muchas cartas por jugar en la baraja y hasta el fin nadie es dichoso. Pero cuanto más se piensa, más absurda se encuentra la simpatía extemporánea de que hacen alarde los elementos agermanados.²¹³

A més, va detallar i assenyalar les conseqüències que li va ocasionar a Alemanya iniciar la guerra, perquè, a parer seu, no va aconseguir res.

Alemania ha perdido sus colonias; muchos de sus mercados; ha ganado infinitos odios; su prestigio como nación pensadora ha desaparecido. ¿Qué ha conseguido con la guerra?

²¹⁰ Violeta. (1915, febrer 17). De la Guerra. *El País*, p.1.

²¹¹ Violeta. (1915, març 05). De la Guerra. *El País*, p.1.

²¹² Violeta. (1915, agost 23). De la Guerra. *El País*, p.1.

²¹³ Bis.

Deshacerse de unos cuantos millares de ciudadanos que sin duda le estorbaban, y gastar un montón de millones en mandarlos al otro mundo. Alemania no podrá hacerse por el terror dueña de Europa.²¹⁴

CRÍTICA A LA NEUTRALITAT ESPANYOLA

És un fet que Álvarez Pool va criticar fermament el posicionament neutral d'Espanya. Ben és cert, que només va parlar-ne directament a 8 de 47 articles, però les vegades que hi va escriure sobre el tema, ho va fer contundentment, deixant clar la seva opinió.

Considerava que Espanya es trobava en una situació compromesa i manifestament perillosa per la seva posició, des que, el 7 d'agost de 1914, el govern d'Eduardo Dato va declarar Espanya com a país neutral al conflicte. Per això mateix, dos mesos després de la declaració, l'octubre de 1914, *Violeta* explicava que la neutralitat no seria una opció econòmicament bona i que implicaria esgotament.

Con motivo de la neutralidad adoptada en el conflicto europeo, salen a la publicidad pobrezas, miserias, imposibilidades. En este saldo de cuentas hay un enorme déficit.

Y son tan cándidas (o fingen serlo) algunas personas, que suponen cosas verdaderamente extraordinarias y absurdas; que la neutralidad va a ser una especie de cuerno de la abundancia vertido pródigamente sobre nuestro país, que alcanzará los dones maravillosos de la nación o naciones vencedoras a causa de su forzada pasividad.

Convendrá deshacer con un soplo de razón ese castillo de naipes. Si la neutralidad fuese verdaderamente voluntaria, si España contase con medios para ser en un momento dado capaz de inclinar de un lado o de otro la lanza, si de su quietud y sosiego dependiese el equilibrio de los luchadores, entonces sí, esa neutralidad le valdría acaso grandes utilidades.

Tal como es la situación, esa neutralidad que implica agotamiento, insuficiencia, no será pagada con ventajas, aún en el caso de que realmente y por azar, fuese de gran provecho para alguno de los litigantes.²¹⁵

²¹⁴ Violeta. (1915, agost 23). De la Guerra. *El País*, p.1.

²¹⁵ Violeta. (1914, octubre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

Així, volia fer reflexionar als lectors que, al novembre, tres mesos després de l'inici de la guerra, tot i la neutralitat, a Espanya no s'havia aprofitat per fer res, "en este tiempo, nada notable, ni siquiera estimable, se ha hecho en España para obtener la pequeña aparte de bien que de todo mal se deriva".²¹⁶ D'aquesta manera, augurava que s'accentuaria la decadència del país quan la pau es consolidés, i no ho deia sense fonamentar, "hay motivos claros, lógicos para tales afirmaciones, que se basan en la observación y el cálculo".²¹⁷

Per un costat, França sortiria enfortida de la guerra, i per un altre, Alemanya reconeixeria i s'adonaria del mal que havia ocasionat i, les nacions, aleshores enemigues, anirien de la mà per empreses raonables. Però, entre tant, Espanya viuria un altre destí, es despoblaria a causa de l'emigració,

pues como ya está suficientemente probado que los españoles son útiles cuando se hallan bien dirigidos y acondicionados, de este país, donde escasea el trabajo, el dinero y las iniciativas, huirán cuantos puedan prestar cooperación, cuantos sean capaces y aptos para reconstituir y dar nuevo impulso a lo que destruyó, agotó y esterilizó la guerra.²¹⁸

I no seria capaç d'obtenir beneficis, una circumstància causada pel poc temperament i per la poca capacitat de fer accions, segons deia *Violeta*.

La neutralidad no será por su sola virtud medicina curativa. Antes obtendrán empréstitos, ventajas comerciales, beneficios de todo género, las naciones hoy desgarradas, que nosotros. El que tiene temperamento y es capaz de hacer algo, inspira confianza. Nosotros... somos nosotros...²¹⁹

El que era evident per la periodista era que de poc servia el silenci, era un moment en què les nacions i la societat s'havien de posicionar i prendre partit, i la postura que va agafar Espanya no va ser l'adequada per a Álvarez Pool:

Imponer silencio, un silencio teatral y afectado, sobre no ser posible, es peligroso; pues decretar como panacea la insensibilidad, la inhibición en cosa de tanta monta, es exponerse a dar espectáculo mucho más vergonzoso que el apasionamiento por unos u otros de los beligerantes. Todo menos caer en

²¹⁶ Violeta. (1914, novembre 18). De la Guerra. *El País*, p.1.

²¹⁷ Bis.

²¹⁸ Bis.

²¹⁹ Bis.

el «no importa», tan característico en España, y que si en tiempos remotos significó intrepidez, audacia, siendo como gentil afrón de una cimera, hoy es marasmo, parálisis, decrepitud, que es necesario combatir y evitar.²²⁰

D'altra banda, les atrocitats dels alemanys, davant la impassibilitat i la indiferència dels neutrals, va ser un aspecte que va criticar la periodista el desembre de 1914. Encara que, a l'apartat de la importància dels mitjans es reprendrà aquest fragment, ja que, aquests actes abominables els quals es referia *Violeta* podrien ser propaganda.

Los que han llevado su neutralidad hasta el punto de encontrar razonable que se fusilen ancianos, mujeres, niños, que se mancille la virginidad y el pudor, que se lleve a cabo el total aniquilamiento de una nación, ¿qué son, ¿qué representan, ¿qué significan, para considerarse votos de calidad en el momento ansiado de la paz anhelada?²²¹

²²⁰ Violeta. (1915, juliol 22). De la Guerra. *El País*, p.1.

²²¹ Violeta. (1914, desembre 11). De la Guerra. *El País*, p.1.

TRACTAMENT DELS PERSONATGES

POBLACIÓ CIVIL

La població civil és la tipologia que més pes va tenir a la secció dins de la categoria sobre el tractament dels personatges. Les idees lliurepensadores de *Violeta*, davant d'un fet de gran magnitud, van fer que prevalgués la importància de tenir una població segura i de preocupar-se pel seu estat. Van ser 12 de les 27 peces periodístiques les que parlaven sobre la situació del poble en la guerra.

Els nens eren un tema delicat per a la periodista. El dolor que es reflectia a les seves paraules a l'hora d'informar sobre els últims esdeveniments en relació amb els infants era molt evident. Encara que, tal com es desenvoluparà a l'apartat de context mediàtic, no totes les atrocitats dels alemanys van existir com a tal, sinó que van ser una estratègia propagandística.

El recuerdo de esos quince niños asesinados por las bombas alemanas en una ciudad de la costa inglesa vino al punto a ensombrecer el azul de ilusión en el cual aparecían envueltos los niños felices que salían del bazar.

¡Pobres ángeles! ¡Iban buscando cultura y la cultura los mató! La ciencia maldita, odiada, execrable y abominable que envía a los niños metralla y proyectiles en lugar de amables dádivas.²²²

Tres mesos després, el febrer de 1915, va tornar a mencionar les penúries que patien els nens, que estaven "muriendo de hambre"²²³, però a més, també va afegir l'estat en què es trobaven les dones, que estaven "sucumbiendo al peso de la desesperación"²²⁴ i, al de les persones grans que,

maldiciendo la vejez que tan horrendos espectáculos permíteles presenciar, la sangre y el llanto empapando la tierra, los cadáveres despidiendo gérmenes preparadores de un mero azote, ¿no bastan a mover los corazones?²²⁵

Veritablement, *Violeta* admirava la fortalesa i la valentia d'aquells pobles que van haver de reaccionar davant els horrors de la guerra que es van trobar:

²²² Violeta. (1914, desembre 23). De la Guerra. *El País*, p.1.

²²³ Violeta. (1915, febrer 28). De la Guerra. *El País*, p.1.

²²⁴ Bis.

²²⁵ Bis.

Esa debilidad aparente ha servido para realzar el heroísmo, la valentía, el mérito de esos pueblos, que cuando ha llegado el caso, convencidos de que la fuerza es hoy la soberana del mundo, han sabido improvisar armas, defensas, planes admirables, resistir como leones, morir con el más alto valor y suprema serenidad.²²⁶

De fet, Bèlgica i Sèrbia eren dos pobles que portava al pensament, per tot el que els hi estava succeint. Per un costat, Bèlgica, tot i ser territori neutral, va patir l'ocupació alemanya i nombroses barbàries. El desembre de 1914, la periodista comentava la compassió que tenia pels ciutadans belgues,

Esos hombres batidos como fieras, acorralados en su propia patria, perseguidos cual alimañas en el suelo que les vio nacer, el que ellos cultivaron con su esfuerzo y cuidaron con amor, me inspiran una piedad tan grande, una compasión tan honda, como indignación la empresa de arruinar, devastar, asolar y destruir ese bello, tranquilo ejemplar país.²²⁷

I per l'altra banda, el gener de 1916, també parlava de Sèrbia, que va contemplar, sense poder fer molt, com era ocupada la seva terra per l'enemic, i que va haver d'exiliar-se. En total, dues nacions destrossades:

El martirio de Bélgica, de Serbia, el éxodo de millares de familias, la ruina de dos naciones admirables será para todo corazón sensible, para todo espíritu recto, un eterno motivo de abominación.²²⁸

Al cap i a la fi, el que reflexionava Álvarez Pool sobre la població civil és que es va veure molt afectada per les conseqüències directes del conflicte i que va haver d'aprendre molt, el que seria una inoblidable lliçó. El 1916, al seu últim article de la secció, també va pensar en el poble germànic, que considerava bo i que s'acabaria adonant del que havia perpetrat:

Cuando el pueblo alemán, no la casta militarista, el pueblo de verdad, que en todas partes es bueno y sencillo, vuelva de su error y analice su situación, cuando se percate totalmente del sacrificio tan inmenso como inútil ha hecho, ¿cuál será su conducta?²²⁹

²²⁶ Violeta. (1915, juliol 29). De la Guerra. *El País*, p.1.

²²⁷ Violeta. (1914, desembre 08). De la Guerra. *El País*, p.1.

²²⁸ Violeta. (1916, gener 19). De la Guerra. *El País*, p.1.

²²⁹ Violeta. (1916, maig 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

CARACTERITZACIÓ DEL SOLDAT

Per darrere de la població civil, el paper dels soldats en la guerra va ser destacada als escrits. Amb una presència en 7 de 47 articles, la periodista retratava el soldat antiheroi, perquè no parlava de l'egoisme d'aquest, sinó que presentava un discurs alternatiu del soldat com a carn de canó, al qual se li havia de tenir respecte. Fins i tot, ja des del primer article, opinava que no s'havia de guardar rancor als soldats d'Àustria i Alemanya, perquè, al cap i a la fi, eren uns manats.

Compadecemos a los infelices soldados austriacos y alemanes. Lágrimas del corazón nos arranca el relato de sus vicisitudes, y por ellas execramos más y más a los que osadamente llevaron a millones de hombres por caminos de sacrificio y dolor, a morir tan cruel y fieramente. El luto por esos infelices será mundial; ningún rencor puede alcanzar a los miembros obligados a ejecutar lo que ordena la cabeza. Solo esta es la culpable, la responsable, a la que imputan delitos de lesa humanidad.²³⁰

Sobre una proposta que es va fer per enviar presents als soldats que estaven a la guerra, *Violeta* va considerar que es fes, perquè com ja va comentar, eren només persones sota les ordres d'unes directrius estrictes.

Se habla de mandar regalos con motivo de las próximas pascuas a los soldados que guerrean. Bien que se obsequie y se auxilie a esas infelices víctimas todos ellos de la inteligencia obtusa y el temperamento bélico de dos hombres.²³¹

Sens dubte, a l'anàlisi s'ha pogut evidenciar la clara admiració de la periodista pels soldats, que creia que no se'ls havia de prejudicar, perquè "el soldado que parece más insignificante puede realizar en determinadas circunstancias, actos trascendentales".²³² Uns soldats que no només eren guerrers, sinó que, abans de tot, eren persones, tenien sentiments i patien, encara que tenien una clara missió.

Y con todo ello, los soldados no piden paz ni descanso, ¡ni vivir siquiera!, sino restablecer el orden moral del mundo, turbado por el último esfuerzo de un

²³⁰ Violeta. (1914, setembre 17). De la Guerra. *El País*, p.1.

²³¹ Violeta. (1914, novembre 23). De la Guerra. *El País*, p.3.

²³² Violeta. (1915, febrer 07). De la Guerra. *El País*, p.3.

pasado bárbaro, que, levantando su losa sepulcral, pretende encadenar de nuevo al hombre al terrible grillete de la fuerza bruta.²³³

PRESÈNCIA FEMENINA

El resultat sobre la investigació de la presència femenina ha estat molt interessant perquè, tot i que, Álvarez Pool va ser una periodista que va lluitar incansablement en defensa dels drets de la dona, la qüestió femenina va tenir un menor pes a *De la Guerra* que altres protagonistes com van ser els soldats o la població civil. Aquest fet és deu a què *Violeta*, encara que defensa sempre les dones, era lliurepensadora. Per tant, tenia un pensament superior d'aconseguir la pau per a un nou món d'homes i dones, d'establir la fraternitat universal per a tothom.

Tot i això, als 5 articles en què va esmentar la presència de les dones, fora de la població civil, ho va tractar en diferents aspectes, des del paper de les mares fins a dones il·lustres que van marcar aquells període. Tot i això, lògicament, com a mare de dos fills, es va posar a la pell d'aquelles que esperaven amb neguit que cridessin els seus fills per anar a la guerra:

Las madres viven en perpetuo sobresalto, pensando que de un momento a otro puede este creciente torbellino de discordia reclamar nuevos luchadores...²³⁴

L'inici de la guerra va ser molt intens, nombroses batalles, gran quantitat de morts, molta desesperació... Una realitat que va plasmar Álvarez Pool als seus escrits. En aquesta ocasió, amb un sentiment d'impotència, parlava sobre els trens plens de nois joves que partien gairebé cap a la mort. Una circumstància que no entenia com les mares permetien que es perpetrés, fet que va ocasionar que es queixés:

Todo naufraga en esta tempestad aborrecible y maldita, hasta el amor materno. ¿Cómo las madres consienten que así asesinen a sus hijos? ¡No hay una protesta, no enloquece de pena ya nadie... ni las madres!²³⁵

Van ser els primers moments d'incertesa i de sorpresa inicial, en què va ser normal que les mares no reaccionessin de la forma apropiada, aspecte que va entendre la

²³³ Violeta. (1915, desembre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

²³⁴ Violeta. (1914, setembre 26). De la Guerra. *El País*, p.3.

²³⁵ Violeta. (1914, novembre 15). De la Guerra. *El País*, p.1.

periodista. El febrer de 1916, tornava a assenyalar el dolor de les mares pels fills perduts a la guerra, aquelles,

a quien la voracidad satánica ha dejado sin hijos van, cual nuevas dolorosas, a llorar al pie de los sepulcros, pidiendo el castigo de los verdugos... ²³⁶

Violeta com s'ha fet evident, era completament pacifista i gairebé sempre demanava que s'imposés la pau. Aquesta vegada, creia que eren les dones les que haurien de fer tal empresa i, per això, les apel·lava per restablir l'anhelada calma que es mereixia la societat.

Mujeres del mundo entero, mujeres españolas: ¡imponed la paz antes de que la guerra destruya Europa y nos convierta en criminales a todos!²³⁷

Un altre aspecte que no va voler deixar de banda la periodista va ser el de donar a conèixer, el gener de 1915, quatre dones que van prendre una postura activa durant la guerra. D'aquesta manera, tancava el debat que hi havia a la societat sobre la poca significació i la poca influència de la dona en l'avenir. La guerra, segons *Violeta* va evidenciar "cómo la mujer pierde su característica indecisión y apocamiento para tomar parte activa en los sucesos con marcada personalidad".²³⁸ Les il·lustres dones van ser:

Rosa Luxemburgo, presa y condenada por delitos de imprenta, es un alto ejemplo de inteligencia, firmeza y buen sentido; pues mientras sus religionarios se extravían en caminos de bárbaro imperialismo, ella sabe huir del "veneno patriótico" que se gestiona y conduce a la violencia de los que nacieron como agrupación política, para combatirla y exterminarla.

Clara Zelkin, escritora de gran mérito, habla con una gran lógica que para sí quisieran muchos generales kaiseristas, del carácter pavoroso que admire, merced a la guerra, el problema de las subsistencias en Alemania.

Lady Churchill, esposa del ministro de Marina inglesa, tomó parte en un mitin para inclinar los ánimos a la lucha por la patria amenazada gravemente, y la célebre y halagada artista Delna corre a la línea de fuego para prestar los

²³⁶ Violeta. (1916, febrer 28). De la Guerra. *El País*, p.1.

²³⁷ Violeta. (1915, febrer 28). De la Guerra. *El País*, p.1.

²³⁸ Violeta. (1915, gener 16). De la Guerra. *El País*, p.1.

dulces auxilios de la caridad, muriendo antes de realizar su intento, destrozada por la explosión de una "shrapnels".²³⁹

Per tant, amb aquest exemple il·lustratiu, Álvarez Pool va reivindicar la comesa de totes aquestes dones i no va voler acceptar que mai més les infravalloessin.

Esas cuatro mujeres son todo un símbolo. Espíritu político, económico, patriótico, protector. Cabeza y corazón, discurso y sensibilidad. Nadie será osado a zaherir, menospreciar, empequeñecer y negar la valía de esas cuatro noblíssimas mujeres.²⁴⁰

CARACTERITZACIÓ DELS LÍDERS POLÍTICS

Els governants, els responsables dels països i els poderosos també han estat personatges que han aparegut a les reflexions de *Violeta*, concretament a 5 dels 47 articles. Encara que, la seva presència va ser benvinguda amb paraules poc simpàtiques perquè, segons la periodista, aquests haurien d'estar a l'altura del problema i no causar-ne més.

L'absolutisme, segons ella, havia provocat uns danys que van romandre a la guerra i que, a conseqüència d'aquesta, la població era submissa. Un poder que va treure la capacitat de reacció del poble.

Los daños inmensos del absolutismo más o menos velado aparecen con claridad meridiana en esta guerra, que nos presenta todo un pueblo aceptando, para su mal, la servitud impuesta, disfrazada con bélico oropel. Esa sugestión, ejercida constantemente por los preconizadores de la fuera, ese veneno administrado de continuo, contra el cual no podía defenderse un pueblo amurallado en su militarismo, tenía a la larga que dar los funestos resultados que a todos, más o menos directamente, afectan.²⁴¹

S'ha pogut observar com Álvarez Pool el 1915 va demanar i intentar interpel·lar als governs la necessitat que aquests es possessin a treballar conjuntament, perquè, d'aquesta manera, es podria aconseguir tenir una societat pacífica i amb nous reptes.

²³⁹ Violeta. (1915, gener 16). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁴⁰ Bis.

²⁴¹ Violeta. (1914, setembre 17). De la Guerra. *El País*, p.1.

Queremos una acción común de los Gobiernos para mantener la paz saludable y moral, fuente de riqueza y bienestar. Necesitamos que en adelante se coordinen las aspiraciones recíprocas, en sentido de una alta jurisprudencia que conduzca la sociedad a nuevas y más dichosas etapas.²⁴²

El maig de 1916, fins i tot, va tenir paraules per comentar l'estat de l'emperador alemany i rei de Prússia, Guillem II, que, segons *Violeta* tenia els dies comptats al poder. De fet, dos anys després de publicar aquest article, es va veure obligat a abdicar i a viure exiliat fins a la seva mort.

Se tambalea el poder (que parecía indestructible) del altivo Guillermo II. Su orgullo llevóle a soñar con poderíos insuperables, y la realidad se acerca rápidamente al soberano ambicioso, para despertarle de su delirio insano, y hacerle comprender que quien siembra vientos, recoge tempestades.²⁴³

Però, també va fer una denúncia dels vicis dels alemanys, que, refugiats i amagats sota la “salvaguardia de algunos gloriosos nombres de pensadores y artistas esclarecidos”²⁴⁴ cometien actes desmesurats, emparats pel poder del país:

¿Quién sabía de esos violadores de niñas, de esos crueles e implacables asaltantes que nada piadoso ni delicado alientan en su corazón? ¿Quién sospechaba, que fuera de la soldadesca, grosera y bruta por la misma esclavitud en que vive, pudiese haber caballeros que dejasen como huellas de su paso una estela de barbarie, desenfreno y borrachera asqueante y degradante?²⁴⁵

El que no sabia Álvarez Pool i del que no era conscient és que, actes abominables com aquests, no eren del tot certs.

²⁴² Violeta. (1915, març 05). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁴³ Violeta. (1916, maig 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁴⁴ Violeta. (1914, desembre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁴⁵ Bis.

CONTEXT MEDIÀTIC

IMPORTÀNCIA DELS MITJANS

El present treball té una perspectiva teòrica de la història de la comunicació, per tant, era necessari observar quin era el missatge que donava *Violeta* sobre els mitjans durant el transcurs del conflicte. De fet, van ser 8 els articles als quals va mencionar aspectes relacionats amb els mitjans de comunicació de l'època. La Primera Guerra Mundial va suscitar un interès noticable arreu del món i, a Espanya, Álvarez Pool va posar de manifest aquesta qüestió ja des del primer article que va publicar a *De la Guerra*, el 17 d'agost de 1914, vint dies després de l'esclat bèl·lic.

No podemos pensar en otra cosa. Nos sigue con fijeza obsesionante el fantasma pavoroso de la guerra. Devoramos periódicos y su lectura no mitiga el ansia de nuestro afán, ni calma nuestro anhelo de noticia. ¡Qué transformación tan ruda han sufrido nuestras ideas! ¡Qué bárbara mutación en el cuadro de nuestras admiraciones!²⁴⁶

L'augment en el consum de diaris i de publicacions per tal d'informar-se del que estava succeint era un fet patent, fins i tot, les tirades d'alguns rotatius van veure crescut el seu nombre d'exemplars. És exemple *El Liberal*, que va augmentar de 30.973 exemplars al juliol de l'any 1914 a passar a tenir 40.046 al setembre.²⁴⁷ Això constata un clar interès inicial per conèixer sobre el conflicte, però, posteriorment hi va haver una crisi social que va arribar a causa del desmesurat creixement econòmic, i, la crisi política, que va comportar revoltes i manifestacions obreres, anomenada Trienio Bolchevique, entre 1918 a 1920/21. Langa (2014, 37) va justificar d'aquesta manera que,

determina la falta de interés por los acontecimientos internacionales en la prensa en la segunda parte del conflicto.²⁴⁸

²⁴⁶ Violeta. (1914, agost 17). De la Guerra. *El País*, p.3.

²⁴⁷ Langa Nuño, C. (2014). La guerra llega a Andalucía. La combatividad de la prensa andaluza. *AH, Andalucía en la historia*, 45, p.37 (julio-septiembre).

https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/31568/Pages%20from%20AH_45_completo.pdf?sequence=1&isAllowed=y

²⁴⁸ Bis.

Això fa comprendre per què Álvarez Pool va publicar per última vegada a la secció el 30 de maig de 1916, ja que, Espanya estava començant a viure crisis a la seva societat que la van fer perdre l'interès en l'exterior.

De fet, al novembre del 1914, just quatre mesos després d'esclatar la guerra, *Violeta* va llançar la següent tesi: "Ya no esperamos con avidez noticias. Un tedio miedoso, una pereza de saber horrores sucede al ansia anterior...²⁴⁹." Aquesta també va acabar esdevenint una de les causes del desinterès, la gent estava cansada de llegir sobre actes abominables.

Encara que s'ha de reconèixer que, tot i que *Violeta* no va cobrir tota la guerra, sí que va ser un treball que es va fer de forma incansable des del diari en què treballava, *El País*. Tal com recullen Fuentes y Fernández (1994, 194), *El País* es va mostrar davant el conflicte com a una publicació aliadòfila:

De esta importante anexión económica se beneficiaron casi todas las publicaciones españolas de todas las tendencias. Entre las cuales imperó con pocas excepciones la misma afinidad ideológica que entre las fuerzas políticas y sociales. Los principales diarios liberales, Heraldo, El País y El Liberal defendían con ahínco la causa aliada. En tanto, que los más reaccionarios como ABC, la *Correspondencia Militar*, *El Debate*, y la prensa católica y maurista en general se alineaban con las potencias centrales, aunque con distinto talante y énfasis.²⁵⁰

En profunditzar a les seves pàgines, això es fa evident, perquè gairebé sempre, per no dir sempre, el tema de la guerra va en portada. Dos dies després de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, el diari va fer una crida a la pau al seu article:

Ante el brutal conflicto europeo, afirmamos una vez más nuestra fe en la paz internacional, en el régimen del pacifismo sustituyendo al régimen guerrero.²⁵¹

També, va tenir diverses seccions en què va anar informar sobre la situació bèl·lica al voltant dels 4 anys de guerra, com "Alrededor de la Guerra", "Sobre la Guerra" o "De la Guerra", en la qual escrivia *Violeta*.

²⁴⁹ Violeta. (1914, novembre 15). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁵⁰ Fernández, J. i Fuentes, J.F. (1997). *Historia del periodismo español: prensa, política y opinión pública en la España contemporánea*. Síntesis.

²⁵¹ El País. (1914, juliol 30). La República es la Paz. *El País*, p.1.

ALREDEDOR DE LA GUERRA

La batalla comenzada por Foch contra la cuña alemana del Marne se entrelaza con nuevas maniobras aliadas contra el flanco derecho germano de la cuña del Somme. Sobre el

Retall de l'article de *Alrededor de la Guerra*, a *El País*, l'11/08/1918, p.1.

Fins i tot, quan es va signar el armistici i, per tant, es va donar per finalitzada la guerra, *El País* va titular el 12 de novembre de 1918 dient "¡Vivan los aliados! Ante su crimen, Alemania se humilla! Ya hay paz, guerra a la guerra".

EL PAIS
Diario republicano
Fundador: D. Antonio Cañas y Muñoz
Martes 12 de noviembre de 1918

¡VIVAN LOS ALIADOS!
Ante su crimen, Alemania se humilla

YA HAY PAZ
Guerra a la guerra

Los concejales republicanos y la actualidad política
Importantes acuerdos

MAS REPUBLICAS
Sajonia, Baden y Wurtemberg, en Republica

Madrid. En una hora. Unos pesos.—Provincia: Trimestre, CINCO pesetas.—Portugal: Trimestre, SEIS.—País, comprendido en la Unión Postal: Trimestre, DIEZ pesetas.—Europa: Trimestre, UN peso, SESENTA céntimos.
Número suelto, 5 céntimos.—25 ejemplares, 75 céntimos.
TARIFA DE PUBLICIDAD.—Cuarto, 0.30 línea.—Octavo, 1.50 línea.—Noticias, 5 pesetas.—Noticias sueltas a pedido línea.—Quinto y continuación a precios convencionales.
Expensas de distribución, sueltas y en paquete, según tarifa. Con arreglo a la Ley del Timbre, cada suceso cobrará 0.03 céntimo de impuesto (Ley de 11 de Octubre de 1902).
TELEFONO 697 8, MADERA, 8 TELEFONO 697

Ater. El 12 de noviembre del cuarto año de guerra, se suspendieron las hostilidades en Occidente, negociadas por la orgullosa Alemania las duras condiciones del armisticio. Era inevitable, fatal, esta aspiración, contra la que aun opinaban ciertos roussetran-tes germanistas. Ante tan alta hora en marzo de aquel año glorioso un movimiento incandescente popular, fué el único vencedor por Narvaez; a los diez meses, en el de mayo, un pro-nunciamento del regimiento de Es-paña, disolvió el frente de vida europ-nea. También fué vencido. Narvaez, que

LA MINORIA REPUBLICANA DEL AYUNTAMIENTO DE MADRID, REUNIDA EN LAS CASAS CONSISTORIALES EL DIA 11 DE NOVIEMBRE DE 1918, ACORDO POR UNANIMIDAD PONERSE A LAS ORDENES DE LA MINORIA REPUBLICANA DEL CONGRESO PARA COLABORAR, CUMPLIENDO LAS ORDENES DE LA LEY, EN LA EMERGENCIA QUE SE LA CONFINA EN LA CAMARA, QUE LOS REPRESENTANTES DEL PAIS VAN A EMPUNDEAR, Y QUE SOLO PUEDE TERMINAR CON LA RESTAURACION DE LA REPUBLICA.

partidos dominados para los ideales rep-ublicanos se apresuran a recoger sus insignias de libertad, a España ca republicana.

Retall de la portada del 12 de novembre de 1918, *El País*.

Recapitulant sobre l'anàlisi, la periodista també va escriure sobre el paper que estaven representant els diaris catòlics. Álvarez Pool era lliurepensadora i, per tant, era totalment contrària al catolicisme, per això mateix, la funció que van assumir aquestes publicacions durant l'esdeveniment bèl·lic, segons creia ella, era contrària als ideals que perseguien. Comentava la periodista que els catòlics no reaccionaven davant dels atacs dels alemanys als temples, circumstància que, personalment a *Violeta* li feia mal, encara ser considerada impia.

Y, sin embargo, los periódicos que representan la opinión católica simpatizan con los hasta ahora odiados disidentes. [...] pero ahora, por un incomprensible criterio, consideran muy justo y natural que los germanos acaben a cañonazos

con los más hermosos templos católicos, con ciudades creyentes y sumisas a la Iglesia fundada por Pedro, el pescador de Tiberiades.

Y nosotros, los impíos, sentimos íntimo dolor por la destrucción de esos grandiosos monumentos, que, aparte de su valor estético, tienen en la Historia de la Ética y la civilización importantísimo papel.²⁵²

No va deixar de comentar tampoc el tema de la propaganda germanòfila, la qual considerava “obstinada”²⁵³,

que por todos los medios y en todos los lugares llevan a cabo los admiradores y partidarios del imperialismo teutón, pone de manifiesto que, realmente, hay no escasa afinidad entre el carácter germano y el de algunos españoles, que serán muy católicos, pero no practican la sinceridad recomendada por Cristo.²⁵⁴

La propaganda va ser un aspecte molt important en aquell moment, perquè va provocar desinformació al ser un fenomen de manipulació. En paraules de la Doctora en Comunicació, Ester Boquera (2015, 35), la propaganda es:

En la nostra història recent, el terme ha estat vinculat a alguns fets atroços relacionats amb règims totalitaris i per tant, es pot entendre que la propaganda es percebi com un fenomen negatiu i s'associa a la manipulació sense tenir en compte la seva vessant comunicativa. En aquest sentit, segurament la percepció d'aquest fenomen seria més positiva si parléssim de comunicació política o publicitat institucional en comptes de propaganda.²⁵⁵

I, segons el catedràtic, Alejandro Pizarroso (2005), la propaganda, dins del terreny de la comunicació social,

consiste en un proceso de diseminación de ideas a través de múltiples canales con la finalidad de promover en el grupo al que se dirige los objetivos del emisor no necesariamente favorables al receptor; implica, pues, un proceso de información y un proceso de persuasión. Y podemos glosarla del siguiente modo: control del flujo de la información, dirección de la opinión pública y

²⁵² Violeta. (1914, setembre 22). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁵³ Violeta. (1916, gener 19). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁵⁴ Bis.

²⁵⁵ Boquera, E. (2015). *La batalla de la persuasió durant la Guerra Civil, Comissariat de Propaganda* (Tesi Doctoral, Universitat Ramon Llull). <https://www.tesisenred.net/handle/10803/300589>

manipulación (no necesariamente negativa) de conductas y, sobre todo, de modelos de conducta.²⁵⁶

De fet, en la perspectiva de la història de la comunicació, el que *Violeta* no sabia era sobre el naixement de la propaganda científica. L'investigador d'història de la comunicació, Jesús Timoteo Álvarez va escriure sobre l'origen d'aquesta tècnica informativa.

A principios de agosto de 1914 estalla en Europa una guerra que, en la evolución informativa, va a suponer una importante novedad: el nacimiento y organización desde el estado de fórmulas programadas (preparadas y aplicadas) con cálculo de información, denominadas por ello «propaganda científica». Será un estrato nuevo en el desarrollo informativo que quedará establecido como propio del siglo XX y como tal se desarrollará (TIMOTEO, 1983). p.130²⁵⁷

També va parlar sobre la importància que hi va tenir en el conflicte i com es va adonar la gent al temps que havien estat manipulades:

Aunque poco conocidas por los coetáneos y olvidadas por los tratadistas, la información y la propaganda tuvieron tal importancia que decidieron, en buena medida, el resultado de la guerra. Tras el armisticio, las gentes descubrieron que la mayoría de sus creencias, la mayoría de los fenómenos que habían justificado sus filias y sus fobias hasta su convencida participación en las angustias de aquellos años, habían sido manufacturados e inventados (THOMAS, 1928)" p.131²⁵⁸

D'aquesta manera, quan neix la propaganda científica, es comença a parlar de les atrocitats dels alemanys i, de fet, *Violeta* no ho sabia mentre escrivia, però va participar de forma inconscient a fer més gran el relat. Exemples sobre que assassinaven a nens o a dones, després, es va veure que moltes d'aquestes atrocitats no les havien comès. En aquest article, analitzat anteriorment, del desembre de 1914, en què parla sobre que els alemanys són violadors de nenes:

²⁵⁶ Pizarroso Quintero, A. (2005). La Guerra Civil española, un hito en la historia de la propaganda. 2, 7. El Argonauta español. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1252685>

²⁵⁷ Timoteo, J. (1988) *Historia y modelos de la comunicación en el siglo XX*. Círculo de Lectores.

²⁵⁸ Bis.

¿Quién sabía de esos violadores de niñas, de esos crueles e implacables asaltantes que nada piadoso ni delicado alientan en su corazón? ¿Quién sospechaba, que fuera de la soldadesca, grosera y bruta por la misma esclavitud en que vive, pudiese haber caballeros que dejasen como huellas de su paso una estela de barbarie, desenfreno y borrachera asqueante y degradante?²⁵⁹

O sobre afusellaments a nens, dones i persones grans, també de desembre de 1914:

Los que han llevado su neutralidad hasta el punto de encontrar razonable que se fusilen ancianos, mujeres, niños, que se mancille la virginidad y el pudor, que se lleve a cabo el total aniquilamiento de una nación, ¿qué son, ¿qué representan, ¿qué significan, para considerarse votos de calidad en el momento ansiado de la paz anhelada?²⁶⁰

El que és evident i ara mateix se sap és que Álvarez Pool desconeixia aquest sistema de manipulació, per tant, va arribar a creure reals aquells suposats actes terrorífics.

D'altra banda, s'ha observat a l'anàlisi que la periodista va fer esment en un dels articles a l'escriptor naturalista, Émile Zola, i el seu *Jo acuso*, considerat un dels articles fonamentals de la història del periodisme occidental. Aquesta peça va ser un al·legat a favor del capità Alfred Dreyfus, que havia estat condemnat per un error judicial, per alta traïció a l'exèrcit francès el 1894. En format de carta oberta al president de França, Félix Faure, va ser publicada el 13 de gener de 1898 al diari *L'Aurore* en portada. Les reaccions a la veritat exposada en l'escrit no es van fer esperar, i és que Zola va ser condemnat a un any de presó. A més, que posés en dubte al poder judicial, a l'Estat o als mitjans de comunicació, va significar el naixement de l'intel·lectual compromès amb la societat.²⁶¹

Per això mateix, Álvarez Pool, el 1916, feia referència al fet que no es podia seguir mantenint el discurs fals que França era una nació decadent, perquè,

Valor, intrepidez, serenidad, firmeza, todo eso han demostrado hasta la saciedad, los hijos de la revolución, los mantenedores del «Yo acuso», lanzado

²⁵⁹ Violeta. (1914, desembre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁶⁰ Violeta. (1914, desembre 11). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁶¹ Zola, E. (2003). *Yo Acuso*. Biblioteca Virtual Universal. <https://biblioteca.org.ar/libros/656599.pdf>

por el gran Zola en defensa, no de un hombre, ni siquiera de una raza perseguida, sino de algo inmanente: la Justicia.²⁶²

Aquest escrit demostra que, tot i fer gairebé vint anys que es va publicar, la influència i el que va representar aquell article tenia una gran importància, aspecte que ho va demostrar *Violeta* citant-lo.

També, cal destacar que hi ha dos articles que són diferents en qüestió d'estil, ja que, el contingut principal de les peces són cartes que una amiatat d'Álvarez Pool, el doctor Queraltó²⁶³, li va fer arribar per informar-la sobre com s'estava vivint la guerra en les seves visites a França. D'aquesta manera, és interessant explicar com la periodista mostrava una de les formes de comunicació que va utilitzar per a transmetre la informació als seus lectors.

En una de les cartes, el doctor l'informa dels soldats que es va trobar al viatge i de la impressió que li van fer:

No son soldados de cuota, ni maniquíes obcecados por autocracias; son la nación, el pueblo, toda una raza, levantada en armas contra la salvaje cometida... Son nuestros soldados, amiga mía; los soldados de la Revolución y el Derecho. ¡Nuestro corazón por ellos y por su victoria!²⁶⁴

Al segon article, el doctor, "el entusiasta catalán"²⁶⁵ li comunica que als últims dos mesos va estar viatjant per França quan tenia temps lliure a la consulta i va visitar Lió i París. Aquest últim, quan hi va haver l'última victòria de França i, de fet, allà el van rebre amics amb els quals va parlar sobre la premsa espanyola:

Hablamos de la Prensa adicta, de El País, de «El Diluvio», del gran Castrovido, de usted, mi buena amiga... Y todos me encargaron cariñosos plácemes para ustedes, y todos me reiteraron su absoluta confianza en la victoria"

L'estil d'ambdues peces és diferent de tots els analitzats a la secció *De la Guerra*, però són un mètode de forma d'informació sobre la guerra. Per tant, el que ha quedat de manifest en aquesta secció és que, encara que la periodista no va

²⁶² Violeta. (1916, abril 01). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁶³ Álvarez Pool pot estar fent referència a aquest doctor Queraltó, Jaume Queraltó i Ros, ja que quadra amb totes les característiques que assenyala, català, doctor, cognom Queraltó i francòfil.

<https://www.galeriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=JJG>

²⁶⁴ Violeta. (1915, agost 27). De la Guerra. *El País*, p.1.

²⁶⁵ Violeta. (1915, octubre 19). De la Guerra. *El País*, p.1.

escriure molts articles en què es mostrés la importància dels mitjans, als pocs als quals els va esmentar, es manifestava el poder de decisió que tenien amb els ciutadans. En un moment en què la informació era essencial per mantenir assabentada a la població del que estava passant, les estratègies de propaganda s'hi van integrar i passar inadvertides fins per a la mateixa *Violeta*.

CONCLUSIONS

El present treball és una primera aproximació a un personatge que es mereix moltes més recerques, i, que, a més, es pot abordar des de diferents perspectives temàtiques. Gràcies al seu ampli corpus d'articles, en específic, de 939 escrits des del 1904 al 1920 a *El País*, els àmbits que es poden analitzar són nombrosos. Des de la perspectiva només feminista, la de la lluita pels drets dels desfavorits, l'activisme, l'educació o contra el catolicisme són qüestions on es poden fer diverses investigacions amb un material de molta qualitat.

La seva incorporació a una secció específicament dedicada a les lectores femenines, *Carnet Femenino / Modas*, a *El País*, també és un aspecte molt interessant a estudiar. Una secció que tractava temes tan variats com la literatura, la ciència, l'art, la moda o consells d'higiene infantil per a les mares. Un espai en què es buscava donar resposta a les demandes que moltes dones reclamaven per mantenir-les informades dels seus progressos a l'esfera pública i allunyades dels estereotips.

Respecte al procés del treball, a l'inici, l'expectativa que es tenia sobre el nombre total d'articles de l'obra professional de Consuelo Álvarez Pool era de prop de 800. Però, el resultat després de gairebé dos mesos de recerca va ser un altre, i la quantitat final de peces periodístiques trobades va augmentar considerablement, situant-se en quasi mil articles a partir de l'inventari elaborat des de zero.

Els resultats obtinguts en les dues parts del treball han demostrat el fort compromís de la periodista en la defensa del proletariat, en els desfavorits, una ferma ideològica sobre l'emancipació de la dona i sobre la consecució de tots els seus drets, com el del divorci o el de sufragi. Els seus valors i la seva ideologia venien fonamentats des de la seva infantesa, ja que el seu pare va ser un gran referent per a ella. Des de ben petita li va inculcar la lluita per la importància de l'educació, la qual entenia com la base de totes les societats.

En definitiva, el que s'ha pogut observar amb el present treball és que l'objectiu d'Álvarez Pool era el d'establir a través de les seves paraules i accions un món millor a l'actualitat del seu moment i per a les persones que vindrien al futur. Especialment per a les dones i pels desfavorits. De fet, el pseudònim que va escollir

per escriure, *Violeta*, era un clar reflex de la seva lluita social, perquè la flor de la violeta es relaciona amb la humilitat.

El 1907, es va convertir en la quarta periodista espanyola en ser membre de la *Asociación de la Prensa de Madrid*. Un fet molt important per a l'època, perquè entrar era tenir el reconeixement públic i del gremi com a professional del periodisme. Aquest ofici per a *Violeta* era essencial per a la societat, perquè considerava que era un dels mitjans més eficaços per potenciar la cultura, encara que fos un ofici mal pagat. I, els periodistes eren una figura vital per a la ciutadania, gràcies a la seva important labor de mantenir-la informades.

El seu activisme és indiscutible. Va formar part de moltíssimes organitzacions per tal d'ajudar el màxim possible a les persones més vulnerables. Des de mítings defensant les dones i els desfavorits, passant per gires pels pobles per visibilitzar la seva situació, fins a la fundació de les seves pròpies associacions, com la de *Damas Rojas de Madrid*, una entitat que lluitava a favor de la defensa de la dona. El seu posicionament com a lliurepensadora, sempre hi va formar part de la seva lluita per assolir el progrés i la llibertat de tota la població.

D'altra banda, la temàtica principal que s'ha analitzat al treball ha estat el de la guerra, un dels temes que més va tractar Álvarez Pool al seu corpus. De fet, són 136 els articles els que va escriure a la seva trajectòria a *El País*. Durant la seva carrera professional hi van succeir uns quants conflictes bèl·lics, sobre els quals va aportar el seu punt de vista. En aquests escrits, el seu complet rebuig al plet era molt evident, era absolutament pacifista, i va voler reconèixer el paper de les dones, i de les mares, en moments tan difícils com la Guerra del Rif. A través de les seves paraules, *Violeta* va explicar un aspecte en què se centrava poc la premsa, en com les dones havien d'assumir el rol de ser el puntal de tota la família, les que havien de portar endavant tota la càrrega de la llar i les que vivien en constant desesperació i angúnia, sense saber si perdrien els seus fills i marits. I, és que la periodista creia que la figura de la mare era la més fidel a la realitat de la guerra.

Però, el conflicte que sense dubtes la va afectar més va ser el de la Primera Guerra Mundial. En el transcurs d'aquest esdeveniment va tenir una secció que era gairebé d'autoria pròpia, anomenada *De la Guerra*, un aspecte poc comú per a una dona periodista d'inicis del segle XX. Una vegada es va ser l'inventari d'aquesta secció,

es van comptabilitzar 74 articles, dels quals, es van escollir 47 a partir d'una anàlisi de contingut.

D'aquesta manera es va fer la segona part del treball, que ha mostrat uns aspectes que han quedat molt clars. Com que, tal com ja havia tractat prèviament *Violeta*, des del primer moment va rebutjar completament i va fer una contraposició frontal a la guerra, per a ella no tenia cap sentit ni raó de ser. El seu sentiment d'antiguerra i les seves idees de lliurepensadora no permetien la situació que s'estava vivint de complet horror, i això ho va deixar constar als seus escrits.

També, ja des d'un inici, va posicionar-se com una aliadòfila sense fissures i va criticar fermament el posicionament neutral que havia establert Espanya. Considerava que s'havia de prendre partit i no romandre en silenci, en un moment tan important per al món com aquell.

Un aspecte a destacar és que, encara que era una periodista que va lluitar de manera incansable pels drets de la dona i per la causa feminista, s'ha evidenciat que la presència de les dones als seus articles a la secció *De la Guerra* no va tenir molt pes. Álvarez Pool, bé com s'ha explicat, era lliurepensadora, i el seu pensament estava per la pau i per un món nou per a homes i dones, pel conjunt de la ciutadania. La població civil i, fins i tot, els soldats, van formar part del seu discurs pacifista, unes persones, que junt amb les mares, es van veure molt afectades per les conseqüències del conflicte.

Malgrat la seva obra periodística extensa i l'activisme que va realitzar durant tota la seva vida, tant pel periodisme a través dels seus escrits com per les associacions, és una injustícia que sigui una completa desconeguda per a la societat. Ni l'àmbit acadèmic ni el professional han estudiat *Violeta*, donat de l'únic llibre, *Consuelo Álvarez, VIOLETA Telegrafista, Periodista y Defensora de los derechos de la mujer* de la directora del Museo Postal y Telegráfico de Madrid, Victoria Crespo, que és l'única obra, en aquest cas biografia, de referència.

Per això mateix, aquest treball de fi de grau, com una aportació a la història del periodisme i dels seus i de les seves professionals, busca visibilitzar el paper de les dones periodistes. Quan s'explica a les facultats de periodisme l'origen, el passat i les transformacions del periodisme, poques vegades se sol narrar des de la perspectiva de les dones, que encara que tenien clarament una menor presència,

és una realitat que hi existien en aquest ofici. En comparació als treballs i estudis que tracten sobre periodistes homes en la història del periodisme, les dones són gairebé desconegudes.

Per això mateix, amb la present recerca, a la qual s'ha fet una aproximació a una part de l'obra periodística d'Álvarez Pool, pot servir com a base per a altres investigacions amb més profunditat. D'aquesta manera, es podrà reivindicar la incansable labor i les contribucions que va realitzar, tant a l'àmbit social com a l'àmbit periodístic, *Violeta* i poder obtenir, finalment, el reconeixement que es mereix.

BIBLIOGRAFIA

Abad, M. (2019, 27 octubre). *Carmen de Burgos: la gran intelectual española borrada de la historia*. Yorokobu. <http://www.yorokobu.es/carmen-de-burgos/>

Barreiro Gordillo, C. (2014). España y la Gran Guerra a través de la prensa. *APORTES*, 84, p.176.
<http://revistaaportes.com/index.php/aportes/article/viewFile/69/54>

Boquera, E. (2015). *La batalla de la persuasió durant la Guerra Civil, Comissariat de Propaganda* (Tesi Doctoral, Universitat Ramon Llull).
<https://www.tesisenred.net/handle/10803/300589>

Crespo, V. (2016). *Consuelo Álvarez, VIOLETA Telegrafista, Periodista y Defensora de los derechos de la mujer* (1.a ed.). Fundación Rogelio Segovia para el Desarrollo de las Telecomunicaciones.

Cristina Ortega Pacheco. (2015–2016). *El divorcio en la edad de Plata de España: Carmen de Burgos y Consuelo Álvarez Pool* (TFG). Universidad de Málaga.
<https://core.ac.uk/download/pdf/75996502.pdf>

del Paso Gallego. A. C. (2017). *Rol de las mujeres periodistas españolas en la cobertura de conflictos armados* (Tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid). <https://eprints.ucm.es/id/eprint/42087/1/T38630.pdf>

del Valle, J. A. (1981). La censura gubernativa de prensa en España (1914-1931). *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)*, 21 (mayo-junio).
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=26656>

Diario de las sesiones de Cortes. Congreso, nº 37, 27 de juny de 1907. Legislatura 1907-1908. 27-06-1907. N° 37 (de 789 a 818).
https://app.congreso.es/est_sesiones/

Días, M.P. (s. D.). *El periodismo no es cosa de mujer. De las escritoras a las directoras de medios en la prensa de provincias. (Huelva, 1880-1980)*. Universidad de Zaragoza. Recuperat 20 febrer 2021, de https://siem.unizar.es/sites/siem.unizar.es/files/users/siem/Premio/xiii_premio_investigacion-mari_paz_diaz.pdf

Díaz, A.M., i Establier, H. (2020). Rosario de Acuña y Ángeles López de Ayala: escritura y pactos contra el dogma. *Arbor*, 196 (796): a549, 1-12. <https://doi.org/10.3989/arbor.2020.796n2002>

El País (1887-1921). [A Viquipèdia]. Recuperat (2021, Gener 20) de [https://es.wikipedia.org/wiki/El_Pa%C3%ADs_\(1887-1921\)](https://es.wikipedia.org/wiki/El_Pa%C3%ADs_(1887-1921))

El País. (1906, desembre 24). Las mujeres liberales, final de la campaña, mitin en Barbieri. *El País*, p.2.

El País. (1914, juliol 30). La República es la Paz. *El País*, p.1.

El País. (1921, febrer 08). A nuestros lectores. *El País*, p.1.

Espinet, F. (1994). *Teoria dels ego-documents. La literatura del jo i la història*. Barcelona: Llibres de l'Índex. Quaderns de comunicació / 3.

Fernández, J. i Fuentes, J.F. (1997). *Historia del periodismo español: prensa, política y opinión pública en la España contemporánea*. Síntesis.

Fuentes Codera, M. (2013). Germanófilos y neutralistas: proyectos tradicionalistas y regeneracionistas para España (1914-1918). *Ayer*, 91(63-92). <https://www.jstor.org/stable/23530043?seq=1>

González Segura, A. A. (2007). La condición del periodista católico en las Asambleas de la Buena Prensa (1904-1924). *El Argonauta espanyol*, 4. <http://journals.openedition.org/argonauta/1275>

Langa Nuño, C. (2014). La guerra llega a Andalucía. La combatividad de la prensa andaluza. *AH, Andalucía en la historia*, 45, p.36 (julio-septiembre). https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/31568/Pages%20from%20AH_45_completo.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Parte oficial, de 30 de julio de 1914. Gaceta de Madrid núm. 211.

Parte oficial, de 07 de agosto de 1914. Gaceta de Madrid núm. 219.

Pizarroso Quintero, A. (2005). La Guerra Civil española, un hito en la historia de la propaganda. 2, 7. El Argonauta español. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1252685>

Sánchez Illán, J. C. (2001). La edición de periódicos y la empresa periodística. En *Historia de la edición en España (1836-1936)* (pp. 397-414). Marcial Pons.

Sánchez, J. J. (1993). Las dificultades de informar en tiempos de guerra. La prensa española durante la I Guerra Mundial. *Communication & Society*, 6(1-2). <https://revistas.unav.edu/index.php/communication-and-society/article/view/35566>

Timoteo, J. (1988) *Historia y modelos de la comunicación en el siglo XX*. Círculo de Lectores.

Violeta (1904, 18 setembre) !Despertemos!. *El País*, p.3.

Violeta. (1904, octubre 18). Del divorcio. *El País*, p.1.

Violeta. (1904, novembre 12). Los que sufren y callan. *El País*, p.4.

Violeta. (1904, desembre 18). Ricos y pobres. *El País*. p.3.

Violeta. (1905, gener 06). Los Reyes, *El País*, p.1.

Violeta. (1905, gener 14). Síntomas. *El País*, p.3.

Violeta. (1905, gener 24). Maldita Tiranía, *El País*, p.1.

Violeta. (1905, gener 29). Pensando en Rusia, *El País*, p.3.

Violeta. (1905, febrer 26). La lógica de los reyes. *El País*, p.3.

Violeta. (1905, abril 12). Para el pueblo. *El País*, p.1.

Violeta. (1905, maig 05). ¿Por qué matan los hombres? *El País*, p.1.

Violeta. (1905, juliol 23). La clase obrera. *El País*, p.3.

Violeta. (1905, juliol 30). Cartas a Margarita. *El País*, p.3.

Violeta. (1905, agost 14). Contestando a los obreros. *El País*, p.2.

Violeta. (1905, setembre 17). La explotación de la obrera. *El País*, p.3.

Violeta. (1905, octubre 15). Más de feminismo. *El País*, p.1.

Violeta. (1905, novembre 05). El divorcio se impone. *El País*, p.1.

Violeta. (1905, desembre 18). Civilicémonos. *El País*, p.1.

Violeta. (1906, març 27). El verdadero feminismo. *El País*, p.1.

Violeta. (1906, juny 18). Los obreros mecánicos. *El País*, p.1.

Violeta. (1906, setembre 24). Modas. *El País*, p.4.

Violeta. (1906, octubre 23). Observaciones a las madres. *El País*, p.3.

Violeta. (1906, noviembre 09). Los frailes en campaña. *El País*, p.1.

Violeta. (1906, noviembre 10). El feminismo en Francia. *El País*, p.3.

Violeta. (1906, noviembre 30). Los amores de Gambetta. *El País*, p.3.

Violeta. (1906, diciembre 23). El míting feminista de hoy. *El País*, p.1.

Violeta. (1906, diciembre 26). Para "La Época". *El País*, p.1.

Violeta. (1907, gener 01). El siglo del feminismo. *El País*, p.6.

Violeta. (1907, gener 09). Fraternidad. *El País*, p.1.

Violeta. (1907, gener 19). "El País" en León. *El País*, p.1.

Violeta. (1907, febrer 04). La conferencia de la Haya. *El País*, p.3.

Violeta. (1907, febrer 08). ¿Quién arregla esto? *El País*, p.1.

Violeta. (1907, febrer 24). A mis favorecedoras. *El País*, p.3.

Violeta. (1907, febrer 26). Y... más de feminismo. *El País*, p.1.

Violeta. (1907, juny 17). "El País", en Salamanca. *El País*, p.1.

Violeta. (1907, juny 21). "El País" en Peñaranda. *El País*, p.4.

Violeta. (1907, agost 03). La lucha feminista. *El País*, p.3.

Violeta. (1907, setembre 27). Mujeres suicidas. *El País*, p.3.

Violeta. (1907, octubre 10). Impresiones de viaje. *El País*, p.1.

Violeta. (1907, octubre 11). Impresiones de viaje. *El País*, p.1.

Violeta. (1907, octubre 18). La condena de Liebknecht. *El País*, p.1.

Violeta. (1908, gener 02). La periodista. *El País*, p.1.

Violeta. (1908, febrer 19). A una lectora. *El País*, p.3.

Violeta. (1908, maig 08). Mi respuesta para Arturo Mori. *El País*, p.2.

Violeta. (1908, juny 14). A paso lento. *El País*, p.2.

Violeta. (1908, juny 20). Manifestación sufragista. *El País*, p.3.

Violeta. (1908, agost 21). El agravio a Trubia. *El País*, p.1.

Violeta. (1908, octubre 04). Los crímenes del alcoholismo. *El País*, p.1.

Violeta. (1908, diciembre 06) ¡El pícaro periodista! *El País*, p.1.

Violeta. (1908, diciembre 24). El excepticismo del "Conejero". *El País*, p.1.

Violeta. (1909, maig 16). Haciendo Patria. *El País*, p.2.

Violeta. (1909, juny 06). Algo de pedagogía. *El País*, p.2.

Violeta. (1909, setembre 14). Por las telefonistas. *El País*, p.1.

Violeta. (1909, noviembre 02). A mis muertos. *El País*, p.1.

Violeta. (1910, febrer 02). Catalanas. *El País*, p.1.

Violeta. (1910, març 10). Deudas recíprocas. *El País*, p.1.

Violeta. (1910, abril 10). Conferencia de Sofía Casanova, *El País*, p.1.

Violeta. (1910, abril 11). El dolor de los humildes. *El País*, p.2.

Violeta. (1910, juny 05). La infancia y la educación. *El País*, p.1.

Violeta. (1910, juliol 04). Rectificando. *El País*, p.2.

Violeta. (1910, juliol 10). Ejemplaridad de la pena de muerte. *El País*, p.1.

Violeta. (1910, juliol 17). Un proyecto de ley. *El País*, p.1.

Violeta. (1910, setembre 20). Entre el bisturí y la espada. *El País*, p.1.

Violeta. (1910, octubre 04). Ellos y nosotros. *El País*, p.1.

Violeta. (1910, octubre 12). El periodisme honrado. *El País*, p.3.

Violeta. (1910, octubre 26). Lo que sea, sonará. *El País*, p.1.

Violeta. (1910, diciembre 24). La inanición de moda. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, febrer 19). Psicología femenina, del amor. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, febrer 26). Salvajismo sin disfraz, el pleito de las faldas. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, març 06). El clericalismo, agónico. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, març 13). Mi respuesta. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, abril 28). La infancia delincuente, los reformatorios. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, juny 24). Los horrores carcelarios. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, juliol 12). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, juliol 18). ¡Aun hay clases! *El País*, p.1.

Violeta. (1911, juliol 22). En mis trece. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, agost 06). Las astas por las nubes. *El País*, p.1.

Violeta. (1911, novembre 21). Por las presas de Bilbao. Para D. José Canalejas. *El País*, p.1.

Violeta. (1912, gener 19). Leyes y pedagogía. *El País*, p.1.

Violeta. (1912, març 03). Controversia feminista. *El País*, p.1.

Violeta. (1912, abril 24). ¡Oídeles!. *El País*, p.1.

Violeta. (1912, maig 12). Mujeres para el placer. *El País*, p.1.

Violeta. (1912, maig 19). El Arte por excelencia. *El País*, p.1.

Violeta. (1912, setembre 06). Cosas del día. *El País*, p.1.

Violeta. (1912, octubre 07). Plumazos. *El País*, p.1.

Violeta. (1912, novembre 19). ¡Abajo las sugerencias! *El País*, p.1.

Violeta. (1913, maig 15). Las luchas del feminismo. *El País*, p.1.

Violeta. (1913, juliol 03). Las mujeres y la guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1913, juliol 07). Respuesta. *El País*, p.1.

Violeta. (1913, octubre 25). ¡Adiós!. *El País*, p.1.

Violeta. (1913, novembre 07). Doña Emilia Pardo Bazán y el señor Maura. *El País*, p.1.

Violeta. (1913, diciembre 03). De la Guerra, *El País*, p.1.

Violeta. (1914, març 27). El problema escolar. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, maig 21). De la Guerra, *El País*, p.1.

Violeta. (1914, agost 01). El imperio de Marte. *El País*, p.3.

Violeta. (1914, agost 08). Inquietud, *El País*, p.1.

Violeta. (1914, agost 17). De la Guerra. *El País*, p.3.

Violeta. (1914, setembre 17). De la Guerra. *El País*, p.3.

Violeta. (1914, setembre 22). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, setembre 26). De la Guerra. *El País*, p.3.

Violeta. (1914, octubre 03). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, octubre 18). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, octubre 21). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, octubre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, novembre 15). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, novembre 18). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, novembre 20). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, novembre 23). De la Guerra. *El País*, p.3.

Violeta. (1914, desembre 08). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, desembre 11). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, desembre 23). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, desembre 26). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1914, desembre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta, (1915, gener 07). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta, (1915, gener 09). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, gener 16). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, gener 24). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, febrer 07). De la Guerra. *El País*, p.3.

Violeta. (1915, febrer 13). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, febrer 15). El mundo loco. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, febrer 17). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, febrer 28). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, març 05). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, juliol 03). Los enemigos de España. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, juliol 22). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, juliol 29). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, agost 11). Guerra de almas. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, agost 14). Las mujeres por la paz. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, agost 23). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, agost 27). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, octubre 19). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1915, desembre 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1916, gener 19). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1916, febrer 28). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1916, març 04). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1916, març 17). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1916, març 24). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1916, abril 01). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1916, maig 30). De la Guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1916, setembre 25). Las mujeres piden la paz. *El País*, p.1.

Violeta, (1917, abril 27). Reflexiones sobre la guerra. *El País*, p.1.

Violeta. (1918, juny 30). Sobre el divorcio. *El País*, p.1.

Women's International League for Peace & Freedom. (2018). *History*. Recuperat el 29 abril 2021, de <https://www.wilpf.org/history/>

Zola, E. (2003). *Yo Acuso*. Biblioteca Virtual Universal. <https://biblioteca.org.ar/libros/656599.pdf>

ANNEXOS

CRONOLOGIA BIOGRÀFICA CONSUELO ÁLVAREZ POOL

Aquesta cronologia està extreta de *Consuelo Álvarez, VIOLETA Telegrafista, Periodista y Defensora de los derechos de la mujer*, de Victoria Crespo.

1867

Nace Consuelo Álvarez Pool, en Barcelona, el 24 de julio. Es hija de Gabriel Álvarez y Sarah Pool. Fue bautizada el día 31 de julio, en la iglesia de Nuestra Señora del Carmen de la ciudad condal.

1871

Se funda la Asociación para la Enseñanza de la Mujer, en donde se formará Consuelo Álvarez como telegrafista.

1872

Su padre Gabriel Álvarez Muñiz, funcionario es destinado a Zamora.

1873

Consuelo se traslada con su familia a Huelva, debido a un nuevo destino profesional su padre. Vivirá en la calle del Puerto.

1877

Nace la hermana pequeña de Consuelo, Sara, a la que siempre estará muy unida. Se llevan 10 años.

1878

Continúa la itinerancia de la familia Álvarez, en esta ocasión será Murcia.

1879

Consuelo vive en Murcia unas inundaciones que le impactarán mucho, y escribirá años más tarde un artículo en El País.

En el mes de octubre su padre es destinado a Burgos. Vivirá en la calle Huerto del Rey, número, 1.

1883

El 4 de diciembre muere el padre de Consuelo en Burgos. Deja seis huérfanos (María Consuelo, Santiago, Gabriel, Sarah, Isidora y Cesárea).

La situación económica familiar se resiente mucho, tienen que vivir con la pensión de viudedad de la madre.

1884

Consuelo solicita hacer examen para ingresar como Auxiliar Temporera en Telégrafos. Necesitaba ser independiente, económicamente, se había quedado huérfana con 17 años.

1885

Aprueba el ingreso de Auxiliar Temporera en Telégrafos y es nombrada el 29 de mayo. Sin embargo, por un error administrativo, con su domicilio, no ocupará la plaza hasta 1908.

1887

Se funda el periódico *El País*, donde escribió Consuelo con el seudónimo de *Violeta*, durante 15 años.

1888

Se casa Consuelo, a los 21 años, con Bernardo Azcárate en Trubia (Asturias).

1890

Nace su hijo mayor Laureano, cuando Consuelo tiene 23 años.

1894

Nace su hija Esther a la que educará como mujer independiente.

1895

Entre 1895-1898 mueren dos de los hermanos de Consuelo, Santiago y Gabriel, uno en la guerra de independencia de Cuba y otro cuando vuelve del combate, gravemente enfermo.

Se crea la Asociación de la Prensa de Madrid.

1898

Pide la regeneración del país. Pertenece a la generación femenina de escritoras del 98 con Emilia Pardo Bazán, María de Maeztu y Carmen Burgos entre otras.

1900

Violeta publica Cuentos Cortos, la única antología de cuentos que nos ha llegado.

1903

Escribe en el periódico de Oviedo El Progreso de Asturias en los años 1902 y 1903.

1904

Se traslada con sus hijos a Madrid y empieza a escribir en el periódico El País, de forma ininterrumpida, desde 1904 hasta 1920.

1905

Pertenece al Centro Iberoamericano de Cultura Popular Femenina que dirige la marquesa de Ayerbe.

Ingresa en la masonería con el nombre de Costa en logia "Ibérica" no 7 de Madrid.

1906

Es Presidenta de la campaña de 9 mítines de mujeres liberales en Madrid.

Es Presidenta Honoraria de la Unión General de Repatriadas de Ultramar.

Pertenece a la Unión de Mujeres de España.

Escribe Carnet Femenino desde 1906 a 1908, Sección de Violeta en El País dedicada a la mujer.

Participa en la tertulia literaria del Salón de Colombine desde 1906 a 1909.

1907

Es Presidenta Honoraria de la Sociedad de Sastras.

Continúa con sus mítines en este año en León, Madrid y Zaragoza en los que defiende a las mujeres y pide la libertad para Ferrer.

En abril participa, activamente, a favor de la Candidatura Republicana, para las elecciones generales, dando mítines junto a los candidatos por Madrid: Benito

Pérez Galdós, Miguel Morayta y Sagrario, Rafael Fernández Calzada, Alfredo Vicenti y Rey, Luis Morote y Greus, y Roberto Castrovido y Sanz.

Consuelo es la cuarta mujer que ingresa en 1907, como miembro de la Asociación de la Prensa de Madrid, con el número de expediente 1029.

Pertenece al Centro Instructivo de Obreros de Madrid.

Ingresa como socia en el Ateneo de Madrid.

Escribe la sección En el Ateneo para el periódico El País.

Comienza a escribir crónicas de viajes de carácter social, la primera: Impresiones de un Viaje.

Inicia la correspondencia con Benito Pérez Galdós en 1907. Se escribirán hasta 1914.

Recibe un oficio de Rafael Salillas (Director de la Prisión Celular de Madrid) agradeciendo el importante donativo en metálico, ropas y efectos para aliviar la situación de los presos, que consiguió Violeta estimulando la caridad pública.

Homenajes a Violeta, en el mes de marzo, en el Centro Instructivo de obreros de Chamberí en Madrid.

Aparece en Barcelona La Conciencia Libre. Segunda época, donde escribe Violeta.

Solicita poder incorporarse a su plaza de Telégrafos en la Central de Madrid, o en cualquier destino.

Pronuncia la conferencia: Influencia de la cultura femenina en la prosperidad de los pueblos. Analiza las causas del desnivel femenino. Demuestra que son transitorias, y que desaparecen a medida que los estados favorecen la emancipación.

1908

El día 11 de febrero consigue ingresar en el Cuerpo de Telégrafos, después de 23 años de haber aprobado.

Vive con sus hijos, en Madrid, en la calle Marqués de Santa Ana, 9, 2º.

Pertenece a la Alianza Hispano-Israelita fundada por Carmen Burgos.

1909

Consuelo oposita para ser funcionaria de Telégrafos. Es una de las primeras oposiciones a las que puede acceder la mujer en la Administración. También lo hizo Clara Campoamor. Las dos obtienen la plaza y pertenecen a la primera generación de mujeres telegrafistas.

Funda la Asociación Las Damas Rojas de Madrid.

1910

Es nombrada vocal del Comité de Damas del Primer Congreso de la Tuberculosis, que promueve la campaña antituberculosa en escuelas, cárceles, fábricas y barriadas pobres.

1911

Pertenece a la Sociedad Española de Higiene. Es vicepresidenta de la Junta de Señoras incorporada al Centro de Hijos de Madrid, donde da conferencias y lucha a favor de la mujer.

Asciende a la categoría de Auxiliar femenina de segunda del Cuerpo de Telégrafos. Ocupa el número 40 en el escalafón de un total de 82 telegrafistas.

1912

El día 7 de febrero su hijo Laureano se incorpora al servicio militar en Melilla, en la campaña de África. Estará dos años en el frente y otro más de servicio militar.

Comienzan sus conferencias en el Ateneo de Madrid sobre Las Órdenes religiosas en la Historia.

Pertenece al Comité de Fraternalización Hispánica de la Alianza Hispano-Hebrea.

Hace la crónica de la visita de Marconi a Madrid para *El País* y para la revista *El Telegrafista Español*. Marconi da una conferencia en el Ateneo sobre la Telegrafía sin hilos y le acompaña *Violeta*.

Entrevista al Presidente de la República de Portugal, Sebastiao Magalhaes Lima, sobre las aspiraciones femeninas en la vida política y sobre el derecho al voto.

1913

Es la sexta mujer española miembro de la Asociación Española del Progreso de la Ciencia. En el Congreso de ese año participa con la ponencia Bosquejo Sociológico: El Estado, el niño, la mujer y el obrero.

Pronuncia la conferencia El Feminismo en el Ateneo de Madrid, La verdadera moral en el Centro Federal de Madrid y en la Sociedad Española de Higiene La importancia social de la blenorragia y El porvenir de la obrera española.

1914

Escribe una sección que titula De la guerra, para hablar sobre la Primera Guerra Mundial.

1915

El 1 de febrero su hijo Laureano se licencia y vuelve a España. Reingresa en abril en los Talleres de la Dirección General de Telégrafos.

José Francos Rodríguez, director general de Comunicaciones, crea un gabinete “sección de prensa” en Telégrafos. Consuelo Álvarez será su jefa de prensa.

El 14 de octubre muere su madre, María Juana Victoria Pool, en Mataró (Barcelona). De sus nueve hijos sólo le sobrevivieron dos: Consuelo y Sarah.

1916

En el mes de septiembre obtiene por concurso la cátedra de Gramática Francesa y Española en la Asociación El Fomento de las Artes de Madrid.

Fundadora de Fraternidad Cívica, Asociación para homenajear a los hombres ilustres fallecidos y para embellecer el cementerio civil de Madrid. (1916-1932).

Pronuncia en la Casa del Pueblo las conferencias educativas: Algunas consideraciones sobre pedagogía social y La sensibilidad del alma individual y colectiva organizadas por la Agrupación Femenina Socialista.

1917

En enero funda de la Asociación de Amigas de los Ciegos.

Se constituye la Liga Antigermanófila. Galdós es presidente honorario, Simarro, presidente efectivo, Unamuno, Castrovido, Azaña, Consuelo Álvarez y Álvaro

Albornoz. Pertenece a la Liga los principales líderes socialistas, republicanos y reformistas.

En la Sociedad de Higiene da conferencias de divulgación entre la clase obrera. Son nociones de higiene para mantener la salud. También da charlas sobre los problemas sociales de los obreros.

Presidenta Honoraria de la Sociedad General de Vendedores Ambulantes.

Continúa trabajando en el Gabinete de Prensa del director general de Comunicaciones, Emilio Ortuño.

1918

Es promovida a Auxiliar de Primera de Telégrafos.

En junio es intervenida de hipertrofia nasal por el doctor Compaired.

1919

Publica en El País "Los Miserables" y "Una súplica más. Por el doctor Alegre", son sus últimos artículos. Se interesa por las cuestiones penitenciarias, y pide el indulto para determinados presos.

1920

Esther Azcárate Álvarez, hija de Consuelo, es promovida a Auxiliar de Segunda.

Muere su maestro Benito Pérez Galdós.

1921

Carmen Burgos funda La Cruzada de las mujeres españolas.

Emilia Pardo Bazán muere en La Coruña.

1922

Pronuncia las conferencias: *Lo que aportará la mujer a la dignificación social* en la Sociedad Económica Matritense de Amigos del País, y *La reconstrucción nacional será obra de la cultura* en el Círculo Socialista.

Fundadora de la Sociedad Española del Abolicionismo, para tener una legislación moderna, en lo relativo a los problemas sexuales y delitos sanitarios. (Pide la supresión de la Prostitución). 1922-1927.

Defendió la escuela mixta y abogó por las mejoras económicas del trabajo femenino.

1924

Consuelo examina las fases por las que tiene que atravesar la cultura de la mujer, para estar capacitada, para las nuevas misiones que de ella ha de exigir el progreso.

Pronuncia la conferencia *Participación de la mujer en la Sociedad de Naciones. Su significación*.

Es pionera como periodista de radio. El 16 de diciembre da su primera conferencia en Radio España con el título *Lo que deben leer las mujeres*.

1925

Continúa con sus conferencias en Radio España, siempre sobre la mujer: *Lo que debe ser la mujer moderna* y *Los deberes sociales y familiares de la mujer*.

1931

El 14 de abril se proclama la segunda República. Es nombrado Presidente: Niceto Alcalá Zamora.

Pronuncia las conferencias: *La mujer del presente y del porvenir* y *El problema del divorcio*.

El 6 de Mayo, se crea la Junta Consultiva del Cuerpo de Telégrafos y Consuelo Álvarez es elegida por sus compañeros para ser su representante.

Participa en el mitin final de campaña electoral en teatro Pavón de Madrid representando al Partido Republicano Federal, también intervienen Benlliure y Nicolás Salmerón.

Las elecciones generales se celebran el día 21 junio. Consuelo es candidata por el Partido Republicano Federal por la circunscripción de Madrid, con ella van: Augusto Vivero, Eduardo Barriobero, Rodrigo Soriano, Joaquín Pi y Arsuaga, José Rocamora, Juan Perea, Ramón Franco, Dionisio Pérez, Mario de Oriva, Luis Zibillaga, Concha Peña, Angel de Miguel y Eleuterio Saonil.

El día 30 junio se publican los resultados de las elecciones generales. Consuelo no sale elegida.

Consuelo y las telegrafistas le dan el primer homenaje a la diputada Clara Campoamor. Le piden que lleve a cabo las reivindicaciones a favor de los derechos de la mujer. Clara Campoamor les dijo que la nueva Constitución daría a la mujer la plenitud de los derechos de los que hasta ahora había estado privada.

Pronuncia las conferencias *La colaboración de la mujer en la República* en el Ateneo, *La relación social entre la religión y el capitalismo* en el Sindicato de empleados y subalternos de Banca y Bolsa de Madrid, *La escuela única* en la Sección de Pedagogía del Ateneo de Madrid, y *La influencia de la Iglesia en la vida española*.

1932

Se aprueba la ley del divorcio y la declaración de los derechos del niño.

Se jubila el 24 de julio de 1932 cuando cumple la edad reglamentaria, 65 años. Está destinada en la Secretaría del director general de Telégrafos, Mateo Hernández Barroso, junto a su hija Esther Azcárate.

Da la conferencia *La importancia del momento actual* en la sede social del Partido Social Revolucionario.

1934

Pertenece a la Asociación de Mujeres contra la Guerra y el Fascismo. Interviene en el Congreso Nacional que se clausura el día 17 de julio. Consuelo irá como delegada, al Congreso Mundial de París los días 4, 5 y 6 de agosto, con motivo del aniversario de la Gran Guerra.

1935

Consuelo Álvarez se sigue dedicando a la actividad radiofónica con 69 años, en Unión Radio.

1936

El día 8 febrero da una conferencia en el Ateneo organizada por la comisión antibélica de la Agrupación de Mujeres Republicanas de Izquierda.

1937

El 11 de noviembre, se celebra en Valencia, el Segundo Congreso Nacional de Mujeres Antifascistas en el que participó Consuelo. Se hace balance de todo un año de trabajo, y se destaca la ayuda de la mujer a favor de la República y de la democracia.

Es condenada a 12 años de cárcel, pero debido a su avanzada edad, tiene 77 años y una salud muy deteriorada, cumple en casa la pena en libertad provisional. Siempre contó con el amor de sus hijos y nietos que nunca la abandonaron.

1959

Muere en Madrid a la edad de 91 años.

INVENTARI D'ARTICLES D'ÁLVAREZ POOL A EL PAÍS
Mostra de l'inventari general dels articles de Violeta a El País

	Dia	Nom de l'article	Pàgina	Temàtica	
3	05/09/1904	En los tinieblas	1 de 4	Burla a la religió i les creences	http://hemero
4	18/09/1904	¡Despertemos!	3 de 4	Crítica a l'educació que s'inculca a les dones, inferioritat envers l'home. Defensa de la dona	http://hemero
5	25/09/1904	Las victimas	3 de 4	Conte	http://hemero
6	08/10/1904	En un opuro	3 de 4	Conte	http://hemero
7	18/10/1904	Del divorcio	1 de 4	Crònica sobre que l'aprovació del llei del divorci suposa un pas important per a la regeneració del país. Recolza les dones maltractades i les defensa.	http://hemero
8	30/10/1904	La gran enamorada	3 de 4	Conte	http://hemero
9	03/11/1904	A ellos	2 de 4	Libertat de les dones del futur, lluita per una posició millor	http://hemero
10	12/11/1904	Los que sufren y callan	3 de 4	L'educació que ha estat acaparada per la religió	http://hemero
11	20/11/1904	Del matrimonio	3 de 4	Del que significa el matrimoni en homes i dones, les seves responsabilitats, etc.	http://hemero
12	04/12/1904	Contrastes	3 de 4	Contrastos, reivindicacions	http://hemero
13	18/12/1904	Ricos y pobres	3 de 4	Crítica a la fam, a la pobresa	http://hemero
14	25/12/1904	Nochebuena	3 de 4	Conte	http://hemero
15	01/01/1905	Año Nuevo	3 de 4	Parla sobre la nochebuena	http://hemero
16	06/01/1905	Los Reyes	1 de 4	Parla sobre que els adults també són nens gran i fa una crítica de la guerra ruso-japonesa	http://hemero
17	15/01/1905	Síntomas	3 de 4	La pobresa, la rabia i el cansanci dels pobres, injustícia	http://hemero
18	21/01/1905	Los ídolos	3 de 4	-	http://hemero
19	24/01/1905	Maldita tiranía	1 de 4	Denúncia i crítica de la guerra rusa iniciada pel tzar	http://hemero
20	29/01/1905	Pensando en Rusia	3 de 4	Denúncia i crítica de la guerra rusa iniciada pel tzar	http://hemero
21	04/02/1905	Contra la sentencia	3 de 4	Denúncia i crítica de la guerra rusa iniciada pel tzar	http://hemero
22	11/02/1905	Reflexiones	3 de 4	Denúncia i crítica de la guerra rusa iniciada pel tzar	http://hemero
23	19/02/1905	Las infanticidas	3 de 4	Parla sobre les mares infanticides, però que tenen un motiu per fer-ho, culpa de l'honor	http://hemero
24	25/02/1905	La técnica de los reves	3 de 4	Denúncia i crítica de la guerra rusa iniciada pel tzar	http://hemero
25					

875	30/06/1918	<i>Sobre el divorcio</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
876	03/07/1918	<i>El problema interior</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
877	04/08/1918	<i>Casi soliloquio</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
878	11/08/1918	<i>Del pasado y del presente</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
879	19/08/1918	<i>Las víctimas de la miseria</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
880	11/11/1918	<i>¡Cállense los necios!</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
881	27/11/1918	<i>En favor de los presos</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
882	21/12/1918	<i>El poder civil, supremo poder</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
883	29/12/1918	<i>Escuela nueva, el problema agrario andaluz</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
884	04/01/1919	<i>La vara de las virtudes</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
885	07/01/1919	<i>Un acto de justicia, la mujer en Correos</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
886	27/01/1919	<i>Los soñadores</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
887	12/02/1919	<i>Los extremos se tocan</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
888	17/02/1919	<i>El Municipio madrileño y la moral</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
889	08/03/1919	<i>Los miserables</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
890	17/03/1919	<i>Por donde viene la muerte</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
891	24/03/1919	<i>Por los carteros</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
892	15/09/1919	<i>Hambre y tuberculosis</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
893	19/09/1919	<i>¿Seremos electoras?</i>	2 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
894	08/10/1919	<i>Una súplica más, por el doctor Alegre</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu
895	07/01/1920	<i>Caóticas</i>	1 de 4	http://hemerotecadigital.bne.es/issu

Mostra de l'inventari de la secció *Carnet femenino / Modas de El País*

Dia	Nom de l'article	Pàgina	Temàtica	
24/09/1906	Modas	4 de 6	Carta de presentació de la secció, que neix per "complaire les nombroses lectores, i s'ha cregut dedicar una secció als assumptes femenins. S'informarà sobre els avenços de la dona en Ciència, Arts i Indústria, sense distincions entre dones eminentes i dones obreres".	http://hemerotecadigital.bne
26/09/1906	Consejos a las madres	4 de 6	Dona consells a les mares amb exemples de mares de celebres dones	http://hemerotecadigital.bne
27/09/1906	Un libro notable	4 de 6	Recomana uns escrits que tracten sobre el problema colonial	http://hemerotecadigital.bne
28/09/1906	El jardín de las mujeres	4 de 6	Recomana el llibre el Jardín de las Mujeres, consagrat a l'infantesa	http://hemerotecadigital.bne
29/09/1906	Recuerdo de Murcia	4 de 6	Parla sobre una inundació de Murcia quan ella era petita, parla sobre les desgràcies i sobre conservar les existències	http://hemerotecadigital.bne
03/10/1906	Modas	3 de 6	Dona consells de vestimenta per les filles i els fills	http://hemerotecadigital.bne
04/10/1906	Los onerios	3 de 6	Parla sobre la celebració dels Jocs florals i explica la història de la marquesa Leonor de Almeida	http://hemerotecadigital.bne
06/10/1906	Recompensa acertada	4 de 6	Parla sobre una cerimònia de la virtut i el treball, i sobre les persones que proporcionen als seus benestar	http://hemerotecadigital.bne
07/10/1906	Colores, formas, tejidos	3 de 6	Dona consells sobre els colors de la roba, les formes i els teixits	http://hemerotecadigital.bne
09/10/1906	Mujeres en picadillo	3 de 6	Denuncia la situació de les dones, que segueix sent víctima de les passions i furors dels homes ("si a las mujeres nos habrá llegado nuestro cuarto menguante")	http://hemerotecadigital.bne
10/10/1906	Modas	3 de 6	Aconsella sobre barrets	http://hemerotecadigital.bne
11/10/1906	De todo un poco	3 de 6	Aconsella sobre accessoris, sobre remeis per la pell, etc.	http://hemerotecadigital.bne
12/10/1906	Observaciones a las madres	4 de 6	Aconsella les mares sobre cures, la temperatura dels nens, etc.	http://hemerotecadigital.bne
13/10/1906	Exposición del figurin	3 de 6	Parla sobre la roba de la Il·lustració	http://hemerotecadigital.bne

TAULA D'ANÀLISI DE LA SECCIÓ *DE LA GUERRA*

CONTEXT MEDIÀTIC		PART IDEOLÒGICA		
Dia	Importància dels mitjans	Contar-hi a la guerra	Postura ideològica	Neutralitat espanyola
8/17/1914	No podemos pensar en otra cosa. Nos sigue con firmeza desde el comienzo el fantasma paterno de la guerra. Devernos calma nuestro anhelo de noticia. ¡Qué transformación tan linda han sufrido nuestros deseos! ¡Qué labiar mutación en el cuadro de nuestra administración!			
9/27/1914	Los triunfos de las tropas aliadas permiten un respiro, un alivio al estado depresivo del ánimo. Es preciso que la balanza se incline de nuestro lado, del que desea de una vez por siempre abolir la supremacía imperante y aglutinarse en las armas.	Crece en interés dramático nuestra angustiosa expectativa. Los triunfos de las tropas aliadas permiten un respiro, un alivio al estado depresivo del ánimo. Es preciso que la balanza se incline de nuestro lado, del que desea de una vez por siempre abolir la supremacía imperante y aglutinarse en las armas.	Los triunfos de las tropas aliadas permiten un respiro, un alivio al estado depresivo del ánimo. Es preciso que la balanza se incline de nuestro lado, del que desea de una vez por siempre abolir la supremacía imperante y aglutinarse en las armas.	
9/22/1914	Y en adelante, los periódicos que reportarán la noticia, cada día ametrallados por los hechos, deberán ser considerados, [...] pero ahora, por un incompreensible criterio, considero en muy justo y natural que los gerentes acobren a calzónazo con los más heroicos y patrióticos sentimientos de la nación, y se apresuren a la guerra emprendida por México, al pensador de Tovaritis. Y entonces, los impulso, antinomia, último edictor por la destrucción de esos grandes monumentos, que, aparte de su valor estético, tienen un importante papel.			
9/26/1914		Los enormes daños que va a experimentar el mundo, puesto que la guerra se extiende a las colonias, van a ser incalculables. Durante su comienzo, porque en el lenguaje, humano o no humano, de guerra tanto horror, lo que depende de un mayor enemigo, empelidos en la más encarnizada odia de muerte, no van a ser baladí los perjuicios, las penalidades, los trastornos y sufrimientos que a los reventadas va a producir la terrible contienda, si se prolonga.		Si nos fuese posible dedicar en absoluto los intereses propios (me refiero a los neuróticos) de los comprometidos por los imperios, qué poder se aglutinase con más firmeza, desahogadamente o capricho.

<p>11/28/1914</p>	<p>Frente hacia dos meses empujó esta liquidación de ideas, recursos, energía, ideas y ambiciones.</p>	<p>Por estos días empezaba a ser conocido el mundo, de todo lo que realmente pensaba y sentía, estaba con las mejores intenciones, porque me demostraron que en la época de la guerra, el mundo era un mundo de exclusión, de un mundo que estaba dividido en dos mundos, dedicados a una preparación laboriosa y voladora.</p>	<p>En este tiempo, nada notable, ni siquiera est notable, se ha hecho en España para obtener la pequeña parte de bien que de todo mal se obtiene. Sin necesidad de acudir a inspiraciones sublimes, pueden mejorarse las cosas: una, entre ellas, la acumulación de nuestra existencia en cuanto a paz se concierne. Y hay motivos ciertos, lógicos para tales afirmaciones, que se basan en la observación y el cálculo. Las naciones beligerantes están dando pruebas, unas defendiendo la razón y otras la tiranía de vigor, de empleo de carácter, de resistencia. Francia sufrirá de esta hazaña realizada, dignificada de errores imputaciones. El país que demuestra de un completo modo su personalidad, tiene que inspirar continua admiración en todos los terrenos y a pesar de los errores, apenas empieza a recomponerse, tiene y puede tener que esperar. [...]</p>
<p>11/20/1914</p>	<p>La inmovilidad, la carente acción que en algunas situaciones recorren la historia, es más que suficiente para demostrar lo que mucho debieron haberse olvidado: que el porvenir es hijo del presente, y que la buena sociedad es producto de la buena ambiente y del generoso culto.</p>	<p>Con el dinero que se derrochaba actuaban te para nada, ¡cuántas vidas podrían conservarse! Tanto miedo para gastar en cosas necesarias, para evitar conflictos motivados por la escasez, y un poco para tirar de ambiente millores y millores acumulados con tal fin!</p>	<p>La neutralidad no será por su sola virtud ineficaz. Antes de haberla conquistado, venidnos comerciales, beneficio de todo género, las naciones hoy desgraciadas, que nosotros el que tiene temperamento y el capital de hacer algo, inspira confianza. Muy pronto, como nosotros...</p>
<p>12/8/1914</p>	<p>Con el dinero que se derrochaba actuaban te para nada, ¡cuántas vidas podrían conservarse! Tanto miedo para gastar en cosas necesarias, para evitar conflictos motivados por la escasez, y un poco para tirar de ambiente millores y millores acumulados con tal fin!</p>	<p>Última es que la intensa labor lucrativa que realitaba el pueblo alemán, haya servido para destruir esa querida Bélgica, cada día más comprendida y admirada.</p>	<p>Los que han llevado su neutralidad hasta el punto de encontrar razonable que se hubieran acudido, mujeres, niños, que se manifieste la virgindad y el poder, que se lleve a cabo el total acuramiento de una nación, ¿qué son, qué representan, qué significa, para considerarse ellos de calidad en el momento mismo de la paz perdida?</p>
<p>12/21/1914</p>	<p>No podemos sustituirnos a la necesidad cada día mayor y más fuerte, con más imperio sentido, de pensar, hablar, escribir, en la guerra. El tiempo nos lleva, requiere sea con lentitud deprimida, al desenlace y término de un flak y directos acontecimientos. Tal vez el problema el fin de las cosas me va y por eso la atención necesaria permanece, constatare sobre los datos de lo sucedido, de lo que se investiga, ya que los juicios y juicios, los de un mundo que se investiga y descubre de nuestros espíritus.</p>	<p>Si los aliados triunfan como esperamos y anhélamos, ¿qué valor pueden conceder al voto, a la opinión de los que, nada hicieron por reducir sus males, por llevar al alivio de los esclavos geminos seriedad y conciencia?</p>	<p>El tiempo nos lleva, requiere sea con lentitud deprimida, al desenlace y término de un flak y directos acontecimientos. Tal vez el problema el fin de las cosas me va y por eso la atención necesaria permanece, constatare sobre los datos de lo sucedido, de lo que se investiga, ya que los juicios y juicios, los de un mundo que se investiga y descubre de nuestros espíritus.</p>
<p>12/23/1914</p>	<p>El tiempo nos lleva, requiere sea con lentitud deprimida, al desenlace y término de un flak y directos acontecimientos. Tal vez el problema el fin de las cosas me va y por eso la atención necesaria permanece, constatare sobre los datos de lo sucedido, de lo que se investiga, ya que los juicios y juicios, los de un mundo que se investiga y descubre de nuestros espíritus.</p>	<p>El tiempo nos lleva, requiere sea con lentitud deprimida, al desenlace y término de un flak y directos acontecimientos. Tal vez el problema el fin de las cosas me va y por eso la atención necesaria permanece, constatare sobre los datos de lo sucedido, de lo que se investiga, ya que los juicios y juicios, los de un mundo que se investiga y descubre de nuestros espíritus.</p>	<p>El tiempo nos lleva, requiere sea con lentitud deprimida, al desenlace y término de un flak y directos acontecimientos. Tal vez el problema el fin de las cosas me va y por eso la atención necesaria permanece, constatare sobre los datos de lo sucedido, de lo que se investiga, ya que los juicios y juicios, los de un mundo que se investiga y descubre de nuestros espíritus.</p>

12/26/1914	<p>Ante los hechos sangrientos y luctuosos que se están desarrollando, lo menos que podía hacer el mundo cristiano, es no celebrarlo festivo, no burlarse ni reírse como lo está haciendo; demostrando con una delicada abstracción de respecto, que el dolor de nuestros hermanos es nuestro propio dolor.</p>		
12/26/1914	<p>Después de cinco meses, tiempo de aguilona duración, continúa esta fracción material provocada a por la inestabilidad germánica; y cada que seriamente inerteza creído nos habla de una par poxima y definitiva.</p> <p>[...]</p> <p>La guerra es la guerra, dicen como siempre y verificación de cuanto acontece. Algunos se fijan en el carácter de aceptar. En algunas abstracciones. Pero no, en la guerra a pesar de que ella en sí entraña la mayor de las inhumanidades, el hombre puede ser hombre, que cumpliendo como guerrero, deje a salvo su conciencia de individuo de la especie humana, de persona humana.</p> <p>[Qué año! ¡Mala hora el y que no encuentre jamás otro que se parezca!</p>		
1915			
1/7/1915	<p>Y hemos visto con verdadera y dolorosa sorpresa (confesamos nuestro optimismo), que la voluntad, el arropillo, la devastación, el saqueo, el apabarramiento, de un pueblo amado y por todos amado, la destrucción de tiempos gloriosos, la matanza de millones, encuentran aprobación inconsciente entre los que se abalanzan en perfectos cristianos y católicos perfectos.</p> <p>[...]</p> <p>Entre a frente estamos, unos y otros, los defensores de "la guerra" como medio correcto, los que dicen "La guerra", la guerra a personalidad casi divina, los que somos mantenedores de un monstruo de dos caras, que luego sigue la guerra al mundo, teniendo entre la una, que es la hipocresía, la mentira, el engaño, la fcción, alzada a la ficción, la verdad y el sentimiento, y en la otra, que es el abolicionismo, la imposición, la tiranía, el sometimiento, la concordia, la armonía, la paz entre los hombres, siempre la verdad, según lo prescriba la voluntad de su propia ley, y de la conciencia y el aplauso general.</p>	<p>La otra tragedia, inventada y representada por Alemania y sus aliados, que simboliza la "otra guerra" del infernal monstruo, habla aplauso, acogida calurosa, entre el pueblo cristiano, ordenado y pacífico...</p> <p>[...]</p> <p>Por tanto parece!</p>	
1/29/1915		<p>Nosotros defendemos ante todo y sobre todo, el bien humano, la paz, el derecho, la concordia, la justicia, la dignificacón del levantado, la exaltación del hombre.</p> <p>No damos a la vida una miserable y apocáptica significación, estableciendo barreras infranqueables para la realización de nuestro ideal, de nuestras aspiraciones. Allí donde se halla el bien, la verdad, allí donde haya un dolor que burlar, un dolor que aliviar, un derecho que mantener, una pérdida que vencer, un arropillo del poder, estaremos siempre y en todo momento, en primeros en discutirlo, repensarlo, en haberlo en mente, en haberlo en el corazón, que son otras tantas concesiones al convencionalismo.</p> <p>Debido a cada uno de los hechos que siguen, lo más grande del momento. Si no se dice la de la recta por un camino de ideal hacia el supremo bien, no ha de tener la misma, ni hacer algo en la superioridad, ni tener el más concepto de la ofensiva aparente. No obedecemos a una estúpida actitud, sino a una voluntad que se afirma en el momento de la ofensiva aparente. No obedecemos a una estúpida actitud, sino a una voluntad que se afirma en el momento de la ofensiva aparente. No obedecemos a una estúpida actitud, sino a una voluntad que se afirma en el momento de la ofensiva aparente.</p>	

1/6/1915			<p>Los cabaleros, dos oficiales belgas han sido condenados a cadena perpetua acusado de esta travesía por los alemanes.</p> <p>Queda en Italia. Hoyas la de una hija del país. Abino de la noche. Filósofo por experiencia. Ellos, por arriba por armonía. Los que han mencionado a todos los países, a la amistad, a la diplomacia, a los tratados, a los compromisos, a cuanto hay que sufrir, se quejan de que dos hombres el hijo, heróico, valiente, poder en recordar a su patria cañón.</p> <p>Quid mal lo están haciendo! Poco a poco pierden sus prestigio uno a uno. No son invencibles, ni inválidas, ni man tener de la seriedad de ellos y mucho menos, amadores del arte. Tienen para ellos una conciencia de estadística pasiva y para los demás un carácter orgulloso, mezclado, con los dogmas, según su propia experiencia. Los que se han dado a conocer en la guerra, que ha causado durante largos siglos ación de deshonrar el bello hogar de esa arrojados guerra, que ha causado durante largos siglos tantos males a la humanidad.</p>	
----------	--	--	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	--

2/26/1915			<p>Belgica a sido definida en castigo a su honor de Alemania por medio de guerra, considerandose capaz de aplastar a Europa. Lo que debia por reconstruir Belgica y por el inicio de una vez por siempre, el factor para en la vida internacional, tener la paz, esto es lo evidente.</p>	<p>Hay mucha en lucha para desahogar de los pueblos, en el estado de los que los gobiernos gobiernan. Para que sea el caso de Belgica, primero entiendo la vida que los gobiernos no saben en el mundo, en el estado de la guerra y el conflicto imponiendo la paz, no seria España la que regala el consuelo, la única que se abilita de cooperar con el esfuerzo pacifico a tan necesaria como humana empresa.</p> <p>Aparte de que España, si se prolonga esta situación, verán más y más degradada que ya lo es, que los conflictos hoy numerosos se duplican, que la complicación también demuestran la oportunidad y carácter, que la existencia se hace imposible en un angustioso medio.</p> <p>[...]</p> <p>No está España para empresas de conducta, ni corresponde a su actual estado bélica actitud y dependido orgánico. Nada de eso.</p>
3/5/1915		<p>Dejamos que la vida de la guerra no cambia a ninguna proporción, incluso, indigestos de una nacionalidad que es al presente guerra? uooua.</p>	<p>Belgica a sido definida en castigo a su honor de Alemania por medio de guerra, considerandose capaz de aplastar a Europa. Lo que debia por reconstruir Belgica y por el inicio de una vez por siempre, el factor para en la vida internacional, tener la paz, esto es lo evidente.</p>	

8/27/1915		<p>Un sufre amigo el doctor Quaranta, que sabe con qué inquietud y ansiedad sigue el curso de la guerra, que honda e intensamente me preocupa la suerte de los belgas, por considerar que de su victoria pende la salvación de cuanto sigue el interés económico y tecnológico del tiempo.</p>		
8/20/1915			<p>El fin de mezclar con la guerra provocada por Alemania, por y exclusivamente imperialista, la cuestión religiosa, demagoguando, la exaltación sentimental en su forma de rebelión con la amistad.</p> <p>Raportamos sin grandes y sistemáticos su humanidad es lo que practica Alemania, y eso encorsetado y protegido por el poder de la guerra, que se ha convertido en una fuerza que inevitablemente habla de hacerse en tiempo no eterno, respecto a la influencia actual de la teología cristiana.</p>	
9/1/1915			<p>La germanofilia aguda que padece un gran parte de la clase acomodada y pudiente, hace reanudar con fuertes tonos aldeses la estulticia de su comprensión y la plena calidad de sus anhelos.</p>	
10/19/1915		<p>Pero, así cualifícase el resultado de la guerra imperialista, que indicó la ambición y la traición alemana...</p>	<p>... los que en régimen alemán, sin edictos de conveniencia, sin segundas intenciones, ligados a los valores de la cultura y de la moralidad, se han esforzado por la gloria y el honor, valiendo, por la suya misma, defendiendo y defendiendo la causa de los belgas, seguimos amando, admirando, compatieciendo a Bélgica y en todo, por todo, amongo de aquello que por haberse los fuertes de la democracia civil, de la libertad europea, para su sufragio en holocausto sobre el gran inmensa de los tiempos de batalla.</p>	
12/20/1915		<p>Una semana comencé a leer la obra de la guerra, y lo que es peor, más que el deseo de que la paz se haga.</p> <p>Porque esta afirmación crea un acortamiento a la batalla y a la paz, un paso definitivo hacia tiempos de su gran dureza, hacia la tragedia social y el humanitarismo.</p> <p>Y en rigor es todo lo contrario. Desencadenada sobre el mundo esta inmensa tempestad de odio y regimiento, es preciso que agite sus fuerzas totalmente, que gaste hasta quedar exhausta, sus elementos destructivos.</p> <p>El motivo ha de ser nuestro, patriótico y vehemente, al menos a los cuatro vientos, para que jamás pueda recibir vitalidad. No es un respo o que necesita el mundo en guerra es la curación radical de esta operación, que acorcha los espíritus y genera sobre la voluntad con la constante amenaza y su perpetua inquietud.</p> <p>[...]</p> <p>El fracaso de la guerra es evidente por el hecho, cuando por malheur, el poder actual, industrial y sentimental, realizan los peores de la, cualquier manera un marañón y como un sacrificio.</p>	<p>Admirable no pocas veces en su feroces campañas patriotas. Su actitud resalta contra todo lo que parte de un patriotismo de guerra, de un patriotismo de guerra, de un patriotismo de guerra, de un patriotismo de guerra.</p> <p>Admirable no pocas veces en su feroces campañas patriotas. Su actitud resalta contra todo lo que parte de un patriotismo de guerra, de un patriotismo de guerra, de un patriotismo de guerra, de un patriotismo de guerra.</p>	

1916

1/19/1916	<p>La odiosidad propagada germánofilas que por todos los medios y en todos los lugares llevan a cabo los admiradores y partidarios del imperalismo teuton, pone de manifiesto que, realmente, hay no escasa afinidad entre el carácter germánico y el de algunos españoles. Los hechos que se refieren a la sinceridad recomendada por Cristo.</p>	<p>En mi caso he bebido con adonax, con defracos, es el mal. No tiene otro nombre ni otra apreciación. Hay estadísticas imposibles.</p>	<p>La odiosidad propagada germánofilas que por todos los medios y en todos los lugares llevan a cabo los admiradores y partidarios del imperalismo teuton, pone de manifiesto que, realmente, hay no escasa afinidad entre el carácter germánico y el de algunos españoles, que serán muy católicos, pero no practican la sinceridad recomendada por Cristo.</p> <p>[...]</p> <p>No hay medio que los requiera ni inflencie que no aporrecen, perjudicar, suavemente concertos que han de producir hostilidad contra los aliados. Nadie puede sostenerse al linaje del linaje egoísta individual, conocido esta humana debilidad, los propagandistas de que hablo buscan artificiosamente todas las ocasiones de manifestar los numerosos perjuicios que a nuestros intereses particulares y nacionales causan los aliados.</p>	
2/28/1916		<p>Salida ha refinado con los siglos su crudeza, su odio, sus venganzas, y como nunca ha desaparecido en las almas la sed de que la fuerza incontrolable del bien anhela para siempre el abominable sufrimiento de una sociedad que nada respeta, que todo lo empuja y destruye.</p> <p>El mundo entero pide paz y se levanta lanzando anatemas sobre quien lleva, a través de tierras, mares y vientos, la civilización convertida en acide, en pulir, en veneno...</p>		
3/4/1916		<p>Algunas veces me pregunto si es realidad o pesadilla cuanto sucede actualmente. Tiempo que disminuir en intensidad, en inquietud, en agitación, a medida que el mundo, y especialmente, el mundo que yo quiero...</p> <p>No encuentro con quien hablar de esta incontrolable tragedia en el tono que yo quiero...</p> <p>Me irrita lo nuevo hasta la escogencia, la calma, la serenidad imperceptible de los que empapan para ocuparse de estos momentos crueles, las mismas palabras, frases, la entonación, el silencio, con que hablan cosas del bien o del mal tiempo, de la lluvia o del calor, del sol o la niebla.</p> <p>Y de la guerra, sobre todo de esta etapa de la guerra, hay que hablar con humildad en la voz, con firmeza en el pensamiento, con soberbio en el ánimo, con anhelo en el corazón.</p> <p>¡Cristo! ¡oh, qué gran alivio sería poder hacerlos! Mis oídos son agitados, mis distantes, mis distantes, mis distantes. ¡No puedo parar de mí mismo esta serie de catástrofes cometidas por un mundo humano!</p> <p>[...]</p> <p>Se nos lleva por necesidad al jesuitismo intencional, a pensar con odio, a rechazarlos con la malicia, a desear implacablemente que mirasen millones de hombres, que desbaratican los enemigos de la fraternidad universal. ¡Y es terrible tener que pensar así! Es espantoso despreciar todos los días con el dedo índice de una dextrina que trata, víctima ha de causar!...</p> <p>Queremos que se nos devuelva nuestro sentir amable, bondadoso, que como está fuera en la cual todos camos, empujados, degradados, manchados con dedos nefandos suavemente condesciende...</p>	<p>En medio de este salir dentro que he turna mi alma, que atormenta mi espíritu con el cual vez más intento poder de la vida, yo pido el triunfo de los que se dicen por el tiempo venientes. A los que se dicen por el tiempo venientes.</p> <p>[...] Mis vida, si algo valiera, por la victoria de los buenos! De los que han de establecer, fortalecer y ampliar las libertades civiles, y defenderlas.</p> <p>¡No, como en el principio de los siglos, por detrás de una soberanía criminal.</p>	

<p>3/17/1986</p>		<p>En virtud de las muchas dificultades que la coexistencia con métodos de la cultura propia y otros idiomas germanofónicos de algunos españoles, he sido repetidas veces el siguiente a alguien: "Tráenos derecho a empollar con quien nos plazca".</p> <p>Esto que a primera vista parece profano, no lo es tanto, si embargo. Vamos a suponer que estos símbolos fueran realmente azarados, que tuvieran un fundamento sólido por haberse formado a consecuencia de un estudio concienzudo del carácter alemán, de su personalidad como Estado, de su importancia científica y artística.</p> <p>[...]</p> <p>Nuestros intereses, nuestra situación geográfica, nos obligan a sostener la relación con los alemanes y franceses. Nuestros intereses, por desgracia, no dependen únicamente de la amistad, apoyo a los aliados.</p> <p>[...]</p> <p>Por eso, cuando se habla de libertad, es preciso pensar antes en el verdadero significado de ese término sin confundir un derecho con un exceso. Y para sostener un criterio hace falta saber el "por qué" de su origen, y el lugar que le da su manifestación.</p>	
------------------	--	---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	--

				<p>Todos sabemos de las virtudes alemanas y muy poco de sus vicios. Siglo la sangría de algunos grandes nombres de pensadores y artistas escandinavos, amparados por la libertad y ventura báltica de la belleza y del saber, llevada en forma de la fección, una referencia a verdad, por tanto, por todos.</p> <p>¿Cuáles sabla de esos violadores de niños, de esos crímenes e impudencias a las que cada hombre y mujer por la misma escándalo que vive, puede haber caído en que ellos como huérfanos de su paso una estela de barbarie, desenfreno y borchería aquejante y aligantiz?</p>

<p>Disciplinada apasionadamente la mujer como futuro elemento de cohesión social analítico, como factor de nuevas apropiaciones que han de realizarse mediante la cooperación femenina, tratándose por mi medio de reducir a la insignificancia su personalidad actual, (segundo de un modo aporético influencia a cuanto en lo porvenir pueda realizar.</p> <p>Pasando por alto episodios e incidentes de la guerra, que han sucedido como a mujer pierde su característica individual y ajacamiento para tomar parte activa en los sucesos con marcada personalidad, citaremos solamente algunos ejemplos que señalan manifestaciones estragada de la capacidad femenina para el ejercicio de la actividad en los sucesos.</p> <p>Rosa Luxemburgo, presa y condenada por delitos de imprenta, es un alto ejemplo de inteligencia, firmeza y valor. Cuando presenció sus requerimientos se ordenaron en camino de Colónio imperaban el estado de guerra y el "vencido prisionero" se encontraba en una situación de guerra, que se ordenaron como ejemplo política, para combalid y extremarla.</p> <p>Clara Zetkin, estudiante de gran mérito, hablo con una gran "felicidad que para el individuo, muchas gracias de Kauterke, del carácter pecoron que jamas?; meced a la guerra, el problema de la subsistencia en Alemania.</p> <p>Ludh Churchill, esposa del ministro de Asuntos Indios, tenía prisa en un miting para recibir por siempre a la lucha por la parlamentaria gobierno, y a recibir y halagada antes de la guerra, destruida por la guerra para prestar los directos auxilios de la caridad, muriendo antes de realizar su intento, destruida por la explosión de una "bomba".</p> <p>Estas cuatro mujeres son todo un símbolo: espíritu político, económico, patriótico, protector, firmeza y corazon, discurso y versatilidad. Nadie será capaz a saber, "menopreciar", empobrecer y negar la valia de estas cuatro nobilissimas mujeres.</p>			
---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	--	--	--

		<p>Empiezan a llegar los licenciados de Africa. Y ciertamente su aspecto es el más satisfactorio. La vida pronto y dura que impone a nuestros soldados esta campaña sin gloria ni provecho, refiéjase en sus rostros, en su porte, en el conjunto que ofrecen esos grupos de muchachos que ríespican en pleno invierno, después de una temporada de guerra, como si fueran niños que no han salido de casa. Pero en el fondo, después de algunos meses de la vida, como si fueran niños que no han salido de casa.</p> <p>¿Pero importa la vida de los hombres cuando se supone que no se les ha de necesitar? Sin embargo, esos hombres, esos soldados, esos licenciados, esos trancendentes. Además, no sabe España lo que está haciendo en el poder, y el destino que aguarda a cada uno de sus hijos.</p>	
			<p>Pero el talido continuismo de los estados que no se corrigían para impedir la continuación de esta locura destartalada sobre la tierra para mandarla y prostituir, es su eterna desdicha y ruina.</p>

<p>Mujer es del mundo entero, mujeres españolas: ¡Imponed la paz antes de que la guerra destruya Europa y nos convierta en víctimas a todos!</p>	<p>Los años, medida de tiempo y los minutos, cuando al paso de la desesperación, los años nos mandando la vida que tan bonitos, sencillos momentos presentes, la sangre y el llanto empapando el tern, los colores de los gemidos preparadores de un nuevo acorde, ¿no bastaría a mover los corazones?</p>		<p>Queremos una acción común de los Gobiernos para mantener la paz saludable y moral, fuente de riqueza y bienestar. Necesitamos que en adelante se coordinen las actuaciones de forma, en sentido de una alta preparación que conduzca a la sociedad a nuevas y más felices etapas.</p>

	<p>El martirio de Bélgica, de Serbia, el exodo de millones de familias, la ruina de dos naciones administradas, será para todos oración ferviente, para todo espíritu recto, un día no movido de adoración.</p>		
<p>Las madres a quien la Verdad salúdica ha dejado sus hijos, van, con nuevas dolorosas a buscar al pie de los sepulcros, pensando el castigo de los verdugos... Las "figuras" que se guisan y pinta el amor, y se que el mundo sea de la verdad.</p>			
	<p>Los pueblos están sedientos de amor, de fraternidad.</p>		

	<p>El pueblo alemán es víctima de sus propios errores, de su servilismo, de su acomodaticia e ilicpina. Desección de miradas en este sentido, los errores que afectan a sus derechos, de acciones por justos pasados de aumento en sus penas. Mueven bien la mejor conquistada e cosa de una norma en su personalidad civil, no es más que una manifestación. Mientras el patón se hace para defender sus intereses, el otro tendrá derecho a la misma actitud. Es altamente emotiva esa separación por cosas que entrega en manos de quien si decide se elige.</p>		
	<p>Mucho han tenido cosas de aprender, los pueblos en esta guerra inmensa, más para los reyes, para los directores de naciones, la enseñanza es completa e invariable la acción.</p> <p style="text-align: center;">[...]</p> <p>Cuando el pueblo alemán, no le casta militarista, el pueblo de verdad, que en todas partes es bueno y sencillo, vuelta de su error y analice su situación, cuando se precite totalmente del sacrificio un bienestar como él, él ha hecho, ¿cuál será su conducta?</p> <p>Los pueblos, dan mucho, pero exigen más, cuando se le obliga a una revisión de cuentas, ¿son tan grandes, tan enormes las que Alemania puede y debe ajustar a los que se llevaron al porfector?</p>	<p>Esos hombres sacrificados como Berlín ante el Verdadero Inapropiable que guarda Francia con un noble e incombustible tenacidad de quien no quiere confiar su finazo, es algo que pide, que reclama la indignación de la humanidad entera.</p> <p>Demasiado gobiernan ya los soldados llamados su arjío, su ordeno, su disposición del piquito. ¿Por qué seguir obstinadamente obligados a morir como bestias, destinadas a mantener la negra honrilla de un poderoso?</p>	<p>Se tambalea el poder (que parecía indestructible) del alto Gobierno. Si orgullo invade a salir con poder los insuperables, y la realidad se acerca rápidamente al soberano ambicioso, para despartarse de su dueño. Y hacer se comprende que quisiera sentirse, recoger, recoger.</p>